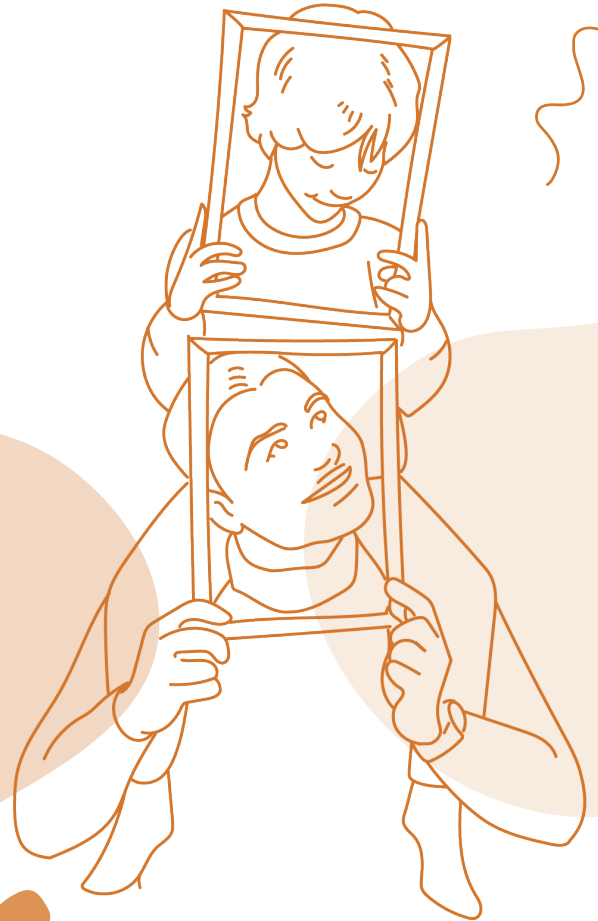

Lastensuojelu asiakkaiden silmin

Lastensuojelu asiakkaiden silmin

Kirsi Hokkila

Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu
4/2023

Sisällys

Esipuhe	4
Tiivistelmä	6
Johdanto	8
Kuinka selvitys tehtiin	12
2.1 Kokemus tiedoksi -hanke	13
2.2. Selvityksen tekeminen	13
2.3 Selvityksen tekoa ohjanneet teoreettiset näkökulmat	15
2.4 Kokemusasiantuntijatoiminta kontekstina	17
Lastensuojelu asiakkaiden silmin – Osa I	18
3.1 Kun apua ei saa	19
3.2 Asiakkuuden alussa	24
3.3 Kasvaminen kodin ulkopuolella	31
3.4. Lapseni ei asu kotona	53
3.6. Sijaishuollon jälkeen	62
Lastensuojelu asiakkaiden silmin – Osa II	66
4.1 Kohtaamisia ammattilaisten kanssa	67
4.2 Kohtaamisia palvelujärjestelmän kanssa	80
4.3 Lastensuojelun asiakas suomalaisessa yhteiskunnassa	90
Johtopäätökset	92
5.1 Asiakkaan näkökulmasta vaikuttavan lastensuojelun elementit	93
5.2 Asiakkaalle hyvän lastensuojelun sattumanvaraisuus	96
5.3 Pohdinta	97
5.4 Lopuksi	100
Lähteet	101

Esipuhe

Käsissäsi oleva selvitys on puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuuskeskusteluun. Siihen on koottu lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnan tuottamaa tietoa yhteensä reilun 10 vuoden ajalta. Hajallaan ollutta tietoa on kerätty laajasti ja siitä on tehty kokoavaa analyysia. Selvityksessä ne, jotka ovat itse olleet lapsuudessaan tai nuoruudessaan lastensuojelun asiakkaita, sekä sellaiset vanhemmat, joiden lapsi on ollut lastensuojelun asiakkaana, saavat tilaa kokemuksilleen. Kokemusten kuulemisen myötä voimme lisätä ymmärrystämme lastensuojelujärjestelmästä ja sen toimenpiteiden vaikutuksista lasten, nuorten ja perheiden elämään. Apu voi mennä oikein järjestelmän näkökulmasta, mutta tuottaa lapselle täydellisen ohittamisen kokemuksen tai jopa heikentää koettua hyvinvointia.

Selvitys on laadittu osana Kokemustiedosta kokonaisvaltaiseen tietoon -hanketta (KoTi), joka on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEAn rahoittama ja Lastensuojelun Keskusliiton hallinnoima hanke vuosilta 2022–2023. Se on jatkoa Kaikille eväät elämään -hankekokonaisuuteen ja asettuu siis pidempään järjestöpohjaiseen lastensuojelun kehittämisen jatkumoon.

Laadullinen aineisto on kerätty ja sitä on tarkasteltu huolellisesti. Lasten ja vanhempien kokemukset asettuvat suhteessa toisiinsa siten, että laajasta aineistosta on tiivistetty toistuvat kokemukset ja näkökulmat. Yksittäisistä kokemuksista ja tarinoista muodostuu yhtenäisempi kuva suhteessa aiempaan käytettävissämme olevaan tietoon. Selvitys tuo halutessamme arvokkaan lisän lastensuojelun tietopohjaisen kehittämiseen, se ei siis itsessään vielä muuta mitään. Kokemustieto tarvitsee hyödyttääkseen tämän tiedon arvon tunnistavan lukijan sekä toimia lastensuojelun kehittämiseksi tämä tieto huomioiden.

Selvityksen valmistuminen ajoittuu aikaan, jossa sosiaali- ja terveysministeriön keväällä 2022 käynnistämä lastensuojelun lainsäädännön kokonaisuudistuksen visioaihe on valmis. Lastensuojelun tulevaisuuden visioksi esitetään, että ”Lapsi ja hänen läheisensä voivat luottaa lastensuojeluun ja sen vaikuttavuuteen”. KoTi-hankkeen aineistoa on käytetty osana tätä visiovaiheen työskentelyä, ja sen tuloksia hyödyntämällä visiota voidaan rakentaa todeksi. Lastensuojelun lainsäädännön kokonaisuudistuksen eteenpäin vieminen on kirjattu pääministeri Orpon hallitusohjelmaan.

Kokemukset ovat osittain raskasta luettavaa, koska emme todellakaan onnisu vielä parhaalla mahdollisella tavalla. Yksi kiinnostava lukemisen näkökulma on lastensuojelun suojaa tarvitsevan lapsen oikeus osallisuuteen. Kuulemmeko lapsen kokemusta ja vaikuttaako se tapaamme yrittää auttaa? Lastensuojeluun delegoitu julkinen valta ja sen mukana tuleva vastuu on myös painava. Eräs kokemusasiantuntija on sanonut näin: ”Ajattelin, että kun olen valtion hoidossa, totta kai kaikki, mitä siellä tapahtui, oli laillista ja sallittua.” Lapsen oikeusturvan toteutuminen on ehdoton minimi. Sen lisäksi aikuisten tehtävänä on saada lapsi tuntemaan olonsa turvalliseksi, arvostetuksi ja toiveikkaaksi.

Selvitykseen koottujen kokemusten avulla pääsee kiinnostavalla tavalla tarkastelemaan ajankohtaisia kehittämiskohteita sekä lastensuojelussa että lasten ja perheiden palveluissa laajemmin. Näitä ovat esimerkiksi lapsen ja hänen läheisensä osallisuuden vahvistamisen lisäksi esimerkiksi palvelujen laatu ja valvonta, vanhempien tukeminen, sijaishuollossa elävien lasten perheiden jälleenyhdistäminen, rajoitustoimenpiteiden vaikutukset lapseen sekä työntekijöiden riittävä osaaminen ja määrä. Huomio kiinnittyy myös erilaisiin siirtyämiin palvelupolulla

ja yhteistyön onnistumisiin tai vaikeuksiin siinä.

Toivon lastensuojelun toimijoiden ottavan tämän selvityksen osaksi omaa tietovarantoaan ja antavan sen vaikuttaa. Lämmin kiitos kaikille KoTi-hankkeen mahdollistaneille sekä selvitykseen panostaneille. Kiitos erityisesti Perhekuntoutuskeskus Lausteen kokemuskumppaneille sekä Kasper - Kasvatus- ja perheneuvonta ry:n ja Ensi- ja turvakotien liiton kokemusasiantuntijoille, jotka ovat välittäneet vanhempien kokemustietoa. Kiitokset kuuluvat myös Pesäpuu ry:n, Osallisuuden aika ry:n, SOS-Lapsikylän, Sinut ry:n ja Auta Lasta ry:n Veturointi-toiminnan nuorille kokemusasiantuntijoille, jotka tarjoavat nuorten arvokasta kokemustietoa lastensuojelun kehittämiseksi.

Lapset ovat tärkeintä, mitä meillä on.

Oona Ylönen
Johtaja, vaikuttamistyö ja kehittäminen
Lastensuojelun Keskusliitto

Tiivistelmä

Tämä selvitys valottaa seikkoja, joita lastensuojelun kokemusasiantuntijat ovat jo yli 10 vuoden ajan nostaneet esiin lastensuojelun kehittämiskohdeina, mutta myös palveluiden keskeisimpinä ja tärkeimpinä elementteinä. Selvitys kertoo siitä, millaista on olla lastensuojelun asiakas ja millaiset tekijät näyttäytyvät asiakkaille positiivisina tai negatiivisina käännteentekevinä seikkoina lastensuojelun palvelupolulla. Kokemuksissa toistuvat palveluiden ulottuvuudet ja keskeiset elementit ovat asioita, joista lastensuojelupalveluiden vaikuttavuus asiakkaan näkökulmasta syntyy tai joiden vuoksi palveluissa ei saada aikaan toivottua muutosta. Selvitys ottaa kantaa myös yleisesti lasten, nuorten ja perheiden sosiaali- ja terveystalveluiden toimintaan sekä niiden keskinäiseen yhteistyöhön asiakkaan näkökulmasta.

Selvitys on toteutettu Lastensuojelun Keskusliiton Kokemus tiedoksi -hankkeessa vuosina 2022–2023. Kokemus tiedoksi -hanke on Sosiaali- ja terveystalveljärjestöjen avustuskeskuksen (STEA) rahoittama selvityshanke, jonka tarkoituksena on ollut koota lastensuojelujärjestöihin kertynyttä kokemuspohjaista tietoa lastensuojelusta, tunnistaa sen avulla asiakkaiden näkökulmasta lastensuojelun kriittisiä pisteitä ja esittää toimenpidesuosituksia kokemustiedon avulla.

Selvitys on luonteeltaan laadullinen ja sen aineisto koostuu dokumentti- ja haastatteluaineistosta. Aineistona ovat toimineet pääasiassa järjestöjen nuorten ja vanhempien kokemusasiantuntija- ja kehittäjäryhmissä tuotettu valmis kirjallinen ja audiovisuaalinen materiaali, kokemusasiantuntijoiden seminaari- ja webinaaripuheenvuorot sekä hankkeessa toteutetut elämäntalvelulliset yksilöhaastattelut ja kokemusasiantuntijoiden työpajoissa kädyt keskustelut. Aineistoa on tarkasteltu elämäntalvelullisesta näkökulmasta, jolloin se pyrkii tulkitsemaan kokemusten elämäntalvelullisia merkityksiä ja niiden vaikutusta siihen, millaista tarinaa lastensuojelun asiakkaat ja heidän vanhempiensa kertovat itsestään. Sen lähestymistapana on tarinoihin eläytyvä orientaatio, joten selvityksessä annetaan merkittävästi tilaa lastensuojelun asiakkaiden ja heidän vanhempiensa äänelle.

Selvityksen tulokset käsittelevät asiakkaiden kokemuksia kronologisesti etenevästä lastensuojelun palveluprosessista avun tarpeesta jälkihuoltoon, ja sen jälkeen yleisesti asiakkaiden kokemuksia kohtaamisista ammattilaisten, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan kanssa. Selvitys kertoo, että palveluiden merkittävimminä ulottuvuuksina koetaan ammattilaisten tekemä arviointi sekä asiakkaan ja ammattilaisen suhde. Asiakkaan polulla tapahtuvat negatiiviset ja positiiviset käännteet linkittyvät aineiston valossa kohtiin, joissa ammattilaiset tekevät arviointia asiakkaan tilanteesta ja palvelun tarpeesta sekä ne kohdat, joissa asiakkaan kanssa työskentelevät ammattilaiset ja työntekijät vaihtuvat. Kokemusaimeisto kertoo, että asiakkaiden kannalta hyvä ja vaikuttava lastensuojelu sekä lasta suojeleva palvelujärjestelmä rakentuu läpi koko palvelupolun seuraavista tekijöistä: välittämisestä, luottamuksesta, osallisuudesta, yksilöllisyydestä, kokonaisvaltaisuudesta, osaamisesta, kunnioittamisesta ja jatkuvuudesta.

Selvityksen valossa on kuitenkin hyvin sattumanvaraista, toteutuvatko nämä elementit palveluissa, ja missä määrin ne toteutuvat. Niiden toteutuminen näyttää olevan riippuvaista yksittäisistä ammattilaisista, hyvinvointialueesta sekä sen resursseista ja käytänteistä. Selvityksen valossa lastensuojelun asiakkaiden asema suhteessa järjestelmään näyttää haavoittuvalta ja mahdollisuudet saada vaikuttavaa palvelua vaihtelevilta. Asiakkaan näkökulmasta lastensuojelun ja muiden perheiden palveluiden toimintaa tarkastellessa asiakkaan inhimilliset tarpeet ja järjestelmän toiminnan logiikka eivät kohtaa. Asiakassuhteessa asiakkaan välittämisen ja rakkauden kaipuu ja lastensuojelun ammattilaisen painava virkavastuu näyttävät asettuvan vastakkain. Järjestelmä voi jäädä asiakkaalle kasvottomaksi koneistoksi, josta ei löydy omaa luotettavaa ja välittävää rinnalla kulkijaa, jolloin sillan rakentaminen haastavan menneisyyden ja toiveikkaan tulevaisuuden välille ei onnistu.

1.

Johdanto

Lastensuojelun epäkohdista käydään Suomessa jatkuvaa keskustelua. Viime vuosina varsinkin ammattilaisten ja tutkijoiden parissa keskustelu on epäkohdian osoittamisen lisäksi suuntauduttu pohtimaan, että mistä jatkuvat epäkohdat, erityisesti lastensuojeluasiakkaiden epäsuotuisat elämänculut, johtuvat? Mistä johtuu se, ettei suomalainen lastensuojelu onnistu suojaamaan jokaisen lapsen kasvua ja kehitystä parhaalla mahdollisella tavalla? Miksi emme aina onnistu katkaisemaan ylisukupolvisen huono-osaisuuden ja periytyvän lastensuojeluasiakkuuden kierrettä?

Tutkimusten valossa kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset lopettavat koulunkäynnin aiemmin, eli jäävät ilman toisen asteen koulutusta useammin, kuin ikätoverinsa yleensä. On todettu, että heillä on myös aikuisuudessa suurempi riski alhaisempaan tulotasoon, työttömyyteen ja toimeentulotuen käyttämiseen, kuin niillä, jotka eivät ole olleet sijoitettuna. Sijoitetuilla on myös muita enemmän terveyteen liittyviä ongelmia ja suurempi todennäköisyys työkyvyttömyyseläkkeelle jäämiseen. Sijoitetut nuoret myös tulevat vanhemmiksi useammin ja nuorempina kuin ne, jotka eivät ole olleet koskaan sijoitettuna. Merkittävää on, että näitä tuloksia ei selitä ainoastaan perhetausta, vaan se, että lapset ovat kasvaneet sijoitettuna kodin ulkopuolelle. (Kääriälä & Hiilamo 2017; Kääriälä ym. 2018; Orri ym. 2019).

Suomessa vallitsee laaja yksimielisyys siitä, että suomalaisen lastensuojelun vaikuttavuuteen liittyvä tutkimus ja tieto on auttamattomasti puutteellista (Kananaja & Ruuskanen 2019; Kääriälä & Hiilamo 2023; Yliruka, Alho & Petrelius 2023). Vaikuttavuuden määrittely on haastavaa, mutta yleisellä tasolla sen voidaan todeta tarkoittavan palvelun saajan tilassa tapahtunutta tavoiteltua muutosta (esim. Pohjola 2012). Lastensuojelun tutkimusta on perinteisesti tehty valtionhallinnon tiedontarpeista käsin (Malinen, Hytönen & Oksanen 2017), ja pääosa Suomessa tehdystä lastensuojelun vaikuttavuustutkimuksesta perustuukin rekisteriaineistoihin. Tällöin tutkimus kohdistuu siihen, millaisia elämänculullisia seurauksia lastensuojelun asiakkuudella voi olla, mutta ei juurikaan tarjoa selityksiä sille, mistä syystä sijoitettujen lasten hyvinvointi esimerkiksi nuorina aikuisina on ikätovereita alhaisempaa. Kuten Malinen, Hytönen ja Oksanen (2017) kertovat lastensuojelututkimuksen katsauksessaan Marjatta Bardyn todenneen, ”Kun ihmiset ja tilanteet muutetaan numeroiksi, todellisuutta lähestytään kovin karkein välinein.” Suomalaiset tutkijat ovatkin peräänkuuluttaneet rekisteritutkimusten sijasta katseen kääntämistä siihen, millaisia laadukkaita ja vaikuttavat lastensuojelupalvelut ovat sekä millaisissa olosuhteissa ja millaisilla toimilla palvelut tuottavat tai eivät tuota toivottuja tuloksia (ks. Aaltio & Eriksson 2023). Jo yli kymmenen vuotta sitten Elina Pekkarinen (2011) on peräänkuuluttanut kokemuspohjaisen tiedon lisäämistä lastensuojelun tietopohjaisessa kehittämisessä.

Tämä selvitys haluaa omalta osaltaan ottaa osaa keskusteluun lastensuojelun vaikuttavuudesta. Tämän selvityksen kautta keskusteluun osallistuvat lastensuojelun nykyiset ja entiset asiakkaat ja heidän vanhempansa. Selvitys valottaa seikkoja, joita lastensuojelun kokemusasiantuntijat ovat viimeisen 15 vuoden aikana nostaneet esiin lastensuojelun kehittämiskohteina, mutta myös palveluiden keskeisimpinä ja tärkeimpinä elementteinä. Selvitys maalaa kuvan siitä, millaista on olla lastensuojelun asiakkaana ja millaiset tekijät asiakkaille ovat näyttäytyneet positiivisina tai negatiivisina käännteentekevinä seikkoina palveluissa, toisin sanoen millaiset seikat ovat heille tarkoittaneet toimivaa

apua ja tukea, millaiset seikat taas tuottaneet päinvastaisen kokemuksen.

Suomessa on viime aikoina tehty ja tehdään parhaillaankin lastensuojelun kehittämiseksi selvityksiä, joissa kokemusaäni on keskiössä. Nämä selvitykset kuitenkin kohdistuvat rajatumpiin teemoihin ja perehtyvät lastensuojelun yksittäisiin ilmiöihin ja palveluihin liittyviin kokemuksiin huomattavasti tätä selvitystä yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi keväällä 2023 päättyneessä jälkihuoltoa koskevassa Terveiden ja hyvinvointilaitoksen koordinoimassa Yhdessä aikuisuuteen, Elämässä Eteenpäin (YEE) -hankkeessa sekä Pesäpuu ry:n toteuttamassa Hatkassa -hankkeessa kokemusasiantuntijoiden ääni on ollut merkittävässä osassa hankkeiden työtä. Erona tällaisiin selvityksiin tässä selvityksessä on kuitenkin ennalta rajaamattomat tarkastelun linssit; tämä aineisto lähestyy lastensuojelua avoimesti ja nostaa esiin sellaiset asiat, jotka kokemusasiantuntijat itse ovat vuosien varrella kehittämistoiminnassaan tai haastattelutilanteissa itse nostaneet esiin merkittävinä teemoina. Tämän selvityksen aineisto ja lähestymistapa on huomattavan laaja, ja sen vuoksi selvityksessä ei voida esittää jokaista esiin tullutta näkökulmaa tai yksityiskohtaa, vaan ne, jotka systemaattisesti toistuvat erilaisissa kokemusasiantuntijatoiminnan yhteyksissä. Huomionarvoista on se, että kokemusasiantuntijoiden kertomat positiiviset seikat ja heidän esittämänsä epäkohdat eivät ole juurikaan muuttuneet tarkasteluajankohdan aikana.

Tämän selvityksen julkaisun aikaan on suunnitteilla lastensuojelun lainsäädännön uudistus. Selvityksen tietolähteinä toimineet kokemusasiantuntijat ja selvityksen koonnut Lastensuojelun Keskusliitto toivoo, että asiakkaiden kauan esiin nostamat seikat viimeinkin kuullaan ja otetaan uudistuksen lähtökohdaksi. Suomessa on toteutettu juuri historiallisen suuri sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus, jonka keskiössä ovat asiakaslähtöisyys ja ongelmien ehkäiseminen (Valtioneuvosto 2021). Nämä tavoitteet toteutuvat vain, jos ymmärrämme asiakkaiden kokemuksia ja tiedämme, millaisten seikkojen asiakkaat ovat kokeneet auttavan, minkä taas heikentävän omaa tilannettaan, ja otamme nämä seikat lainsäädännön ja palveluiden järjestämisen lähtökohdaksi.

Tämä laadullinen selvitys ei ole tutkimus, mutta se perustuu systemaattiseen kokemusaineiston keruuseen ja analyysiin. Julkaisu on myös ensimmäinen laatuaan. Suomessa ei ole aiemmin koottu aktiivisen lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnan tuottamaa tietoa yhteen, vaikka kokemustietoa enenevissä määrin käytetäänkin sekä paikallisen että kansallisen lastensuojelun kehittämisen tukena. Selvitys on eräänlainen ajankuva, koska pääsääntöisesti se kertoo vuonna 2007 uudistetun lastensuojelun lainsäädännön alaisiin lastensuojelupalveluihin liittyvistä kokemuksista ja päättyy vuoden 2022 loppuun juuri ennen kuin lastensuojelupalveluidenkin järjestämisvastuu siirtyi kunnilta hyvinvointialueille. Merkittävä muutos tämän ajanjakson sisällä on sosiaalihuoltolain uudistuminen vuonna 2015 ja sen vaikutus erityisesti lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen ja avohuollon asiakkuuksiin.

Suomessa julkista huomiota saaneet kokemuksiin perustuvat selvitykset ovat esimerkiksi niin kutsuttu lastensuojelun menneisyys selvitys, joka nosti esiin erityisesti koulukodeissa tapahtuneita kaltoinkohtelutilanteita (Hytönen ym. 2016), ja Hatkassa -hankkeen raportti (Haapala ym. 2023), joka osoitti lastensuojelun rakenteellisten ongelmien ja hatkaamiseen liittyvien yhteistyön haasteiden altistavan nuoret erilaisille vaaroille. Tämän selvityksen

lähtökohtana on pyrkiä nostamaan koettujen kehittämiskohteiden ohella esiin myös suomalaisen lastensuojelun onnistumisia ja asiakkaiden näkökulmasta hyviksi koettuja toimintamalleja, käytäntöjä ja tapoja työskennellä haastavissa tilanteissa elävien lasten, nuorten ja perheiden kanssa. Selvitys tuo näin esiin asiakkaan näkökulmasta lastensuojelupalveluiden kriittiset tekijät; niissä onnistuminen tuottaa positiivisia vaikutuksia, kun taas epäonnistuminen heikentää henkilön hyvinvointia. Uskomme, että molempien ulottuvuuksien tarkastelu on hedelmällisin lähtökohta tavoitteessamme kehittää vaikuttavampaa lastensuojelua.

2.

Kuinka selvitys tehtiin

2.1 Kokemus tiedoksi -hanke

Selvitys on toteutettu Lastensuojelun Keskusliiton Kokemus tiedoksi -hankkeessa. Kokemus tiedoksi -hanke on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskuskuksen (STEA) rahoittama selvityshanke, jonka tarkoituksena on ollut koota lastensuojelujärjestöihin kertynyttä kokemuspohjaista tietoa lastensuojelusta, tunnistaa sen avulla asiakkaiden näkökulmasta lastensuojelun kriittisiä pisteitä ja esittää sen avulla toimenpidesuosituksia.

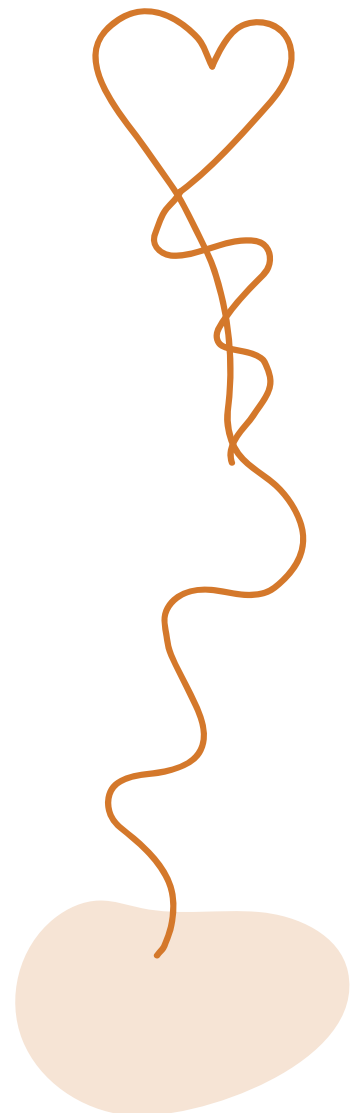
Suomessa lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminta on aktiivista, ja järjestökentällä suurin toiminnan rahoittaja on STEA. Myös kunnissa on toiminut useita omia lastensuojelun kehittäjä- ja kokemusasiantuntijaryhmiä, joiden toiminta on siirtynyt vuoden 2023 alusta hyvinvointialueiden vastuulle. Nämä ryhmät tarjoavat osallistujilleen vertaistukea ja mahdollisuuden vaikuttaa lastensuojelun kehittämiseen niin paikallisella tasolla kuin kansallisessakin päätöksenteossa. Kokemusasiantuntijatoiminta on vakiintunut merkittäväksi osaksi suomalaista lastensuojelun kehittämistoimintaa, mutta kokemustieto on ollut tähän asti pirstaleista ja hajanaista. Hankkeen tavoitteena on ollutkin systemaattisesti koota tämä arvokas kokemustieto, jotta sen hyödyntäminen olisi helpompaa ja tehokkaampaa.

2.2. Selvityksen tekeminen

Tämän selvityksen kokemustieto on nuorten ja nuorten aikuisten tuottamaa. Eli heidän, jotka ovat itse olleet lapsuudessaan tai nuoruudessaan lastensuojelun asiakkaita, ja ovat mukana lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnassa. Tämän lisäksi äänen saavat kokemusasiantuntijavanhemmat eli äidit ja isät, joiden lapsi on ollut lastensuojelun asiakkaana. Suomessa toteutetaan myös lasten, pienten lasten ja sijaissisarusten kokemusasiantuntijatoimintaa, mutta ne näkökulmat on jouduttu rajaamaan tämän selvityksen ulkopuolelle resurssisyistä.

Tässä selvityksessä puhutaan pääasiassa lapsi- ja perhekohtaisesta lastensuojelusta, jota toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma ja järjestämällä avohuollon tukitoimia. Näiden toimien ollessa riittämättömiä voidaan turvautua sijaishuollon palveluihin eli lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämiseen kodin ulkopuolella. Sijaishuollon, eli pitkäaikaisen avohuollon sijoituksen, kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton jälkeen lapsi on oikeutettu jälkihuoltoon. Selvityksessä sivutaan myös sosiaalihuoltolain alaisia tukitoimia, joita perheet voivat saada ennen lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Sosiaalihuoltolain alaisiin tukitoimiin kuuluu muun muassa kasvatus- ja perheneuvontaa, perhetyötä sekä tukihenkilö ja -perhe-toimintaa.

Selvityksen aineisto koostuu järjestöiltä ja alueellisilta kokemusasiantuntija- ja kehittäjäryhmiltä suoraan pyydytyistä materiaaleista, eri tahojen selvityksistä ja muista julkaisuista, jotka pohjautuvat lastensuojelun kokemustietoon sekä internetsivuilla vapaasti luettavissa olevista materiaaleista, kuten blogikirjoituksista, sanomalehtijutuista sekä kokemusasiantuntijoiden tuottamista podcast-jaksoista. Tämän lisäksi hankkeessa toteutettiin kokemusasiantuntijoiden haastatteluja, joissa käytettiin elämänjanatyöskentelyä keskustelun tukena. Tämän lisäksi koonteja kerätystä materiaalista on arvioitu yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa hankkeen järjestämissä työpajoissa. Kaikki hyödynnetyt aineistot on tuotettu vuosina 2010–2022 ja kerätty vuosina 2022–2023.

Selvityksen aineisto

Kirjallinen materiaali 97 dokumenttia
 Podcast-jaksoja ja muuta audiovisuaalista materiaalia 40 kappaletta
 Kokemusasiantuntijoiden haastattelut 21 kappaletta
 Kokemusasiantuntijoiden työpajat 4 kappaletta, osallistujia 28 henkilöä
 Kuunneltuja kokemusasiantuntijoiden seminaaripuheenvuoroja 10 kappaletta

Tässä selvityksessä esiin nostetaan seikkoja, jotka selkeästi toistuvat läpi koko aineiston, niin valmiissa kokemustiedon pohjalta tuotetuissa materiaaleissa kuin haastatteluaineistossakin. Kaikissa raporttiin nostetuissa asioissa on siis kyse jollakin tasolla kollektiivisista kokemuksista ja näkemyksistä. Tekstiin on saatettu nostaa joitakin yksittäisempiä esimerkkejä yksittäisistä elämäntarinoista tai materiaaleista, jotka kuitenkin liittyvät laajempaan, jaettuun kokemukseen. Sitaatit tähän julkaisuun on poimittu ensisijaisesti hankkeessa toteutetuista haastatteluista, vaikka teemat, joita sitaatit on valittu kuvamaan, on muodostettu koko analysoidun aineiston pohjalta.

Selvityksen tekeminen

1. Aineistonkeruu

Aineisto kerättiin kevään ja syksyn 2022 aikana olemalla yhteydessä kaikkiin tiedossa oleviin kehittäjä- ja kokemusasiantuntijaryhmiin, pyytämällä heiltä heidän tuottamansa kirjallinen materiaali sekä kartoittamalla mahdollisia haastateltavia. Tämän lisäksi toteutettiin perusteellinen tiedonhaku avoimeen kirjalliseen ja audiovisuaaliseen materiaaliin liittyen käyttäen hyväksi internetin tiedonhakukoneita sekä Lastensuojelun Keskusliiton kirjaston tietopalvelua. Syksyllä 2022 toteutettiin kokemusasiantuntijoiden yksilölliset elämäntalkuhaastattelut sekä ryhmissä toteutettavat työpajat. Eri tahojen järjestämiin seminaareihin on osallistuttu koko hankkeen ajan, joissa on kuultu kokemusasiantuntijoiden puheenvuoroja ja tehty niistä muistiinpanoja.

2. Aineiston 1. luenta

Litteroidulle haastatteluaineistolle, audiovisuaalisista materiaaleista tehdyille muistiinpanoille sekä kirjalliselle materiaalille suoritettiin ensimmäinen luenta loppuvuonna 2022, jolloin muodostettiin alustavat pääteemat lastensuojelun kriittisistä tekijöistä. Tämä alustava analyysi toimi osana Sosiaali- ja terveysministeriölle tilaustyönä Lastensuojelun Keskusliiton ja Kasper ry:n yhdessä toteuttamaa [Asiakkaiden ääni lastensuojelun lainsäädännön kokonaisuudistuksessa](#) -raporttia.

3. Aineiston 2. luenta

Koko aineistolle toteutettiin toinen luenta alkuvuonna 2023, jolloin aineisto myös koodattiin aineistolähtöisesti laadullisen aineiston käsittelyyn ja analysointiin tarkoitetulla NVivo-ohjelmistolla. Tekstiaineisto koodattiin systemaattisesti sekä asiakasprosessin eri vaiheiden että kokemusten sisällöllisten teemojen mukaisesti.

4. Teemojen tarkastaminen, tarkempi analyysi ja selvityksen kirjoittaminen keväällä 2023

Keväällä 2023 peilattiin 2. luennan perusteella muodostuneita teemoja alkupe-
räiseen teemoitteluun. Sekä teemoja että niiden sisältöjä tarkastettiin ja tarken-
nettiin. Teemoja myös syntyi lisää 2. luennan perusteella. Tämän pohjalta aloi-
tettiin selvityksen kirjoittaminen.

5. Johtopäätösten muodostaminen

Syksyllä 2023 aineiston pohjalta syntyneitä havaintoja muodostettiin johtopäätök-
set siitä, millaisena suomalainen lastensuojelu asiakkailleen näyttäytyy ja millai-
sista tekijöistä lastensuojelupalveluiden vaikuttavuus kokemusasiantuntijoiden
kokemusten valossa syntyy. Havaintoja peilattiin muun muassa lastensuojelun
sosiaalityön periaatteisiin, lastensuojelua säätelevään lainsäädäntöön ja lapsen
oikeuksiin.

2.3 Selvityksen tekoa ohjanneet teoreettiset näkökulmat

Selvitys on luonteeltaan laadullinen, eli se ei pyri esittämään yleistettäviä to-
tuuksia vaan syventämään ymmärrystä tiedon tuottajien kokemuksista. Aineiston
ymmärtämiseksi on tehty laadullinen sisällönanalyysi ja lähestymistapa aineiston
tuottamaan tietoon nojaa elämäntutkimuksen tutkimusperinteeseen.

Selvityksen tavoitteena on ollut pyrkiä kokemustiedon valossa ymmärtämään
rekisteritiedon kertomaa kuvaa suomalaisesta lastensuojelusta. Elämäntutkimus-
tutkimus tarkastelu nojaa ajatukseen, että ”mitään elämänvaihetta ei voi ymmärtää irrallaan
muista” (Johnson, Crosnoe & Elder 2011). Näin ollen selvityksen tarkastelussa
erityisesti haastattelujen analyysissä onkin pyritty ymmärtämään sitä, millä ta-
voin lastensuojelussa koetut tapahtumat ja asiat ovat mahdollisesti vaikuttaneet
muiden elämän osa-alueiden tai ajanjaksojen tapahtumiin, joita rekisterit tekevät
näkyväksi (esim. koulutuspolku), ja toisinpäin.

Elämäntutkimuksen keskeiset käsitteet auttavat jäsentämään tätä tar-
kastelua suuntaamalla huomion erityisesti käännekohtiin, hyvän ja huonon ku-
muloitumiseen, oman elämän kanssa risteävien elämien ja ihmisten vaikutukseen
sekä tapahtumisen ajallisen merkityksen. Toisaalta se tarkastelee myös yksilön
omaa toimijuutta ottamalla huomioon sitä rajoittavat ja kannustavat tekijät.
Se tekee näkyväksi sen, kuinka menneisyyden tapahtumat, mutta myös yksilön
ympäristöllä tapahtuvat asiat, vaikuttavat ihmisen kykyyn rakentaa itselleen tasa-
painoista elämää. Se suuntaa huomiota myös tapahtumien ja elämän kontekstiin
ja rakenteisiin, esimerkiksi kulttuuriin, asenteisiin, palveluiden järjestämiseen

ja poliittiseen ympäristöön. Elämäntapaajattelun mukaisesti ihmisten elämäntapojen ja kokemusten ei voida muuttaa, mikäli emme muuta kontekstia, jossa ihmisen elämä tapahtuu.

Elämäntapallinen lähestymistapa auttaa tunnistamaan mahdollisia ihmisen kehitykseen ja elämäntapaan vaikuttavia tekijöitä ja ymmärtämään tietyssä hetkessä pieneltä tuntuvien seikkojen pitkäaikaisia vaikutuksia. Koska selvityksessä käsitellään sekä nuorten että vanhempien kokemuksia, tulee sen kautta näkyväksi kokonaisuus – yksittäisten perheenjäsenten elämäntapojen tapahtuvien muutosten ja niiden tapahtumatta jäämisen merkitys kokonaisuuteen ja sen kautta muiden perheenjäsenten elämäntapoihin. Lähestymistapa soveltuu hyvin lastensuojelukokemusten analysoimiseen, sillä lastensuojelun kentälle on viime vuosina voimakkaasti jalkautunut systeminen työote. Systemisessä työotteessa lasten ja perheiden elämä nähdään laajana kokonaisuutena, jonka kaikki osat vaikuttavat toisiinsa. Myös eri palveluissa toimivien työntekijöiden ajatellaan olevan osa perheen systeemiä, jolloin heidänkin toimintansa ja valintansa vaikuttavat lapseen ja perheeseen (THL 2023).

Merkittävyys lastensuojelun kokemuksille syntyy siitä, millaisen merkityksen aineistojen tuottajat ja haastatellut itse antavat kokemuksilleen. He ovat itse vapaasti tuottaneet lastensuojeluun liittyviä kokemuksia, joiden he ovat itse kokevat olleen merkittäviä omassa elämäntarinassaan. Kokemusten tarkastelua on tässä selvityksessä tehty nojaten fenomenologiseen lähestymistapaan, jota voidaan kuvailla aineistolta kysyväksi lähestymistavaksi, ja mahdollistaa ihmisten tarinoihin eläytyvän orientaation (Granfelt & Kiuru 2023). Näin ollen ei ole vaatimusta olettaa, että ihmiset puhuvat totta, mutta voidaan olettaa, että he puhuvat totta siitä, millaisena ovat tapahtuman tai sen merkityksen kokeneet (Giorgi & Giorgi 2003). Tämä selvitys on siis kirjoitettu kokemusasiantuntijoiden autenttista ääntä ja heidän kokemuksiaan kunnioittaen, suodattamatta tai tulkitsematta kokemuksia esimerkiksi ammattilaistiedon lävitse. Aineistolle ollaan kokemusten kuvaamisessa rehellisiä, ja selvitys sisältää paljon suoria lainauksia.

Kun puhutaan lastensuojelun työskentelystä, jossa työn vaikuttavuus riippuu osaltaan siitä, kuinka asiakas itse sitoutuu työskentelemään asetettujen tavoitteiden eteen, on ihmisen kokemuksilla ja tunteilla merkittävä osansa työskentelyn onnistumisessa. Sen vuoksi niiden tarkastelu ja ymmärtäminen on tärkeää.

Myös jälkikäteen tarkasteltuna kokemuksilla on paljon merkitystä ihmisen hyvinvoinnille. Kokemukset ja niille annettavat merkitykset muuttuvat ajassa, kun ihmisellä käytettävissä oleva tieto ja ymmärrys muuttuvat esimerkiksi kokemusasiantuntijatoimintaan osallistumisen myötä, mutta niillä on merkittävä vaikutus yksilön hyvinvointiin tietyssä hetkessä. Ihminen rakentaa identiteettiään elämäntarinansa avulla, ja näin ollen menneille kokemuksille annettavat merkitykset vaikuttavat siihen, kuinka ihminen tietyssä hetkessä katsoo tulevaisuuttaan (McAdams & McLean 2013). Lastensuojeluun liittyviä kokemuksia onkin tarkasteltava ihmisen koko elämän mittakaavassa. Tämän vuoksi menneisiin tapahtumiin liittyvien kokemusten merkitys ei ole vähäpätöinen.

Keskittyminen ihmisten kokemusmaailman kuvaamiseen myös irrottaa tarkastelun arvo- tai tavoitelatautuneista tiedon intresseistä, jolloin kuvaus on puhtaasti sellaista kuin todellisuus informanteille näyttäytyy, ja mahdollistaa myös ideaalitalanteiden kuvittelemisen. Asiakastarinat tekevät näkyviksi ne vastoinkäymiset, rakenteelliset esteet, mutta myös onnistumiset ja hyvinvointia lisäävät tekijät, joita palvelujärjestelmän on pysähdyttävä reflektoimaan, ja

pyrittävä estämään tai vahvistamaan, jotta lastensuojelupalveluiden tavoitteisiin päästään. On poliittisten päättäjien ja johtajien vastuulla mahdollistaa sellaisen lastensuojelun toteuttaminen, joka vastaa asiakkaiden tarpeita, ja lastensuojelun kehittäjien ja toteuttajien tehtävänä löytää käytännön keinot asiakkaan kannalta parhaan mahdollisen palvelun toteuttamiseksi.

2.4 Kokemusasiantuntijatoiminta kontekstina

Lastensuojelun kokemusasiantuntijakonteksti vaikuttaa selvityksen tuottamaan tietoon. Kokemusasiantuntijoiden kokemukset ovat usein myös saaneet kontekstia ympärilleen: oman elämän aineksia eli lastensuojelun kokemuksia on opittu suhteuttamaan muuhun elämään ja toisaalta kokemusasiantuntijatoiminnassa kuultuihin muiden kokemuksiin, mutta myös ammattilaisten kanssa yhteistyössä opittuun asiantuntijatietoon. Kokemusasiantuntijatoimintaan oletettavasti hakeutuu henkilöitä, joilla on käytössään resursseja, joilla pystyy toimimaan vaativassakin kehittämistyössä yhdessä lastensuojelun ammattilaisten ja päättäjien kanssa – omaksumaan lastensuojelun sosiaalityössä käytetyn kielen ja puhumaan kokemusten lisäksi rakenteista ja resursseista. Toisaalta toimintaan ei välttämättä hakeudu ihmisiä, joiden mielestä suomalaisessa lastensuojelussa ei ole mitään kehitettävää. Usein kokemusasiantuntijatoimintaan lähdetäänkin motivaatiolla ”ettei kenenkään tarvitsisi kokea samaa kuin minä”. Lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnan kertoma tarina jättää siis väistämättä varjoon kirjon erilaisia tarinoita, mahdollisesti kaikkein räikeimmät epäonnistumiset ja parhaimmat mahdolliset onnistumiset.

Kokemusasiantuntijatoimintaan mukaan hakeutuvat pääsääntöisesti henkilöt, joilla on kokemusta erityisesti sijaishuollon palveluista, joko asiakkaana tai asiakkaan vanhempana. Tämän vuoksi kokemusasiantuntijatoiminnassa tuotettu aineisto sekä haastatellut nuoret kertovat erityisesti sijaishuollon ja jälkihuollon arjesta ja palveluihin liittyvistä kokemuksista. Haastatellut kokemusasiantuntijavanhemmat tosin kuvasivat paljon myös muihin lastensuojelun palveluihin liittyviä kokemuksiaan erityisesti avohuollon palveluista ja palvelutarpeen arvioinnista.

3.

Lastensuojelu asiakkaiden silmin - Osa I

Tämä ensimmäinen kokemuksia kuvaava osio etenee kronologisesti lastensuojelun asiakasprosessin vaiheiden kautta kooten yhteen niihin liittyviä asiakaskokemuksia ja käsittelee sen sisällä teemoja, joista useat kuitenkin läpileikkaavat koko lastensuojeluprosessia. Lapsen sijoitukseen ja huostaanottoon liittyvät kokemukset käsitellään kahdessa eri luvussa, erikseen nuorten ja vanhempien näkökulmista. Molemmissa kokemuksia kuvaavissa osioissa on pyritty tiiviiseen kuvaukseen, jossa autenttisille asiakaskokemuksille annetaan merkittävästi tilaa.

3.1 Kun apua ei saa

Aineistossa kuuluu ylisukupolvistuneiden ongelmien taakka. On selvää, että monien lastensuojelun asiakkuuteen johtaneiden ongelmien takana ovat useassa sukupolvessa tapahtuneet haavoittavat kokemukset sekä pitkittyneet ja kasautuneet ongelmat. Aineistossa puhuttiin omista kiintymyssuhteen haasteista ja opituista vahingollisista toimintamalleista.

"– pitäs mennä ihan niin meikäläisen lapsuuteen, ja ois pitänyt meikäläinen huostaanottaa. Se on jotenkin se ympäristö, missä on kasvanu, sillä on niin iso vaikutus ollu kuitenkin siihen omaan kehitykseen ja siihen omien normien muodostumiseen ja siihen – –" – Haastateltu vanhempi

Joskus kyse on näissä tilanteissa ollut epäluuloista viranomaisia kohtaan ja avun vastaanottamattomuudesta, mutta pääsääntöisesti kokemuksia leimaa kuitenkin eetos avun saamisen vaikeudesta tunnistettuihin haasteisiin. Useat vanhemmat kokivat, etteivät saaneet apua, vaikka pyysivät, nuoret taas kertovat elävänsä elämäänsä pohtien "miksi kukaan ei tehnyt mitään?". Loppujen lopuksi vanhemmat ovat saattaneet itse tehdä lastensuojeluilmoituksia tai epätoivoisimmissa tapauksissa ovat joutuneet turvautumaan esimerkiksi joko todellisiin tai valheellisiin väkivallan tekoihin, jotta saisivat apua omiin haasteisiinsa.

"No, sitten tullaan tähän seinään, et niin kun [lapsen nimi] räppäs sellasta vanhaa telkkaria ja mä nappaan siitä lapsesta kiinni ja niin kun ärjähän ja lasken sen lattialle, ja sit mulle tulee semmonen olo, että mä en enää voi olla sen lapsen kaa kotona kahestaan, et nyt on niin pahoja vihan tunteita ja sellasta ihan sellasta raivoo, jopa halua satuttaa sitä lasta jollain tavalla. Olin niin poikki, ihan semmonen nurkkaan ajettu eläin, et sit se alkaa hyökkäämään kaiken kimppuun, mikä on siinä lähellä. Ja no, sit mä laitoin, tääkin kertoo tosi paljon siitä sen hetken tilanteesta, et mä siis mietin, et miten mä saan nyt apua, kun mä oon sitä jo anellu, et mä en enää keksi. Niin sit mä keksin, että mä valehtelen, että mä oon lyöny lasta, et sit mä olin silleen, että no, tällä mä saan varmasti apua. Mä sit kirjoitin ihan tekstiviestin, että oon lyöny lasta, että mitä tehään, että en pysty olla kotona enää." – Haastateltu vanhempi

Miksi kukaan ei tehnyt mitään?

Kokemusasiantuntijat, erityisesti vanhemmat, kertovat kokemuksistaan, jotka kuvastavat järjestelmän kyvyttömyyttä tunnistaa varhaisia riskitekijöitä tai vastata niiden synnyttämään varhaisen tuen tarpeeseen, mikä vaarantaa perheen hyvinvoinnin tai lapsen täysipainoisen kasvun ja kehityksen. Nämä kokemukset kiteyttää 17-vuotiaan lastensuojelulaitoksessa asuneen pojan äidin vastaus Kasper ry:n webinaarissa (2023) esitettyyn kysymykseen siitä, kuinka hän kirjoittaisi perheensä tarinan uudelleen, jos saisi siihen mahdollisuuden. Hän kertoi, että heidän tarinansa voisi olla hyvin erilainen, mikäli pojan ollessa 6-vuotias hänen neuropsykiatrisista erityispiirteistään kieliviin haasteisiin olisi tartuttu – aloitettu tutkimukset ja sen myötä hoito. Vanhemman kertoman mukaan sen sijaan esiintyviä oireita hoidettiin määräämällä pojalle silmälasit. Heidän perheensä tarinasta rakentuikin surullinen, koska tällä hetkellä äiti kertoo pelkäävänsä poikansa päätyvän ennen aikaisesti hautaan vakavan oireilunsa vuoksi.

Monet vanhemmat kokevat, ettei heidän lapsensa oireiluun liittyvää hätäänsä otettu tosissaan. Useat kertoivat aavistaneensa jo varhaisessa vaiheessa, mihin lapsen oireilu tulisi johtamaan, mutta yksikään ammattilainen ei tarttunut heidän huoleensa konkreettisesti. Myös monet nuoret kertovat saaneensa apua vasta vakavan päihteillä oireilun tai itsetuhoisuuden myötä, vaikka kokivat olleensa avun tarpeessa, ja olivat pyytäneetkin sitä, jo huomattavasti aiemmin.

"Minulle sanottiin, että saamme apua vasta, kun tilanne kriisiytyy." – Kasper ry (2022), s. 6

"Totesin sitten, et ymmärrättekste, et siellä on poika uhannut nyt jo hypätä [tien numero] rekan alle. Siellä on koulussa käynyt ambulanssi hänen takiaan, et hän on niin huonokuntoinen, et mä en pysty häntä ottamaan. Hän vaatii 24/7 valvontaa ja seurantaa ja ammattilaisten apua. Meillä ei oo muuta vaihtoehtoo kun se sijoitus." – Haastateltu vanhempi

Vanhempien kertomuksista käy ilmi, kuinka yksin ihmiset voivat elämänsä kriiseissä jäädä, mikä usein on merkittävä käännekohta lastensuojelupolkuja tarkastellessa. Tarinoista selviää, että parisuhteiden päättymiset, läheisen kuolema, taloudelliset ongelmat, konkurssit ja muut työelämän haasteet, voivat turvaverkottomuuden vuoksi syöstä kokemusasiantuntijoiden sanoin "normaalitkin" perheet haasteiden tielle. Keskusteluissa lastensuojelupolun alkuvaiheista monet vanhemmat sanoittavat eri tavoin oman sosiaalisen turvaverkon puuttumista, ja se näyttäytyykin aineiston valossa merkittävänä riskitekijänä, kun elämän varrelle sattuu haasteita. Kun siinäkin vaiheessa ei yhteiskuntamme toistuvista pyynnöistä huolimatta anna apua, voivat tilanteet kriisiytyä peruuttamattomilla tavoilla.

Huomionarvoista on se, kuinka usein ja selkeästi myös nuoret sanoittavat vanhempiansa avutta ja tuetta jäämistä. Usein he ovat jopa sitä mieltä, että

heidän lastensuojeluasiakkuutensa olisi voitu välttää sillä, että heidän vanhempansa olisivat saaneet apua erilaisiin ongelmiinsa oikea-aikaisesti. Nuoret täysin yksiselitteisesti toivovat varhaisempaa puuttumista ongelmiin ja riskeihin. He toivovat, että aikuiset saisivat paremmin apua, jotta ongelmat eivät siirtyisi heidän harteilleen.

"Just sitä niin kun, että lastensuojelulakiinkin pitäis olla just silleen määritelty, että jos vanhemmilla on oikeesti joku ongelma kotona, tai vaikka äidillä on vaikka väsymystä, niin esim. semmonen on, kun kodinhoitaja ennen vanhaan ollu, että on tullu auttamaan perhettä. Niin sekin pitäis oikeesti määritellä, että semmonenkin apu pitäis olla vastassa. Saatas tavallaan niin kun, että ois sitä ennaltaehkäsevää työtä kotia, eikä sitä vaan, että katotaan sitä jonkun aikaa ja sitten, että tää on paha asia, otetaan lapsi huostaan. Sitten maksetaan, sitten kun joutuu sen tietyn summan, että millä sais. No, esim. yhdellä huostaanottohinnalla vuodessa, niin saiko sillä 5 000 työtuntia ennalta ehkäsevää sosiaalityötä." – Haastateltu nuori

Toisaalta he myös toivovat, että heille tarjottaisiin apua rohkeammin silloin, kun vanhemmilla tai muulla perheenjäsenellä on ongelmia tai sairautta. Lapset kantavat vastuuta perheenjäsenistään, jolloin heidän oma kuormituksensa voi kasvaa liian suureksi. Nuorten mielestä lapset pitäisi huomioda paremmin myös aikuisten palveluissa ja vanhempien hoitopoluilla.

Suojelkaa meitä, älkää meidän vanhempia!

Samalla nuoret peräänkuuluttavat voimakkaasti lapsen edun ensisijaistamista. Hyvin monilla aineistoa tuottaneilla nuorilla on kokemus siitä, että lastensuojelu on suojellut heidän vanhempiaan, ei heitä. Aineistossa nousee esiin ajatus siitä, että vanhemman ja lapsen suhdetta pidetään "liian pyhänä" – väliin ei uskalleta mennä, kunnes pahoja ja rikkovia asioita on jo tapahtunut. Monesti koetaan, että ulkopuolisten, erityisesti viranomaisten, interventiot tapahtuvat liian myöhään. Aineistossa toistuvat kertomukset toistuvista lastensuojeluilmoituksista, jonka jälkeen "ei kuitenkaan tapahdu yhtään mitään". Vastuunottamista lapsista ja nuorista peräänkuulutetaan myös muilta kuin viranomaisilta ja ammattilaisilta. Esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia pitäisi nuorten mielestä tehdä huomattavasti matalammalla kynnyksellä.

"Ensin tarkkaillaan, sit aletaan olla huolissaan, sit tosi huolissaan, ja vasta sit ilmoitus tehdään." – Nuori (SOScast 2021)

Sekä vanhemmilla että nuorilla oli kokemuksia siitä, että lapsen etua arvioidaan eri tavoin perheen kulttuurista, uskonnosta tai etnisestä taustasta riippuen. Ei-kantasuomalaisiin perheisiin kuuluvilla lapsilla oli kokemuksia siitä, että perheen väkivaltaisista kasvatusmenetelmistä katsottiin ikään kuin läpi sormien erilaisiin kulttuurisiin käytäntöihin vedoten. Sekä vanhemmilla että nuorilla oli

vahva yhteinen näkemys siitä, että mitään kulttuuriin tai uskontoon sidonnaista lapselle haitallista käyttäytymistä ei saa suomalaisessa yhteiskunnassa hyväksyä.

"Ja mä ite hain sitä lastensuojeluapuu. Mä oikeestaan alotin jo hakemaan sitä peruskoulussa. Mun kotona oli siis, no, siis meijän äiti oli väkivaltanen, vaikka se silleen kuulu meijän kulttuuriin, mut mä koin jotenkin, edelleenkin, vaik mä oon melkein [ikä], koen, että meijän äiti oli erityisen ankara enemmän vielä niin kun kulttuuriin nähden, et helposti tuli rangaistuksia niin oudoista asioista. Ja mä puhuin siitä niin kun koulun terveydenhoitajalle tosi paljon. Mut mä kävin sellasta kouluu, missä oli tosi paljon ulkomaalaistaustasia lapsia, niin mä veikkaan, et se terveydenhoitaja, en tiijää tekikö lastensuojeluilmoituksii tai mitään, mut nelosluokkaan asti, niin ei siihen oikein puututtu millään. Tai ei tullu niin kun mitään muutosta mihinkään. Sit me muutettiin, vitosen mä alotin uudessa koulussa, mä muutin semmoselle alueelle, joka on tosi suomalaispainotteinen. – – Ja sit mä alotin sielläkin uudessa koulussa puhuu terveydenhoitajan ja rehtorin kaa. Ja sit mä aloin valittaa sitä, että mä haluisin muuttaa isän luo. Ja mä pyysin ihan jatkuvasti apuu siihen. Mut sit oli aina jotain, oli keskustelut silleen, et rehtori ja äiti ja terveydenhoitaja paikalla, ja selkeesti mentiin niin kun äidin puolelle – – Ja sit just se, että äidille annettiin tosi vaan säälkorttii, kun hän on niin kun joutunu sodasta alottaan uuden elämän, tai jotain, et kukaan ei koskaan ottanu sitä mun apuu koskaan tosissaan ihan kutosluokkaan asti – –". – Haastateltu nuori

Kun kukaan ei usko

Nuorilla on valtava määrä kokemuksia siitä, että heitä ei uskota tai heitä ei oteta todesta. Aineistossa on asiasta esimerkkejä niin ajalta ennen lastensuojelua kuin sen ajaltakin. Lapset ja nuoret ovat saattaneet kärsiä henkisestä ja fyysisestä väkivallasta koulussa, kotona tai sijaishuollossa, mihin ei ole heidän pyynnöistään huolimatta puututtu tai tartuttu aikuisten toimesta. Nuorilla oli myös kokemuksia siitä, että jonkun aikuisen, esimerkiksi oman opettajan, viimeinkin ottaessa todesta lapsen tai nuoren puheet ja ryhtyessä selvittämään tilannetta tarkemmin, todetaan se niin huolestuttavaksi, että päädytään kiireelliseen sijoitukseen. Avutta jääminen on johtanut ajan saatossa ongelmien kärjistymiseen.

"Mut mä muistan, kun mä olin kerran yhen kaverin luona, missä mä sit kerroin niin kun kaikkee, mitä kotona tapahtuu ja mistä syistä mä sain rangaistuksii, niin se mun kaverin äiti sit yritti, tai teki lastensuojeluilmoituksen ja soitti poliiseille ja kaikkee. Mut siltikään se ei tuottanu tulosta millään tavalla. – – Mut sit senhetkinen yläasteen opettaja, kun mä olin viikon käynny kouluu, niin hän uskos sitä mun avunpyyntöä. Tai mä kerroin suoraan miks mä lähin, ja mitä kotona oli tapahtunu. – – Ja sit seuraavana päivänä oli semmonen kokous, mikä on kyl jääny vähän mulle epäselväks, et ketä kaikkii siellä oli, mut siellä oli todella paljon eri tahoilta ihmisii. Sosiaalityöntekijöitä, koulun opettaja ja jotain lasten, tosi paljon, mä en enää, en mä ollu oikein perillä, mitä tapahtuu. Mut siitä päivästä mut sit otettiin huostaan." – Haastateltu nuori

Myös omiin mielenterveyden haasteisiin avun saaminen tuntuu usein vaikealta, lähes mahdottomalta. Vaikka lapsi tai nuori suoraan pyytäisi apua, ei avunpyyntöön välttämättä tartuta. Todellisuus nuorten elämässä on tällä hetkellä se, että ”huumeita saa helpommin kuin apua”. Helpotusta ahdistukseen ja vaikeisiin tunteisiin saa siis omatoimisesti kadulta, mutta usein koetaan, että myös palvelujärjestelmämme ratkaisut nuorten haasteisiin ovat vain väliaikaisia pikaratkaisuja.

”Ota tästä diapami, jos on paha olla. Tätä on sitten lisää.”
 – Nuori (Nopeet, hitaat, dissot... 2018)

Nuoret korostavat, että lapsen tai nuoren oireilu ei ole koskaan vain huomionhakemista. Vaikka nuorella olisikin tarve hakea huomiota huonolla käytöksellä tai itsetuhoisuudella, taustalla on aina joku syy. Oireilu on nuoren tapa hakea apua. Syy tai sen selvittäminen pitäisi aina, joka ikinen kerta, ottaa vakavasti. Monella on kokemus, että heidän oireiluunsaakaan ei ole puututtu, jolloin ongelmat ovat pitkittyneet. Nuoret myös ajattelevat, että on aikuisten vastuulla tarjota apua ja tukea, koska ”avun pyytämisen ei tulisi olla lapsen vastuulla”. Varsinkaan kun lapsilla ja nuorilla harvoin on vielä sanoja pahalle ololleen. Tämän vuoksi nuorten mielestä olisi aina aikuisen vastuulla puuttua asiaan välittömästi ja selvittää haitallisen käytöksen syy.

”Mietitään mieluummin, että mitä tälle ihmiselle on tapahtunut, eikä mikä tällä ihmisellä on.” – Nuori työpajassa

Koulun henkilökunnan rooli avun saamisessa ja avutta jäämisessä korostuu nuorten tarinoissa. He näyttäytyvät kertomuksissa olevan eräänlaisessa portinvartijan roolissa. Usein juuri koulussa työskentelevä aikuinen on luottohenkilö, jolle nuori on ensimmäistä kertaa avannut kotiohjaan tai omaa vointiaan ja josta elinolojen paranemiseen johtanut tapahtumien kulku lähtee liikkeelle. Nuoret kuitenkin näkevät paljon parannettavaa ammattilaisten osaamisessa, herkkyydessä tunnistaa avun tarve, keskinäisessä yhteistyössä ja tiedonkulussa sekä muiden tahojen toiminnan tuntemisessa. Näiden puutteiden vuoksi avun järjestäminen voi olla takkuista, vaikka yritystä olisikin. Erityisesti uudemmissa aineistoissa näkyy peruspalveluiden tämänhetkinen kuormitus ja nuorten entistä suurempi kuormittuneisuus. Esimerkiksi koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta voi olla hyvin hankala saada apua.

”Kaikki ei tiedä, kuka kuraattori on, ja sit jos tietää, nii seki on niiku semmonen hullujen paikka.” – Nuori (SOScast 2021)

Nuorten kollektiivinen näkemys aineiston valossa on se, että perustason sosiaali- ja terveyspalveluita tulisi vahvistaa ja lasten kasvuympäristöissä olevien aikuisten resursseja lisätä, jotta avunsaaminen helpottuisi ja mahdollistuisi

aiemmin. Sosiaalisten ongelmien ehkäisy tulisi olla lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa hyvinvoinnin tukemista ja lisäämistä, ei ongelmasidonnaista. Ratkaisuksi aineistossa (Osallisuus lastensuojelussa 2022) visioitiin samanlaisia pakollisia kuraattorikäyn-
tejä kuin kouluterveydenhoitajan ja -lääkärin säännölliset terveystarkastukset. Ajatus on, että lasten ja nuorten psyykkistä hyvinvointia tulisi seurata ja ongelmia ehkäistä kuten muunkin terveyden suhteen. Tämä madaltaisi kynnystä hakea apua erilaisiin sosiaalisiin haasteisiin.

Aineiston valossa on selvää, että lastensuojelun palveluissa olleet perheet eivät ole onnistuneet saamaan apua peruspalveluista, tai heidän elämäänsä vaikuttaneita riskitekijöitä ei ole pystytty ehkäisemään. Huomionarvoista on, että useat heistä ovat kuitenkin yrittäneet saada apua, mutta heidän avutta jäädessään ongelmat ovat kärjistyneet niin, että joko sosiaalipalvelut tai lastensuojelupalvelut ovat astuneet heidän elämäänsä.

3.2 Asiakkuuden alussa

Aineiston valossa käy selväksi, että nuoret harvemmin itse tunnistavat lastensuojeluprosessistaan palvelutarpeen arvioinnin tai avohuollon toimia ja niiden vaikutuksia. Vaikuttaa siltä, että näissä palveluissa harvemmin työskennellään lapsen kanssa tai työskentely ei ainakaan näyttäydy lapsille ja nuorille läpinäkyvänä. Nuorten kanssa ei ole välttämättä käyty läpi omaa tarinaa, mikä osoittaisi heille ne toimet, joilla perhettä on pyritty tukemaan ennen voimakkaampaa väliintuloa. Tietoa näistä palveluista, niiden tavoitteista tai toimista lapsilla ei näytä juurikaan olevan. Tämän vuoksi nuorten ja nuorten aikuisten kokemusten kontekstina ovat useimmiten sijaishuollossa ja sen jälkeen syntyneet kokemukset kuin ennen sitä tapahtuneet asiat.

Kokemusasiantuntijavanhemmat taas usein nostavat esiin kokemuksiaan tuen tarpeiden arviointivaiheesta ja avohuollon palveluista. Kun he refleктоivat järjestelmän ja siinä toimivien ammattilaisten toimintaa, heidän kontekstinsa on kuitenkin laajempi. Kokemuspuheessa sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun avohuollon työskentelyn välille ei juurikaan tehdä eroa. Vanhemmat joka tapauksessa kokevat, että näiden vaiheiden työskentely tapahtuu juuri vanhemman tai vanhempien kanssa, ja tuovat usein ilmi tyytymättömyyttään työskentelyn käytäntöihin; lapset jäävät ulkokehälle alkuvaiheen työskentelyssä.

Kokonaisvaltainen tuen tarpeiden kartoittaminen

Aineistoa tuottaneet nuoret ovat hyvin yksimielisesti sitä mieltä, että kun työskentely sosiaalityöntekijöiden kanssa alkaa, tulisi heidän tutkia paremmin perheiden taustoja ja tilanteita. Vaikka palvelutarpeen arviointi on nuorille jokseenkin epäselvä jakso lastensuojelupolulla, tunnistavat nuoret erityisesti jälkikäteen katsottuna, että työskentely on tilannetta arvioitaessa kohdistunut enemmän tilanteen aiheuttamiin oireisiin kuin ongelmien juurisyihin.

Jaettu mielipide nuorten ja vanhempien keskuudessa on, että perheen tilannetta arvioitaessa jokaista perheenjäsentä tulee kuulla yhdessä ja erikseen. Tämän lisäksi tulisi kartoittaa myös perheen lähiverkoston näkemyksiä. Nuorten mielestä on vastuunpakoilua, että ammattilainen tyytyy tekemään tulkintoja ja päätöksiä perheen tilanteesta yhden yhteisen tapaamisen perusteella tai että arvioinnissa nojaututaan yhden henkilön näemykseen asioista. Nuorilla on ollut perheissään monimutkaisia, kerrostuneita ja pitkityneitä haasteita, joiden kanssa eläessä perhe on oppinut "kusetamaan sossuja mennessä tullen". On selvää, että tällöin tilanteen selvittäminen lapsen parhaaksi vaatii työntekijältä kokemusta ja osaamista. Ennen kaikkea se vaatii kuitenkin aikaa, jaksamista ja resursseja

paneutua perheen tilanteeseen ja luoda yksilöllisiä suhteita jokaiseen perheenjäseneseen ja kartoittaa tilannetta myös perheen lähiverkoston kanssa.

Sekä nuoret että vanhemmat kertovat, että erityisesti lasten huomioiminen ja heidän kokemustensa ja näkemystensä kuuleminen työskentelyn alkuvaiheessa jää usein uupumaan. Nuoret painottavat tarvetta kuulla aina lasta – heti alkuvaiheessa, ilman vanhempia, useamman kerran, kunnioittavasti ja inhimillisesti kohdaten. Tärkeää on, että mielipidettä ei kysytä esimerkiksi isossa palaverissa, vaan luottavaisessa kahden ihmisen välisessä keskustelussa. Myös vanhemmat ihmettelevät, miksi heidän lapsiaan ei kuultu perheen tilannetta kartoittaessa.

"Mä ite toivoin sitä, että se asia käytäs lasten kanssa läpi, että meille tuli sitten ja istuttiin. Mut sit jälkeenpäin miettiny sitäkin, että eihän lapset pystyny siinä puhumaan, siis isä oli paikalla, että se jotenkin oli huonosti. Lasten ois pitäny päästä vaikka keskenään juttelemaan siitä työntekijöiden kanssa. Ei sillai, että me koko perhe siinä." – Haastateltu vanhempi

Kokemusasiantuntijat painottavat, että työntekijän on aina ymmärrettävä, että lapsi saattaa joutua ottamaan valtavan riskin tai asettautumaan vanhempiin vastaan, jos hän puhuu totuudenmukaisesti kotona tapahtuvista asioista. Totta puhumisen seuraukset voivat olla lapselle tuntemattomat – lapsi on voitu pelotella hiljaiseksi maalaamalla uhkakuvia siitä, mitä huostaanotto ja sijoitus tarkoittavat. Tämän vuoksi lapsen kuuleminen ei ole yksinkertainen tehtävä, siihen ei ole nuorten mielestä varattu tarpeeksi aikaa tai muita resursseja, eikä sitä myöskään nähdä niin tärkeänä asiana kuin se on.

Alkuvaiheessa työskentely tuntuu kohdistuvan ensisijaisesti vanhempiin ja perheeseen kokonaisuutena. Myös vanhemmilla on kokemuksia siitä, ettei lastensuojelun palvelutarpeen arvioinnissa tällä tavalla päästä kiinni perheen haasteisiin. Vanhemmilla on kokemuksia siitä, että esimerkiksi perheväkivaltatapauksissa työskentely jää täysin pinnalliseksi, tai työskentelytavat voivat olla täysin väärä.

"Haastateltava vanhempi: Siitä [äiti ja vauva joutuivat sairaalaan molempien tultua miehen/isän pahoinpitelemäksi] lähti niin kun meidän lastensuojeluasiakkuus. Ja se, mikä mulla niin kun tulee mieleen siinä kohti, että kun lastensuojelu alko meitä tietysti kuulemaan, niin mehän mentiin monesti sinne yhdessä, tai yleensä aina.

Haastattelija: Sun miehen kanssa tarkoitat?

Haastateltava vanhempi: Joo, joo, kartottaan sitä tilannetta – – Niin mähän siinä kohti en uskaltanu sanoa, että meillä on ollu väkivaltaa. Kun mies istuu vieressä ja mä ihan pelkäsin siinä kohti valtavasti sitä, että kun oli niin raju se tilanne ollu, että se meidän niin kun pahin tilanne, mitä meillä on sattunu. – – Semmonen oli se meidän alku siinä."

Avohuollon palveluissa

Kokemusasiantuntijat tunnistavat varhaisen intensiivisen, oikeanlaisen avun saamisen roolin ja merkityksen perheensä tarinassa, jos sellaisesta oli kokemusta. Aineistossa kerrottiin kokemuksia siitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät olivat ikään kuin saaneet kopin lapsen sijoitusta kohti syöksykierteessä olevasta perheestä ja onnistuneet muuttamaan kehityskulun suunnan.

"Haastattelija: Mikä teidän tilanne ois, jos sulla ei ois ollu vaikka sitä luovaa sosiaalityöntekijää, ja jos teitä ei ois heti alusta lähtien lähdetty tukemaan niin intensiivisesti? Mitä sä veikkaat?"

Haastateltu vanhempi: Se olis ollu varmaan laitospuolinen perhekuntoutus, tai lapset sijoitukseen.

Haastattelija: Mm...

Haastateltu vanhempi: Ja kumpikin olis syönyt kyllä resursseja ja vienyt tilannetta huonompaan suuntaan, kun on kyse nepsylapsista, joiden on vaikea sopeutua muutokseen ja uusiin ihmisiin ja näin."

Oikean ja vaikuttavan avun saaminen vaikuttaa aineiston valossa hyvin satumanvaraiselta. Huomattavan paljon aineistossa on kokemuksia avusta ja tuetusta jäämisestä siinäkin vaiheessa, kun sosiaalipalveluiden tai lastensuojelupalveluiden asiakkuus on jo alkanut. Vanhempien jaksamattomuuden ja mielenterveyden haasteisiin ei kokemuksen mukaan puututa riittäväällä tavalla varsinkaan silloin, kun vanhempi itse on yhteistyökykyinen ja on kyvykäs itse etsimään apua. Aineistossa kerrottiin tilanteista, joissa he itse tunnistavat olevansa vaara lapselleen, mutta ammattilaiset tulkitsevat tilannetta toisella tavalla.

"Ja se on semmonen, niin kun vieläkin nousee vesi silmiin, koska se on hirveintä mun mielestä, mitä ikinä mä oon voinu tehdä. Ja mä soitin sillon sille avopuolen [lastensuojelun avohuolto] ihmiselle, et niin kun, et meidän on pakko saada apua, et mä oon menny lyömään mun lasta, kun mun pinna palo, mä en jaksanu enää. Ja no, sit tehtiin tietysti lastensuojeluilmoitus ja mä, siis mä olin tietyllä tavalla siinä uskossa, et kun mä sinne menen soittamaan, ja kerron tän itte, niin meillä on heti seuraavana päivänä jotain apua. Fakta oli se, et mä kävin poliisikuulustelussa ja maksoin sakot ja sain rikosrekisterimerkinnän ja vasta sen jälkeen joskus pääsin sinne sosiaalitoimistoon keskustelemaan asiasta. Silloinkin se vedettiin niin, että ei ole tarvetta, koska minä kadun tekoani, olen sen itse tunnustanut ja heille ei herää huolta. – – Mut se oli jotenkin niin tyrmistyttävä kokemus, et niin kun, kun ei heillä oo huolta, vaikka mä ittekin olin sitten jo huolissaan. Ja taas mä soitin sinne avopuolen tälle esimiehelle, et niin kun näin kävi. Ja sit hän rupes taas järjestämään sitä asiaa sinne, et on niin kun pakko, et nyt ei oo kyse enää siitä, et me tarvitaan jotain palveluita. Ja sit se lähti oikeestaan siitä aika nopeesti sitten, kun hän oli menny sinne aika tiukasti linjoja pitkin, niin sit alko niin, et meille tarjottiin perhetyötä." – Haastateltu vanhempi

Haasteiden tunnistamattomuus johtuu vanhempien mielestä siitä, että sosiaalityöntekijöillä ei välttämättä ole tarvittavaa osaamista tunnistaa ja tarttua kaikkiin haasteisiin. Perheväkivallan lisäksi lapsen neuropsykiatriset haasteet korostuvat tässä yhteydessä. Joskus kyse on siitä, että asiakkaan ja työntekijän ei ole mahdollisuutta muodostaa suhdetta, jossa haasteisiin voitaisiin yhdessä pureutua, joko kiireen, pitkiksi venyvien tapaamisvälien, henkilökemioiden, vaihtuvien työntekijöiden ja muiden käytännön syiden vuoksi. Vanhemmat kertovat kokemuksistaan, joissa lastensuojelun ammattilaiset jopa vähättelevät perheen haasteita tai heidän kokemuksiaan esimerkiksi lapsen oireilusta. Kokemukset kertovat myös siitä, että tilanteet ehtivät kriisiytyä sen vuoksi, että apua ja tukea ei saa tarpeeksi nopeasti – jonot esimerkiksi palveluihin ovat valtavat, odotusajat pitkiä ja prosessit hitaita. Nuoret kokevatkin, että lastensuojelun avohuollon palveluita tulisi pystyä entistä enemmän tarjoamaan perheille silloin “kun siitä olis vielä apua”. Erityisen katkeralta avutta jääminen on tuntunut silloin, kun tilanne on sen jälkeen nopeasti kärjistynyt kiireelliseen huostaanottoon.

"Minulle vihjataan, että nyt pitäisi vaan opetella sopeutumaan alkavaan murrosikäsi ja olla liikoja huolehtimatta. Ja tässä istun, huostaanoton jälkeen, sinun tyhjässä huoneessasi muistojen ja kuvitelmieni kivittämänä –." – Kasper ry (2019), s. 30

"Mä ajattelen sillai, että mä oon saanu enemmän niin kun ymmärrystä ja tukea turvakodilta kuin lastensuojelusta. Ne on pystyny... – – Kaikilla lastensuojelutyöntekijöillä ei oo käsitystä siitä, mikä on perheväkivalta, tai sitten ne lähtee vähätteleen, uskomaan puolisoa. Ja meillä jopa sano yks lastensuojelutyöntekijä, että ei se oo niin paha, mitä sä annoit ymmärtää. Vaikka hällä oli tieto siitä, että hänet on tuomittu törkeästä lapsen pahoinpitelystä, hällä oli se tieto siis siellä. Ja mä kerroin, mitä meidän elämä on, niin se sano vaan, että ei se oo niin paha." – Haastateltu vanhempi

Vaikeiden huoltoriitojen kohdalla myös koetaan olevan paljon kehitettävää. Sekä sosiaalihuoltolain alaisten palveluiden että lastensuojelulain alaisten palveluiden koetaan olevan melko keinottomia vanhempien välisissä ristiriitatilanteissa. Esimerkiksi vieraannuttamista ei näissä tilanteissa vanhempien mielestä tunnisteta, ja kahden erilaisen kodin kanssa tasavertainen työskentely ja näkökulmien sovittaminen näyttäytyy lähes mahdottomana. Myös nuorilla on kokemusta siitä, kuinka he ovat joutuneet maksamaan hinnan vanhempiensa välisistä riidoista ja järjestelmän rajallisista mahdollisuuksista järjestää tilannetta lapsen edun mukaisesti.

"Varmaan se, et vanhemmat tai niin kun huoltajat ei ois ollu niin ristiriitaisissa väleissä toistensa kanssa. Ja se, et kuitenkin on yritetty ajatella niin kun lapsen parasta, mut se, et siinä on sit ollu se aikuisten välinen riitatilanne ja sit ite ollu siinä välikappaleena. Niin se on sitä hyvinkin paljon heikentäny. Ja sit tosiaan tää, että jos olis ollu kaikilla niin kun samat ja selvät sävelet niin kun siihen lapsen hyvinvointiin." – Haastateltu nuori

Avohuollon perhetyöhön liittyvät kokemukset olivat aineistossa huomattavan ristiriitaisia. Jotkut vanhemmat olivat kokeneet perhetyön vaikuttavana tuen muotona, kun taas toisten kokemuksen mukaan se ei vastannut laisinkaan perheen tarpeita. Useimmiten kritiikki kohdistui siihen, että perhe koki tarvitsevan- sa esimerkiksi vanhemman elämänhallinnan haasteisiin, väsymykseen tai lasten käyttäytymisen häiriöihin käytännöllisempää apua kuin "lautapeli- pelailua olohuoneen lattialla" eli keskusteluun nojaavaa vanhemmuuden tai vuorovaikutuksen tukea. Liian usein perhettä ikään kuin tuetaan yksikkönä ottamatta kuitenkaan huomioon ja hoitamatta perheenjäsenten yksilöllisiä haasteita ja niiden vaikutusta kokonaisuuteen. Huomionarvoista oli kuitenkin se, että ne perheet, jotka olivat saaneet osakseen terapeutista perhetyötä, kokivat sen useimmiten vaikuttavaksi palveluksi.

Kokemusasiantuntijanuorilla on paljon kokemuksia siitä, että he ovat käyneet läpi useita avohuollon sijoituksia, kiireellisiä sijoituksia ja kotiin palaamisia, mutta lopulta on kuitenkin päädytty huostaanottoon. Jälkikäteen katsottuna he itse tunnistavat, että kodissa ei ole välttämättä koskaan ollut mahdollisuuksia turvata heidän turvallista kasvuaan ja kehitystään, ja kokevat, että tällainen "pompottelu" on vain lisännyt heidän taakkaansa. Aineistosta kuvastuu pettymys ja katkeruus järjestelmää kohtaan. Nuoret ikään kuin toivovat ammattilaisilta ja järjestelmältä lisää rohkeutta tunnistaa ja tunnustaa perheen tilanne ja siellä vallitsevat olosuhteet jo varhaisessa vaiheessa eikä jäädä odottamaan tilanteen kriisiytymistä.

"Silleen, et miten he on toiminu, tai miks mua ei oo otettu vielä aikasemmin huostaan, koska se tilanne on ollut jo niin kun mun syntymästä lähtien tosi paha. Ja miks mut on niin kun testattu lastenkodissa asuessa, sit mut on päästetty takas kerta toisensa jälkeen mun äidille, jolla on skitsofrenia ja mielenterveysongelmia. Niin se on vähän herättäny kysymyksiä, että miks? Koska se nyt ei oo varsinaisesti skitsofrenia mikään ohi menevä vaihe." – Haastateltu nuori

Välillä lastensuojelun käytännöt ovat olleet poukkoilevia ja ristiriitaisia. Joskus työntekijöiden vaihtuminen tai joku muu asiakkaalle epäselväksi jäänyt syy on saattanut yhtäkkiä katkaista vaikuttavaksi koetun avohuollon tuen, mikä on saanut aikaan negatiivisen käänteen.

"Sitä melkein vuos mun mielestä myönnettiin, puoli vuotta, no, joka tapauksessa siis silleen, et kun se katkastiin jonkun ajan jälkeen, niin se katkastiin täysin, et me ei saatu enää, muistaakseni se oli silleen, että sosiaalityöntekijät vaihtu molemmat ja sitten ne oli vaan silleen, tulivat siihen tulokseen, että katkotaan ihan kaikki tuet. Ei sit saatu enää tukia." – Haastateltu vanhempi

Monipuolisen osaamisen merkitys

Kertomusten valossa saattavat haasteet perheessä lähteä ratkeamaan vasta, kun lukemattomien viranomais- ja ammattilaiskohtaamisen jälkeen vastaan tulee yksi merkityksellinen ammattilainen, joka aidosti kuulee ja näkee vanhemman avun tarpeen. Huomionarvoista seuraavassa tarinassa on se, että perheellä oli koko tapahtumien ajan lastensuojelun asiakkuus. Haastateltu äiti koki, että ne ammattilaiset, jotka oikeasti ymmärsivät tilanteen vakavuuden ja jotka tukivat lapsen edun mukaisessa päätöksessä, olivat muita kuin lastensuojelun ammattilaisia.

"No, siis käänteentekevä oli siis oikeestaan se, että neuvolassa sattui työntekijä, joka sitten sai tietää kanssa tästä meidän tilanteesta. – Ja sitten se, että alko olla niitä sanottajia. Esim. meillä yks tyttö halus [ikä] kauheesti saaha apua ja terapiaa ja me tavattiin sitten psykiatri. Niin se psykiatri sano tytölle, että miltä susta tuntuu, kun äiti ei tee päätöstä, kun hänen pitäisi oikeesti suojella sinua. Niin kaikki tämmöset, mitä ihmiset puhu suoraan mulle. Ja turvakoti sano samaa, että ei tuota tarvii sietää, lähe, sä voit lähteä. Kaikki asiat järjestyy, me hommataan sulle asunto ja maksetaan takuuvuokrat. Niin tämmöset asiat niin kun vei eteenpäin, ja siihen kohti eropäätöstä." – Haastateltu vanhempi

Vaikka luottamuksellinen suhde olisikin onnistuttu luomaan, ja ammattilainen ja asiakas ovat yhdessä päässeet kartoittamaan tilannetta haastavia tekijöitä, voidaan kokemusten valossa tulla siihen haasteeseen, ettei yksi ammattilainen voi osata kaikkea ja tietää kaikista käytettävissä olevissa mahdollisuuksista. Useimmiten onnistuneeseen lopputulokseen tarvitaan psykologista, lääketieteellistä, sosiaalista, taloudelliseen tukeen ja palvelujärjestelmään liittyvää osaamista. Yhdestä ammatillisesta perspektiivistä katsottuna kaikki perheen haasteet ja tuen tarpeet eivät välttämättä tule näkyviksi, eivätkä kaikki mahdolliset ratkaisut tarjotuiksi.

Monilla vanhemmilla oli hyviä kokemuksia moniammatillisista tiimeistä ja systeemisestä työskentelystä jo avohuollon palveluiden aikana. Vanhempien hyvät esimerkit toimijoiden välisestä yhteistyöstä liittyivät yllättäen juuri niihin teemoihin, jotka koko aineiston valossa näyttäytyvät ammattilaisille kaikkein haastavimpina tunnistaa tai hoitaa. Esimerkiksi lastensuojelun ja turvakodin yhteistyöpalaverit ovat saaneet muutoksia aikaan perheväkivaltatilanteissa, ja lapsen neuropsykiatristen erityispiirteiden aiheuttamiin haasteisiin on onnistuneesti haettu ratkaisuja lastensuojelun ja asiaan erikoistuneiden ammattilaisten kanssa. Kokemusasiantuntijat myös kokivat, että systeemisissä tiimeissä työskentelyssä kyse ei ole vain toisten ammattilaisten konsultoimisesta vaan aidosta yhteisen ymmärryksen muodostamisesta, joka oli tärkeää perheen tilanteen kannalta.

No, mä olin yhä, se oli varmaan [vuosiluku] sit syksyllä, et siitä sairauslomalle jäämisestä oli jo vuosi. Ja tota siinä oli niin kolmen ihmisen nepsyhaasteet ja tutkimukset ja koulu kun tuki ja kaikki, niin mä olin yhä aika uupunut. Ja sit hain kuntoutusta. Ja oli Kelan sairauspäiväraha loppu ja jäin kuudeks viikoks täysin tuloitta, kun neljän eri virkailijan ohjeet meni mettään, kun olin yrittäjä, niin kaikki jotenkin. Mut sitten tuli tää systeeminen palaveri ja siinä sit vielä pohdittiin. Se, kun siinä on ulkopuolisii, niin siinä tulee semmosii vähän... – – kun asiakkaana ja työntekijänä, niin helposti urautuu tiettyihin palveluihin. Tai voi olla, et se työntekijän ja asiakkaan ihmissuhdekaan ei välttämättä oo ihan, että ei kemiat välttämättä vaan kohtaa. Ja siinä ainakin ite äitinä niin väsyny, ettei edes tiedä, mitä vois pyytää, tai millasta apua tarttis. Ja kun on yksin kahden nepsylapsen kanssa, niin siinä puuttuu peilipinta vanhemmuudesta ihan tyystin. Niin se systeeminen palaveri oli semmonen, missä mietittiin ihan tämmösii konkreettisii jatkotoimii, et millä palvelulla jatketaan, ja mikä tuo sitä resurssii perheelle. Ja mikä sitä syö, ja mitkä on meidän omat verkostot, ja miten on kaikilla koulujen ja terveydenhuollon ja muun suhteen, niin se oli aika kokonaisvaltanen. Ja siinä tuli sitten ulkopuolisii henkilöitä myös. Tuli hyvii ehdotuksii." – Haastateltu vanhempi

Ne kokemusasiantuntijat, jotka tunsivat systeemistä toimintamallia paremmin, kokivat systeemisen työotteen implementoimisen työskentelyyn tärkeäksi ja toivoivat, että ajattelutapa vakiintuisi lastensuojelun palvelupolkuun alusta lähtien. He kuitenkin painottivat, että on tärkeää, että käytössä todellakin on systeeminen ajattelumalli, eli perhettä täytyy ajatella, tukea ja kohdata systeeminä. Kokemusasiantuntijoilla oli kokemuksia siitä, että systeemiset kokouskäytännöt eivät itsessään tue perheen hyvinvointia. Varsinkaan, jos paikallaolijat eivät tunne perhettä ja heidän haasteitaan entuudestaan.

3.3 Kasvaminen kodin ulkopuolella

Kasvaminen kodin ulkopuolella näyttäytyy aineiston valossa nuorille yleensä välttämättömänä ratkaisuna – turvallisempaa kasvuympäristönä kuin oma koti. Lastensuojelulle ollaan kiitollisia siitä, että joku on välittänyt ja nähnyt vaivaa parempien olosuhteiden mahdollistamiseksi. Sijoitus on ollut monelle nuorelle mahdollisuus kääntää elämänsä – sen myötä on päästy kiinni normaaliin elämään, saatu elämään rakastavia, välittäviä, turvallisia aikuisia, joiden tuella on päästy ponnistamaan hyvän elämän alkuun.

"Tai siis kyl mä koen, et lastenkoti on sillai pelastanu mun elämän." – Haastateltu nuori

"Olen tärkeä! Joku näki minut tärkeänä, koska minut on sijoitettu." – Nuori (Nuoruus - haittaks se? 2012)

Laitosolosuhteet yleensä tuovat nuorten elämään useita aikuisia, jolloin on enemmän mahdollisuuksia siihen, että joku tai jotkut heistä muodostuvat itselle erityisen merkittäviksi luottohenkilöiksi. Ylipäättään useiden erilaisten turvallisten aikuisten läsnäolon koettiin rikastavan omaa elämää, laajentavan elämänsä katsomusta ja opettavan suvaitsevaisuutta.

Aineiston perusteella syntyy kuitenkin vahva kuva, ettei laitoshuolto välttämättä pysty vastaamaan nuorten tarpeita varsinkaan niiden nuorten osalta, joilla on taustallaan rankkoja kokemuksia ja traumoja ja voimakasta oireilua niiden vuoksi. Erityisesti laitosolosuhteissa sijoitettujen nuorten elämä näyttäytyy aineiston valossa usein ennustamattomana ja turvattomana. Heidänkin kohdallaan kuitenkin tapahtuu kokemusten valossa onnistumisia ja positiivisia käänteitä, jotka näyttävät syntyvän silloin, kun kohdalle sattuu "se oikea paikka" ja se "ihana ohjaaja" tai muu osaava ammattilainen.

Aineistossa esitetty kritiikki kohdistuu pääasiassa lastensuojelulaitoksiin, mutta jotkut nuoret myös huomauttavat, että ei pidä unohtaa, että perheisiin sijoitetut lapset ja nuoret voivat olla vieläkin haavoittuvammassa asemassa, koska he ovat täysin "yhden aikuisen armoilla". Varsinkin silloin, jos oma sosiaalityöntekijä ei syystä tai toisesta pysty varmistamaan lapsen ja nuoren oikeuksien toteutumista perhehoidossa.

Erilaisia nuoria

Lähtökohtainen perustavanlaatuisesti erottava tekijä kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten ja kotona asuvien nuorten elämässä on se, että niin sanottu vanhemman rooli jakautuu useammalle henkilölle. Sosiaalityöntekijä vastaa viime kädessä kaikista huostaanotetun nuoren elämän tärkeimmistä asioista ja asettaa lapsen ja nuoren elämälle sen raamit, mutta turvallisuuden ja muut elämän elintärkeät arjen ulottuvuudet luovat joko sijaisperhe tai laitoksen henkilökunta. Sosiaalityöntekijöiden kiireen vuoksi jotkut nuoret kokevat asemansa hyvin eriarvoiseksi, ja ehdottavatkin oman elämänsä helpottamiseksi, että päätösvaltaa joistakin heidän asioistaan voisi siirtää lähemmäksi heidän arkeaan eli sijaishuoltopaikassa läsnä oleville aikuisille. Sijaishuollon laajempi päätävävalta toimisi kuitenkin lapsen ja nuoren eduksi vain silloin, jos sijaishuollon aikuiset ovat luotettavia.

Nuoret kertovat heidän elämänsä haastavan käytännönkin hankaluudet, joita perheen ulkopuolelle sijoittaminen aiheuttaa. Monet yksinkertaiset viranomais- ja lupa-asiat, kuten passin hakeminen, voivat osoittautua ylitsepääsemättömän hankaliksi, koska ne vaativat toimia sekä biologiselta vanhemmalta että sosiaalityöntekijältä. Myös kouluun liittyvät asiat, kuten viestintä koulun ja kodin välillä, ovat joskus hyvin monimutkaisia.

Nuoret kokevat, että sijaishuollossa heillä on muita nuoria rajallisemmat mahdollisuudet hankkia kokemuksia, kokeilla, epäonnistua ja oppia. Laitoksissa, joskus sijaisperheissäkin, voi olla hyvin tiukat säännöt, jotka rajoittavat elämää. Aineistossa toistuu myös kertomuksia siitä, kuinka sijaisperheen biologiset lapset ovat päässeet mukaan lomamatkalle, mutta sijaislapset eivät. Sijoitetut lapset eivät myöskään koe saavana ”mokata”, koska ennakkoluuloista johtuen seuraukset voivat olla kohtuuttomat. Kokemusasiantuntijat puhuvat paljon siitä, että he kokevat olevansa jatkuvan arvioinnin ja tarkkailun kohteena, ja aikuisten luottamus heihin on usein perusteettomasti heikko. Kokemus on, että sijoitetuilla lapsilla ei ole mahdollisuutta olla ”ihan tavallisia nuoria”.

”Mä välillä just, kun ystävien kaa verrataan, mitä on tehty kaikkee, niin tosi usein mä koen, että mulla ei oo mitään jännii tarinoita kerrottavaks, koska enhän mä saanu koskaan tilaisuutta kokea mitään, tai tehdä mitään virheitä, kun mulla oli niin semmonen itsekuri. Tai siis vahva tahto pitää siitä mun itsekurista kiinni, ettei kukaan pääse sanomaan mitään mun tekemisistä. Mun mielestä se ois ollu ihan ok niin kun mogailla joskus.” – Haastateltu nuori

*”Jos nuorisokodissa asuva 17-vuotias on kavereiden kanssa ulkona ja kokeilee alkoholia, hänet lähetetään päihdepsykiatriselle. Vanhempiansa kanssa asuva nuori saa ehkä kotiaarestia. Se on suhteetonta.”
– Vilma Vähämaa (Siljamäki 2020)*

Yksilöllinen sijaishuolto

Kaikki sijoitetut nuoret eivät tarvitse erityistä tukea. Kodinomaisuus, rutiinit ja rauha nousevatkin aineistossa merkittävimmin toiveina sekä perhehoidossa että laitoksissa kasvaneilla kokemusasiantuntijoilla. Myös sääntöjä ja rajoja tarvitaan nuorten mielestä turvallisuuden tunteen luomiseen. Nuoret toivovat saavansa kasvaa turvallisessa, välittävässä ja arvostavassa ympäristössä, jossa saa rakentaa ainutlaatuisia, yksilöllistä ja omannäköistä elämää. Nuoruuden elämänvaiheessa koko tulevaisuuden kannalta merkityksellisin kehitystehtävä on oman identiteetin rakentaminen ja minuuden löytäminen. Tämän vuoksi nuorille onkin erityisen tärkeää, että heillä on mahdollisuus kokeilla ja sovitella itseään erilaisiin muotteihin tai parhaassa tapauksessa luoda omansa.

"Mm... no varmaan, tai ainakin siellä just siellä lastensuojelulaitoksessa semmonen niin kun mun, se että on annettu olla aika lailla oma ittensä tietenkin, kun ei oo mitään semmosta mistä pitäis huolestua. Mut silleen, että niin kun, et on saanu pukeutua ja toteuttaa itteensä, ja on otettu huomioon ne omat semmoset tota semmoset tai, et on saanu olla oma ittensä." – Haastateltu nuori

"Niin, et mä muistan niin kun semmosiikin, et on, et just, kun mä oon ollu aina ihan tosi kova kuunteleen musiikkia, se on mulle tosi iso asia edelleenkin, mä teen sitä päivittäin ja nautin hirveesti musiikista, ja keskityn sen avulla ja näin. Niin tota mulle sitten toimitettiin tämmönen CD-soitin sinne, muistan sen. Se oli semmonen ensimmäinen niin kun, ihan jotain ensimmäisii, ensimmäinen kuukausi kun oon ollu avohuollon sijoituksella siellä. Et tämmösii pienii, tai ehkä pieniä juttuja niille työntekijöille, mutta iso juttu, minkä muistan edelleenkin nyt niin sellasii." – Haastateltu nuori

Paljon oli kuitenkin kokemuksia siitä, että raamit elämälle syntyvät muiden nuorten tai jonkin kasvottoman järjestelmän määräämänä, jossa arjen osallisuudelle ja yksilöllisyydelle eli mahdollisuudelle itse ohjata, valita ja vaikuttaa arjen asioihin, ei välttämättä ole laitosten arjessa tilaa. Jotkut tärkeät asiat ja mahdollisuudet ovat voineet olla itselle ulottumattomissa muiden nuorten haasteiden vuoksi. Nuorilla oli kokemuksia esimerkiksi siitä, ettei heidän ollut mahdollisuutta harrastaa, koska sijaishuoltopaikan aikuisilla ei ollut mahdollisuutta kuljettaa harrastuksiin pitkien välimatkojen vuoksi tai koska muut nuoret veivät haasteidensa vuoksi niin paljon aikuisten aikaa.

"– Niin sit siellä oli, mä koen, et mua ei kohdattu yksilönä, koska mulla oli tosi vaikee saada luottamusta siihenkin, et saanks mä mennä kavereitten kanssa ulos, koska siellä oli muutenkin tosi kova kuri kaikille muille. – Mulla oli ihan semmonen olo, et mä oon jossain nuorisovankilassa." – Haastateltu nuori

"Mä harrastin jalkapalloa, niin käydä treeneissä, niin sehän kiellettiin multa kokonaan... Jotenkin mä vaan koen, ettei ollu luottamusta vaan liikkuu ulkona, ja ei ollu aikaa kuskata." – Haastateltu nuori

Nuorten yhdenvertainen ja tasavertainen kohtelu kaikkia yksilöllisiä ominaisuuksia kunnioittamalla on noussut erityisesti viime vuosien aikana nuorten kokemusasiantuntijoiden keskusteluihin laadukkaan sijaishuollon ulottuvuutena. Aineiston valossa on selvää, että erilaisten kulttuuri- ja vähemmistötaustojen huomioonottaminen haastaa sijaishuollon työntekijöitä. Nuorten mielestä on tärkeää, että ammattilaiset saavat ajankohtaista tietoa ja koulutusta erilaisuudesta. Nuorilla on lisäksi eräs yksinkertainen resepti, joka pätee vallan hyvin myös tähän asiaan: yksilöllinen kohtaaminen. Jokaiselta yksilöltä voi reilusti kysyä, mikä on hänelle tärkeää, kuinka työntekijä voisi ottaa sen huomioon omassa toiminnassaan sekä kuunnella ja kunnioittaa sanottua.

"Kun mä olin myös aika uskovainen, niin siihenkään mä en oikein silleen saanu mitenkään tukea. Silleen, et jos mä kysyin, et saanks mä mennä vaikka kirkkoon tai jotain, lausuu ruokarukous, niin jotenkin sitäkin vähän niin kun vitsailtiin, koska se ei oo mitenkään silleen normaaliin suomalaiseen kulttuuriin arkipäiväjuttu. Niin jotenkin mä koen, että mä oisin halunnu siihen jotain tukea, koska sit mä aloin häpeän myöhemmin sitä usko. Ja sit mulla hävis hetkeks niin kun tatsi siihen touhuun." – Haastateltu nuori

"Rakkaus, mikä jäi saamatta"

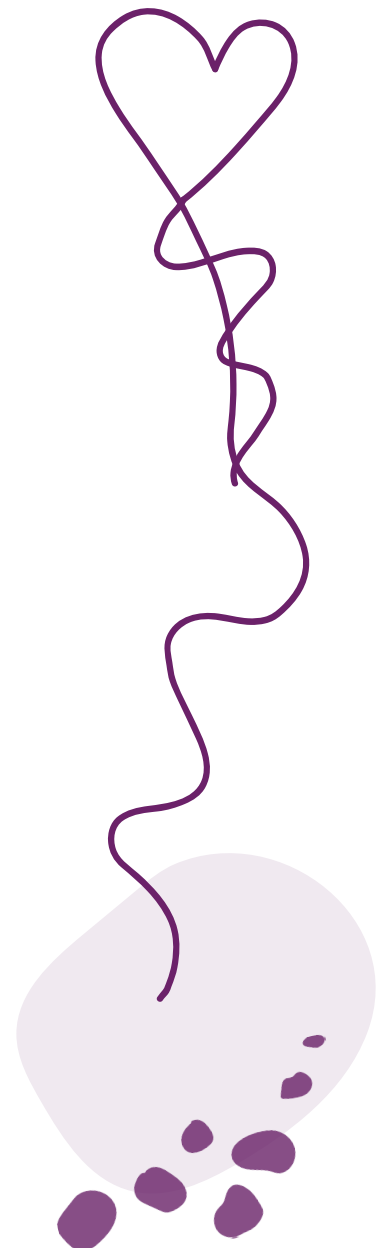
Pesäpuu ry:n järjestämässä Nuorten foorumissa ("Tuli fiilis, että joku välittää ja kuuntelee" 2021) nuoret esittivät toiveen, että sijaishuollossa panostettaisiin enemmän rakkauteen. Läpi koko läpikäydyn aineiston kuuluu selvästi joku vaikeasti, tai ehkä mieluumminkin monin eri tavoin, sanoitettava rakkaudesta ja välittämisestä vaille jäämisen tunne. Aineiston valossa kodin ulkopuolella kasvaessa voidaan jäädä paitsi jostain hyvin herkästä, mutta ihmisen kasvulle äärimmäisen merkittävästä asiasta. Näkyvissä!? -Nuorten foorumissa vuonna 2017 tätä kaivattua elementtiä kuvataan "rakkauteena, mikä jäi saamatta". Tässä elementissä kiteytyy ympärillä olevien ihmisten pysyvyys ja sitoutuvuus – heidän tapansa tukea, kannustaa, välittää, kannatella ja uhrautua nuoren puolesta. Nuoret myös kaipaavat aikuisilta hellyyttä ja läheisyyttä, joka tuo turvaa.

"Niin mä veikkaan, et se ois ollu ehkä erilainen, jos mä oisin saanu sellasta, en mä tiedä, niin kun rakkautta..." – Haastateltu nuori

Nuoret ajattelevat, että rakkaudella on merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi ajatus omasta elämästä ja itsestä muodostuu – olenko riittävän hyvä? Se vaikuttaa merkittävällä tavalla siihen, millaisena nuoren tulevaisuus ja menneisyys ja näiden välinen suhde näyttäytyy. Rakkaudettomuuden kokemus jättää jumiin vanhaan: opittuihin käyttäytymismalleihin ja epäedullisiin selviytymiskeinoihin. Rakkaudessa kasvamisen ajatellaan ikään kuin luovan uuden mahdollisuuden eheään elämään. Ratkaisevaksi tekijäksi omalla elämänpolulla aineiston valossa kiteytyykin se, että löytyykö omasta ympäristöstä ja arjesta ihminen, joka rakastaa ehdoitta.

*"Rakkautta tarvitaan, että saadaan paha olo pois."
– Nuori (Näkyvissä!? 2017)*

"Kaikista tärkeintä maailmassa on pysyvä ja pitkäaikainen kannustava ihminen, joka tietää kaiken alusta asti." – Nuori (Sijaishuollon tabut, todellisuus ja tulevaisuus 2012)

Nuoret usein sanoittavat, että vaille jäämistä synnyttävät kokemukset siitä, että ympärillä olevat ihmiset ovat ”vain töissä”. Nuoret toivovat aikuisten kiinnittävän huomiota siihen, että lapselle lastenkoti voi olla ainoa koti ja siellä olevat aikuiset ainoita turvallisia aikuisia hänen elämässään, jonka vuoksi esimerkiksi kovaan ääneen kesälomasta ja sen tuomasta vapaudesta iloitseminen voi tuntua lapsesta pahalta. Mukavammalta tuntuisi, jos lomalle lähtijät kertoisivat, kuinka heillä tulee lapsia ikävä. Myös sijaisperheessä voidaan kokea eriarvoisuutta ”rakkauden määrän” suhteen verrattuna perheen biologisiin lapsiin.

*”Miksi ei voi olla suhdetta, vaan se on pelkkää työtä?”
- Nuori (Jälkihuolto - Mikä jälki jää? 2014)*

Myös vanhemmat tunnistivat sijoitettujen lastensa kaipuun ja tarpeen aikuisen läsnäoloon, jota heidän kokemuksensa mukaan ei kaikissa laitoksissa tiukkojen resurssien tai laitoksen kulttuurin takia ole. Tämän vuoksi useat vanhemmat olivatkin pyytäneetkin sijoitetulle lapselleen lastensuojelusta esimerkiksi tukihenkilöä, joka voisi toimia lapselle rinnallakulkijana ja aikuisena, jolla on aikaa juuri hänelle.

Vaille jäämiseen vaikuttaa myös elinympäristön ja ihmisten jatkuva muutos ja vaihtuminen. Oma koti, siellä asuvat ihmiset ja siellä turvallisten aikuisten virkaa toimittavat ihmiset saattavat vaihtua lapsuuden ja nuoruuden aikana useita kertoja. Aineistossa (SOScast 2022) kuvataankin, kuinka ajan myötä ”ajatusmalli muuttuu sellaseks, et kaikki vaan lähtee.” Aineiston valossa tulee selväksi, että tämä vaikuttaa lapsen käsitykseen itsestään ja arvostaan. Omaan tulevaisuuteen ja sen kykyyn kantaa on myös hankala oppia luottamaan, jos on ”koko ajan reppu valmiiksi pakattuna” juuri silloin, kuin pitäisi saada testailla omien siipien kantavuutta. Jos turvaverkkoa jatkuvasti puretaan ja kudotaan uudelleen, ei se tunnu turvalliselta. Myös ymmärrys siitä, että laitoksen ihmiset ovat läsnä elämässä vain hetken verran, vaikuttaa ihmisiin kiinnittymiseen.

”Taas se tuli se pettymys, että ne jäi, ja taas uudet tuulet ja niinkö.” - Haastateltu nuori

”Ja sit just, että ne ohjaajat vaihtelee, niin sekään ei tuo sellasta niin kun. Kun lapset tarvii kumminkin, jos puhutaan ideaalinen perhe, niin ne tarvii luotettavan aikuisen, et tietää, et se tulee aina olemaan täällä, eikä tarvii semmosta pelkoa, esim., mitä mulla oli, kun mä täytän 18, et ketään näistä ihmisistä ei oo mun elämässä, niin miks mä tuon ne mun lähelle. Kun sit taas lapsi tarvii aikuisen läheisyyttä silleen, et se voi luottaa siihen, että tää ihminen ei lähe pois.” - Haastateltu nuori

”Varmaan se luottamus ja semmonen pysyvyys. Siellä oli muutamia ohjaajia, jotka oli sen koko tota mun avohuollon sijoituksen ja huostaanoton ajan siellä. Niin se pysyvyys varmaan on kyl tosi iso asia, mikä on ollu, että on pystynyt rakentamaan sitä luottamusta ja näin. Se kyl tulee ihan päällimmäisenä mieleen.” - Haastateltu nuori

Se, että arjessa on lähellä ”ikiomia” välittäviä, kannustavia ja kannattelevia aikuisia, on nuorten mielestä keskeinen seikka nimenomaan tulevaisuuden kannalta. Se on tärkeää oman hyvinvoinnin, omanarvontunteen ja itseluottamuksen kannalta. Nuoret alleviivaavat, että se, että ei ole tullut aiemmin perheessään, koulussa tai muissa yhteisöissä hyväksytyksi, vaikuttaa käytökseen. Kokemukset huonoudesta ja arvottomuudesta ovat vahvoja, ja käytösmallit ovat selviytymiskeinoja, joilla on sopeuduttu hankaliin tilanteisiin. Monet nuoret korostavatkin, että tärkeää olisi, etteivät aikuiset ”heti luovuttaisi” heidän kanssaan. Nuoret kaipaavat aikuisilta tukea ja rohkaisua siihen, että osaisi nähdä itsensä ehkä ensimmäistä kertaa ainutlaatuisena ja arvokkaana yksilönä – rakkauden arvoisena. Useimmiten perhehoidossa olleet nuoret kertoivat saaneensa aikuisilta tällaista kohtelua.

”No yks semmonen, mikä mulla on tosi, tosi paljon, tai mikä on vieny eteenpäin, mitä sieltä on tullu, niin semmonen niin kun mun, et mulle on niin kun kerrottu ja puhuttu sitä, et mulla on kapasiteettia, ja mä pystyn siihen, ja et mä oon oikeesti ihan fiksu tyyppi, kannattaa käyttää sitä, tai niin kun ei kannata jättää käyttämättä sitä niin kun, et musta voi tulla jotakin. Semmoset varmasti on, ne on kyllä semmosia isoja juttuja, mitä niin kun, mistä on saanu semmosta itsevarmuutta, et kyl tästä nyt varmaan jotain sit tulee.” – Haastateltu nuori

Aikuisten esimerkki

Aikuisten rooli arjessa on merkittävä myös tulevaisuudessa tarvittavien taitojen, tietojen ja muiden valmiuksien osalta. Nuoret tunnistavat, että sijoitetuilla nuorilla voi olla vääristyneitä ajatusmalleja ”oikeasta ja väärästä” ja ”normaalista ja epänormaalista”, minkä vuoksi nimenomaan normien mukaisen käyttäytymisen, asenteiden ja elämäntavan oppiminen olisi heille erityisen tärkeää. Nämä ovat seikkoja, joilla on merkitystä nimenomaan hyvinvoinnin kannalta.

”Toiset oppii kotona pesemään hampaita, toinen polttamaan tupakkaa.” – Nuori (Nopeat, hitaat, dissot... 2018)

Ajatellaan, että aitoon välittämiseen kuuluu näyttää esimerkkiä ja valmistaa siihen, ”kuinka ollaan vastuullisia aikuisia”. Yksinkertaisimmillaan aikuisten odotetaan opettavan nuorelle järkevämpiä toimintamalleja ja tarjoavan keinoja käsitellä tunteita, vastoinkäymisiä ja hankalia tilanteita. Aineiston valossa näyttää siltä, että varsinkaan laitoksissa eivät olosuhteet välttämättä ole niin vakaat, että tällaisella aikuisuuteen valmistavalla orientaatiolla olisi tilaa tai mahdollisuutta syntyä. Nuoret myös kokevat, että jos aikuiset ovat ”vain töissä täällä”, ei

heillä ole samanlaista motivaatiota pyrkiä siirtämään hyödyllisiä elämäntaitoja tai oikeanlaista elämäntatsumusta lapsille. Nuoret ikään kuin kokevat jäävänsä paitsi normaalista kotikasvatuksesta, jota kotona asuvat lapset saavat osakseen. Kyse on konkreettisista taidoista, joilla kiinnitytään yhteiskuntaan, ollaan sen tuottoisia jäseniä ja hallitaan omaa elämää.

"Ai oisko niiden [sijaishuoltolaitoksen ohjaajien] tehtäviin muka kuulunut niinku kasvattaa mua? Tää oli aivan uusi oivallus!" – Työpajaan osallistunut nuori

"Sijaishuollon tulisi olla niin laadukasta, että se tarjoaisi nuorelle tietoja ja taitoja, joiden avulla hän voi täysi-ikäistyttyään olla osa yhteiskuntaa. Jos nuori ei ole sijaishuollon aikana saanut riittävästi harjoitusta esimerkiksi talousasioiden ja arjen hallinnan hoitamiseen, on epärealistista odottaa, että hänellä on valmiuksia kiinnittyä koulu- ja työelämään täysi-ikäiseksi tultuaan." – Lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten koulutus- ja työllisyyspolut (2022)

Elämänhallinta- ja ihmissuhdetaitojen lisäksi viime vuosina nuoria on tähän liittyen puhututtaneet myös muun muassa seksuaalikasvatus ja suvaitsevaisuus vähemmistöjä ja ihmisten erilaisuutta kohtaan. Näihin asioihin liittyvä kasvatus koetaan tärkeäksi lapsille ja nuorille, joilla voi olla ajatusmalleja, jotka eivät tue omien rajojen kunnioittamista ja itsetuntoa, ja ovat merkittäviä seikkoja turvallisuuden, ihmissuhteiden ja itsetunnon kannalta. Nuoret painottavatkin, että sijaishuollon aikuisten näyttämä esimerkki on ensisijaisen tärkeää niin heidän itsensä kuin muidenkin kannalta.

"Se ois aika tärkeätä, kun se lapsi on siellä sijaishuoltopaikassa, niin niiden työntekijöiden mieltä, että miten tää meidän toiminta vaikuttaa siihen millainen siitä lapsesta tulee." – Kokemusasiantuntija (Osallisuus lastensuojelussa 2021)

Ihanien ohjaajien merkitys

Aineiston valossa on selvää, että lastensuojelulaitokset ovat keskenään hyvin erilaisia, ja niissä työskentelee nuorten silmissä hyvin erilaisia yksilöitä. Tietynlaiset ihmiset koettiin turvallisiksi ja tietynlaiset ominaisuudet toivottaviksi sijaishuollossa työskenteleville. Huomionarvoista on myös se, että näyttää siltä, että joissakin laitoksissa näitä ihania ohjaajia on paljon, joissakin laitoksissa taas ohjaajat koetaan ominaisuuksiltaan päinvastaisiksi. Aina myöskään perhehoitajaa ei ole koettu lämpimäksi ja välittäväksi henkilöksi, vaan paremmat olosuhteet ovat löytyneet laitoksesta.

"Muutama työntekijä paikkasi innokkuudella ja asenteella 20 työntekijää." – Nuori (Pesäpuu ry, webinaari 2022)

"No, siellä nyt ei ainakaan niin kun silleen varsinaisesti suosittu ketään, eikä niin kun otettu ketään myöskään silmätikuks, niin kun siellä sijaisperheessä. Ja sit siellä oli niin kun selkeet säännöt, ja silleen, et jos käyttäyty hyvin, niin niistä myös joustettiin. Ja siellä mä sain nähä kavereita. Siis ainut, mikä niin kun, jos koulun hoiti hyvin ja niin kun niitä sääntöi, mitä oli, et pitää käydä välillä siellä ilmottautumassa ja olla paikalla, kun on ruoka, et jos niitä noudatti, niin sit sai myös aika hyvin lisäaikaa ja erivapauksia. Kun se oli siis sellasta, että ei tullu sellanen olo, et he on vaan töissä siellä. Se oli oikeesti, kun he tuli töihin, niin sit, no, ei nyt, jos nuori ei halunnu halata, mut aina kun tuli töihin, niin ne halas kaikki nuoret. Ja sit aina, kun lähti töistä, niin ne halas kaikki nuoret. Ja sit just silleen, siellä kyseltiin kuulumisia, ja myös kuunneltiin se vastaus niihin. Se ei ollu sitä, et joo, kyselen kuulumiset ja laitan toimiston oven kiinni tyypistä, vaan niin kun oikeesti oli aikaa kuunnella." – Haastateltu nuori

Nuoret puhuvat paljon laitosten henkilökunnan ilmapiiristä, totutuista työta-voista, yhdessä omaksutuista asenteista – yksiselitteisesti ollaan sitä mieltä, että jotkut paikat ovat "hyviä" eli sellaisia, jossa ollaan nuorten puolella, toiset taas koetaan "huonoiksi", joissa ollaan nuoria vastaan. Nuoret siis tunnistavat, että myös laitosten toimintakulttuureissa on eroavaisuuksia. Joissakin laitoksissa on tarinoiden mukaan vahva vastakkainasettelun kulttuuri nuorten ja työntekijöiden välillä, toisissa taas hyvin kodinomainen ja välittävä yhteisö.

"No, se on just semmosii, et ne osaa kohdata lasta niin kun yksilöllisenä. Koska mä koin, että siellä vanhassa paikassa nähtiin, et nyt kun mä oon täällä töissä, niin kaikki lapset on pahoja, eikä kohdattu mua niin kun aidosti ja tälle. Niin sit mä koen, et sit kun oli niitä oikeanlaisia ohjaajia, et he ymmärs sen idean, et okei, et mun kohalla, et mä en oo täällä sen takii, et mä oon itte rebel tai jotain, et mulla on oikeesti kotona huono olla, et mä en oo kokenu oikeenlaista rakkautta, niin he sit lähti työstään sitä." – Haastateltu nuori

"Ja tota no, sitten huostaanoton aikana, niin se semmonen valtarakenne laitoksessa oli ehkä mulle kaikkein niin kun vaikein asia, mitä mä kohtasin ja et mulla oli, oli ja on jäänyt tosi vahva kokemus siitä, että, että nuoren ja aikuisen välillä on aina laitoksessa jonkinlainen auktoriteettikuilu, et nuorta ihan hirvittävän harvoin uskotaan tälleen niin kun suoraan." – Haastateltu nuori

Huomionarvoista on, että myös nuoret tunnistavat, että jotkut ohjaavat voivat kokea joidenkin laitosten kulttuurit itselleen sopimattomiksi ja hakeutuvat omia arvojaan vastaaviin paikkoihin, mikä myös aiheuttaa vaihtuvuutta.

"No, itse asiassa meillä oli, mulla oli paljon semmosia niin kun ohjaajia, jotka loppujen lopuks eros sieltä tehtävistä. Ne sano suoraan mulle, että ei sais sanoa, mutta he ei kestä tätä työtä. He vaan sano, että he ei kestä. Ne oli semmosia, että ne ei väkivaltaa, ei kiinnipitämistä, ne oli semmosia niin kun, että ne vähän niin kun teki toisin, mitä ne toiset. Kun siellä oli semmosia, joihin luotettiin, ja joihin taas ei luotettu. Elikkä semmoset ihmiset, ne ohjaajat, jotka toimi silleen, miten sai sen luottamuksen sitten. Se oli, miksei. Oltiinhan me aika pettyneitä, kun niitä lähti koko ajan semmosia." – Haastateltu nuori

Myös vanhemmat tunnistavat nuorten kertomia eroavaisuuksia laitosten välillä.

"Ja tavallaan semmonen, että niin kun mä aattelen, et tuolla paikassa niin kun kaikki ne ihmiset, joiden kanssa mä olen ollu ainakin enemmän tekemisissä, niin he on ihan oikeesti sydämellä siinä ja he työskentelee niiden lasten eteen. Ja se ei oo vaan niin, että mä meen sinne kaheksaks tunniks ja otan palkan ja lähen kotiin, et kunhan nyt jonkunnäkönen rauha säilyy, vaan et he oikeesti luo semmosia luottamussuhteita niihin lapsiin ja pyrkii työskenteleeseen. Ja et lapsi kokee sielläkin, et hänestä välitetään." – Haastateltu vanhempi

Nuorten kertomuksissa positiivisena käänteentekijänä omassa elämänsä elämissä esiintyi nimenomaan tällaisen henkilön, useimmiten "ihanan ohjaajan" kohtaaminen. Nuorten kertomusten ja materiaalien valossa näiden kohtaamisten merkitys on valtava. Ihmissuhteet, turvalliset sellaiset, ovat kasvavalle nuorelle kaikki kaikessa, ja laitoksessa asuvalle nuorelle laitoksen ohjaajat muodostavat merkittävän osan elämän ihmissuhteista. Useamman kerran aineistosta nousee kokemus siitä, että yksi ihminen on ollut merkittävä käännekohta omalla lastensuojelupolulla.

"No, just se, että ehkä syy, miks mä aattelen, et se on pelastanu mun elämän, kun sit myöhemmin, kun alko oleen oikeenlaisia ohjaajia ympärillä, niin." – Haastateltu nuori

"Siitä, että ne ohjaajat piti mut niinkö, mun oli todella helppo ottaa niiltä vastaan ne rajat. Ne oli ite vanhoja huumeitten käyttäjiä osa. Siellä oli semmonen, kun [ohjaajan nimi], ja se oli hakenu mut joskus. Sillä oli kultanen noutaja ja se oli hakenu mut joskus [paikkakunta] ja vieny mut sinne [laitoksen nimi]. Ja kun mä menin aamulla, mä heräsin, mä näin, et [ohjaajan nimi] on siellä, mä, että ei helvetti. Sit [ohjaajan nimi] muisti mut, ja se sano, että jaa, tyttö on täällä. Mä, että mä oon täällä. Ja me juotiin siinä aamukahvit. Se oli niinkö todella kiva semmonen. Tuli tiäkö turvallinen olo. Mä olin monen sadan kilometrin päässä niin kun omasta, mun vanhemmista. Mutta sit siellä oli joku tuttu, niin se oli semmonen, et se laskeutuminen oli tosi kiva. Ja mä sitten tukeuduinkin [ohjaajan nimi] tosi paljon. Ja tänäkin päivänä vielä soitellaan joskus. Se on lastensuojelussa kova nimi silleen, että se on päihde, varsinkin päihdepuolella, niin tuota ihan huippu." – Haastateltu nuori

Aineistosta piirtyy selkeä kuva siitä, että kaikkein kipeimmin nuoret kaipaavat juuri vuorovaikutusta – välittävän aikuisen läsnäoloa, keskustelua ja psykososiaalista tukea. Aineistossa oli kertomuksia merkittävistä käännekohdista, joissa nuoren siirtyessä sijaishuoltopaikkaan, jossa "ohjaajat ymmärsivät, että kaikki lähtee vuorovaikutuksesta ja kohtaamisesta", oli esimerkiksi nuoren psyykelääkitys voitu pysyvästi lopettaa.

"Kun vain olis ollut joku, jolle puhua." – Haastateltu nuori

Vuosien varrella erilaisissa yhteyksissä esitetyt kokemukset ja mielipiteet lastensuojelun ammattilaisten hyvistä ja huonoista ominaisuuksista ja niihin liittyvät kokemuksista ovat olleet hyvin yhdenmukaisia. On äärimmäisen tärkeää pysähtyä sen äärelle, että laitoksissa kasvaneilla nuorilla on edelleen tänä päivänä kokemuksia molemmista ääripäistä. Myös perhehoidossa on aineiston mukaan koettu väkivaltaa ja kaltoinkohtelua.

"Mut sitten oli jotkut yksittäistapaukset oli vähän semmosia, että ne vähän niin kun oli sitä, että ne haikaili sinne 50–60 vuoden päähän, että kun sai kunnolla hakata lapsia ja tollai. Jotenkin se meidän perhekodin isäntäkin, joka oli ollu siellä jo, oisko se ollu 60–70-luvulta, niin sehän haaveili aina, että kun sais oikein kunnolla kurittaa. Sehän oli sanonu, että pitäs se 50–60-luvun väkivaltakuri tulla, että kun me ei kuulemma hänen mukaan, että kun me, meillä on nykyään se, että nuoret tavallaan pompottaa työntekijöitä, eikä silleen, että työntekijät olis niskan päällä. Nehän arvosteli pitkään sitä meidän laitoksen johtajaakin, koska se oli ainakin meidän niin kun nuorten keskuudessa tosi arvostettu, ja me arvostettiin tosi paljon sitä. Sehän oli aina silleen, että kun ne sano aina, että ennen vanhaan sai rottinkipiiskallakin sivallella päin persettä niin, että tuntu. Ne just sitä niin kun ajatteli, että se nykykasvatus on vaan, että sen takia näitä nuoria huostaanotetaan nykyäänkin niin hepposin perustein, koska se kuri ei oo niin kun kotona semmonen, mikä se pitäs olla. Elikkä vanhemmilla pitäs olla oikeus niin kun näyttää se, että se vanhempi on se, joka kurittaa, eikä se, että lapsi hyppii silmille." – Haastateltu nuori

Erityisesti nuorten parissa ihmetystä herättää lastensuojelun käytännön kokemusten ja tavoitteiden välinen ristiriita. Lastensuojelussa pyritään suojelemaan lapsia, mutta silti nuoret kokevat kohtaavansa lastensuojelussa usein asiatonta ja epäammattimaista käytöstä. Tällainen käytös ei lisää luottamusta työntekijöitä tai järjestelmää kohtaan. Nuoret toivovat vain, että kaikkia lapsia ja nuoria kohdeltaisiin hyvin. Aineiston valossa tämä on yksi keskeinen seikka sen kannalta, millaiseksi oma elämäntarina muodostuu.

"Ei saisi olla ihmisestä kiinni, että miten oma hyvinvointi menee ja oikeudet toimii." – Nuori (Yhteydenpito sijaishuollossa 2020)

"Joukossa tyhmyys tiivistyy"

Laitoksen työntekijöiden lisäksi sijaishuoltopaikan laatua vaikuttaa määrittävän merkittävän paljon se, keitä ja millaisia laitoksen muut asiakkaat ovat. Nuoren hyvinvoinnin ja oman elämän ratkaisujen kannalta on merkitystä sillä, millaisia haasteita ympärillä olevilla nuorilla on ja millä tavoin he oireilevat. Esimerkiksi itsetuhoisuuden ja päihteidenkäytön kuvataan olevan riskitekijöitä myös niiden kannalta, joiden kanssa arki jaetaan.

"Muut nuoret, ne vaikutti ainakin mun elämään ihan sata nolla. Itelläkin on haasteita ja sit kun muut nuoret tulee siihen päälle. Kun ite yrittää pysyä kasassa ja toisessa huoneessa joku yrittää joka päivä itsemurhaa. Se ei ainakaan tue siinä. Pitää valvoa, että kukaan ei laitoksessa omasta huoneesta ota mitään terävää. Tai jos joku huutaa viereisessä huoneessa niin se ei yhtään auta. Ohjaajat on tosi ihania kyllä. Monet nuoret kannustaa myös toisia päihteiden käyttöön tai ruokkii sitä ongelmaa." – Nuori (Mielen hyvinvointi 2020)

"Ja se oli mun kohalla niin kun todella väärä paikka, että siellä oli niinkö lapsia ja nuoria, jotka oli psykoosissa. Todella hirvee anoreksia. Se ilmapiiri, minkälaisia ne nuoret siellä sairaalassa oli, niin mä en todellakaan ollu siis tiiäkö niin huonokuntonen, mitä ne muut oli. Ja siellä ne viilteli itteään, ja joutu lepositeisiin. Se oli se niinkö mun kohalla se väärä paikka sillon. Ja mun mieli järkytty siitä silleen, että mä aloin sit itekin käyttäytyä niinkö yhtäkkiä itsetuhoisesti, koska ne muutkin nuoret käyttäytyi siellä. Ja sit mä aloin polttaa tupakkaa. Se oli todella kova isku sillon mulle." – Haastateltu nuori

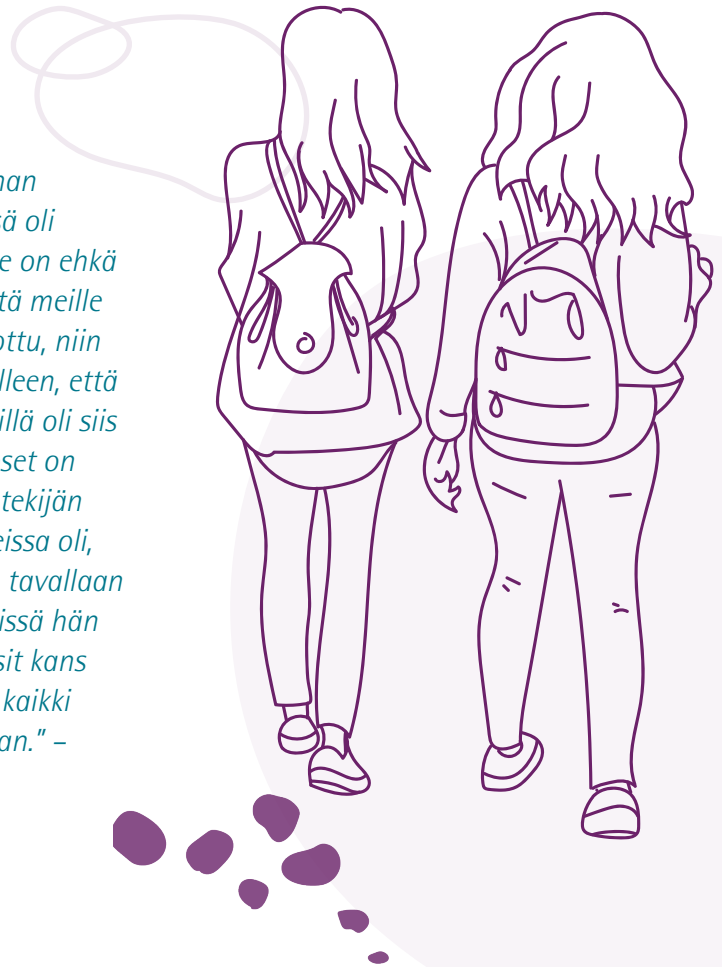
Nuorilla on kokemusta esimerkiksi nuorten välisestä kiusaamisesta ja väkivallasta laitoksissa, jonka on kuvattu olevan traumatisoivaa. Ylipäättäänkin aineistossa kuvataan sitä, kuinka muiden nuorten huonompi vointi on rajoittanut paremmassa kunnossa olevien nuorten elämää. Sijaishuoltopaikoissa tulisi nuorten mielestä olla mahdollisimman samanlaisia nuoria, jotta heitä voisi kohdella tasa-arvoisesti. Omaan käytökseen kohtuuttomilta tuntuvat rajoitukset ja rangaistukset vähentävät osallisuuden tunnetta, vähentävät luottamusta aikuisiin ja herättävät epätasa-arvoisuuden kokemuksia, mutta myös rajoittavat omaa elämää kohtuuttomilla tavoilla.

"Ja eho-jaksolle sinne kuule laitettiin. Siellä mä olin kolme kuukautta kiinni, en päässy mihinkään. Kerran kävin ulkona. Se oli niinkö sairas paikka se eho... Kun miettii, kun mä mietin niitä muita nuoria, ketkä oli siellä eho:lla, niin ei, ei puhettakaan, että mä oisin ollu samaa luokkaa niitten kanssa. Niillä oli tuota monen vuojen, monen vuojen siis semmonen, järkyttäviä huumeiden käyttäjiä ja lapsia semmosia niinkö, että ei, ihan hirveessä kunnossa ne ihmiset tuli sinne." – Haastateltu nuori

Myös vanhemmilla on kokemuksia seuran vaikutuksesta lapsen elämään ja vointiin. Toisaalta vanhemmilla on myös paljon kokemuksia siitä, että heidän oma lapsensa vaarantaa muiden lapsen turvallisuuden ja joutuvat siksi siirretyiksi toiseen laitokseen – ja repäistyiksi irti tutuista sosiaalisista ympäristöistä ja tärkeistä henkilöistä.

"Mut et nyt meillä on taas uus ongelma. Elikä heinäkuun lopussa sinne on muuttanut uusi lapsi, joka osaa sitten viedä näitä muita siellä, että mä en oikeestaan ees muista, onkohan mulla nyt yhtään viikkoo tässä syyskuussa niin, etten mä ois keskustellu joko poliisin tai sovittelumiehen kaa. Siellä on tuhopolttoo ja varkauksii ja aivan niin kun kaikkee mahdollista nyt sitten." – Haastateltu vanhempi

"Ja sit karkaamista oli koko ajan. Ja se oli siis ihan pelkkää ongelmaa siis, et päivittäin käytännössä oli jotakin. Ja sitten hänet siirrettiin niin kun, no, se on ehkä yks semmonen ongelmakohta nimenomaan, että meille ilmoitettiin, että pojan sijoituspaikka on irtisanottu, niin kun se oli jotain huhtikuun viimesii päivii siis silleen, että [päivämäärä] mennessä on siirryttävä pois. Meillä oli siis kaks viikkoo aikaa. – – He ei pärjää ja muut lapset on vaarassa. Ja meillä oli hiukan sillai sosiaalityöntekijän kanssa hätä kädessä, et mihin sijoitetaan. Toiveissa oli, et ois saatu lähemmäs kotii, et olis se yhteistyö tavallaan kodin kanssa ollu helpompaa. Mutta loppupeleissä hän siirty viel 25 kilometrii kauemmas tämmöseen sit kans niin kun erityislapsille tai nuorille, heillä on siis kaikki yli [ikävuosi]-vuotiaita, niin tämmöseen paikkaan." – Haastateltu vanhempi

Aineistossa on huomattavan paljon kokemuksia siitä, ettei sijaishuoltopaikan valinnoissa ole nuorten mielestä käytetty juuri minkäänlaista harkintaa siitä, onko paikka sopiva lapsen tausta huomioon ottaen. Nuoret toivovat, että sijoituspaikan valinta, niin laitoksen kuin perhehoidonkin, tehtäisiin aina nuoren tarpeisiin ja niiden huolellisiin kartoittamiseen perustuen. Kokemusasiantuntijat kokevat, että ammattilaiset ovat erilaisten paineiden ja rajoitteiden ristipaineessa pakotettuja tekemään lyhytnäköisiä päätöksiä eikä vaihtoehtojen seurausten pitkäjänteisen tarkastelun perusteella. Tällä hetkellä sijaishuoltopaikan valintaa koetaan ohjaavan sattumanvaraisuus, joka johtuu niukoista resursseista eli siitä, että laitospaikat ovat harvassa, ja järjestelmän asettamista raameista – kilpailutuksista ja sopimuksista. Nuorten mielestä on vastuutonta, että heidän elämänsä tässäkin asiassa määrittävät järjestelmän lainalaisuudet, eivät inhimilliset tarpeet.

"Vähän vois miettiä niin kun näitten huostaanotettujen nuorten tätä tilannetarkistusta, että ooksä oikeesti, että kuuluksä tänne, vai kuuluksä johonkin sijaisperheeseen tai tolleen. Sitä kannattas lähteä." – Haastateltu nuori

"– – mut sit taas mä koen, et niin kun vaihtoehtoja ei tutkittu tarpeeks siihen näkökulmaan, et millanen lapsi mä olin." – Haastateltu nuori

Vaativa sijaishuolto vaatii osaamista

Nuoret, joiden menneisyyteen liittyy rankkoja kokemuksia, ovat sitä mieltä, ettei ainoastaan heidän suojelemisensa ja turvallisen kodin tarjoaminen yksinkertaisesti riitä korjaamaan menneisyydessä tapahtuneita henkisiä vaurioita. Jotta heillä olisi mahdollisuudet voida hyvin, rakentaa tasapainoista elämänpolkua ja kontribuoida myös yhteiskuntaan, he kertovat tarvitsevansa korjaavaa ja parantavaa työskentelyä. Yhteinen narratiivi on kuitenkin se, että mahdollisuudet saada osaksi tällaista palvelua koetaan hyvin vähäisiksi. Jaettu kokemus on, ettei laitoksen henkilökunnan osaaminen riitä nuorten haasteisiin vastaamiseen tai ettei erityispalveluita tai hoitoa saa, koska ajatellaan, että he saavat jo tarvitsemansa avun sijaishuollosta.

"Turvaaminen ei ole sama kuin parantaminen!" – Haastateltu nuori

Aineistossa puhuttiin nuorten vaikeudesta pärjätä omien tunteiden kanssa sekä käsitellä niitä. Parempien toimintamallien puuttuessa nuori voi ilmentää tunteitaan jopa aggressiivisesti, koska ei edes itse ymmärrä tunteitaan. Tämän vuoksi olisi nuorten mielestä tärkeää, että arjessa aikuiset auttaisivat nuoria tunnistamaan, sanoittamaan ja käsittelemään tunteitaan. Rankaiseminen ja rajoittaminen eivät auta tunteiden käsittelyssä. Nuoret myös painottavat, että niin kauan kuin aikuiset käyttäytyvät huonosti nuoria kohtaan, niin kauan nuoret vastaavat käytökseen samalla tavalla. Aikuiset näyttävät lapsille esimerkkiä, ja sitä seurataan. Erityisesti sijaishuollossa, jossa nuorilla ei välttämättä ole muita esikuvia.

"Mut se oli niinkö, tää on niinkö hyvä esimerkki sille, että mä tulin koulukodista, jossa kaikki oli lukossa. Mulla ei ollu mitään itsellä semmosta, vaatteet ja nämä, että ei mitään tiiäkö. Ja kaikki oli lukossa ja ruoka, siis semmonen niinkö lukittu paikka. No, sit kun mä menin sinne [laitoksen nimi], niin [laitoksen johtajan nimi] heitti avainnippun mun käteen, siinä oli laitoksen avaimet ja auton avaimet ja sano, että käyhän laittamassa auto käyntiin. Ja mä olin aivan, että mitä helvettiä, että sä annat nää avaimet mulle. Sano, et kyllä, et mitä sä niillä teet? Mä, että en mitään ja kävin laittaa auton päälle ja sit me siitä vissiin lähettiin käymään jossain ryhmässä. – Siellä ohjaajat osas toimia, että ne niinkö ties, että kaikki lähtee vuorovaikutuksesta ja ihmisen kohtaamisesta. Ja siitä, että keskustellaan, että ei me tarvita mitään muuta kun vaan se, että me keskustellaan ja puhutaan, ja me hyväksytään kaikki tunteet. Siellä ei niinkö alettu huutamaan, että ole hiljaa ja mene omaan huoneeseen, jos sä nostit äänensävyä, et sit sun kanssa istuttiin pöydän äärelle ja puhuttiin, että mistä tää tulee. Mikä on. Ja siellä oppi puhumaan tunteista, ja ymmärtämään sitä tunteitten janaa, että mistä ne lähtee, ja miksi sitten toimii niinkö toimii. Ja oppi keinoja sille, että mitä tehdä. Ja sit alko yrittämään, että mullakin kärsivällisyys kasvo aivan helvetisti siellä, että se oli ihan uskomatonta."
– Haastateltu nuori

Nuoret ylipäättään puhuvat paljon traumaista, tunnetaidosta ja itsetuntemuksesta. Nuoret kollektiivisesti toivovat rangaistusten ja käskyjen sijaan aikuisilta traumatietoisuutta, dialogisuutta ja konkreettista tukea käsitellä hankalia tunteita ja tilanteita. Ne koetaan edellytyksinä sille, että voidaan rankasta menneisyydestä huolimatta kasvaa vastuullisiksi, hyvinvoiviksi aikuisiksi.

"Mitä enemmän on siinä lähdön hetkellä sinut kaiken taakse jäävän kanssa missä ikinä on ollutkin, niin sitä helpompi on alku omillaan ihan oman mielen hyvinvoinnin kannalta." – Nuori (Osallisuus lastensuojelussa 2021)

Aineiston valossa on selvää, että asiakkaat kaipaavat lastensuojelun ammattilaisilta erikoistuneempaa osaamista, kuin mihin monellakaan sijaishuollossa työskentelevällä aikuisella välttämättä on koulutusta. Nuoret osaavatkin taitavasti sanoittaa, että heidän kokemustensa kanssa niin sanottuun normaaliin elämään kiinnipääseminen vaatii nimenomaan terapeutista ja kuntouttavaa työtettä, johon he eivät ympärillään olevilla aikuisilla koe olevan osaamista, aikaa tai kiinnostusta. Ilman tätä nuorten mielestä sijaishuolto on vain "säilyttämistä", eikä riitä korjaamaan elämän kolhuja. Myös sijaishuoltopaikkojen jatkuva vaihtuminen voi konkreettisesti estää tarvittavan tuen saamista ja vaihdosten tuottama epävarmuus vaikuttaa merkittäväällä tavalla mielenterveyteen.

Nuorten kollektiivinen toive on, että kaikilla lastensuojelun ammattilaisilla olisi trauma- ja mielenterveysosaamista. Erityisesti koska mielenterveyspalveluiden saaminen on haastavaa ja hidasta, ja palveluiden yhteistyössä puutteita, olisi tärkeää, että mielenterveyttä osattaisiin tukea lapsen ja nuoren arkiympäristössä. Nuorten mukaan (Osallisuus lastensuojelussa 2021a) pahimmassa tapauksessa sijaishuollossa aiheutetaan "vaan traumaa trauman päälle", jos menneisyyden taakkoja ei osata ottaa huomioon työskentelyssä ja kohtaamisessa eikä nuori saa kuntouttavaa tai hoidollista työskentelyä osakseen.

"Ja sit se ne niin kun syyt ja seuraukset. Niin seurauksia on tullu todella paljon, mut sit syiden selvittely ei oo ollu laisinkaan. Ja sit se, et siellä se sun ongelmat kohdattais ja sut kohdattais siellä yksilönä, ettei ois sitä ns. ongelmanuoren leimaa. Se on tosi haastavaa. – Ja se, että näitä asioita olis pitäny käsitellä jo reilu kymmenen vuotta sitten. Ja näitä ois pitäny käsitellä, ei pelkästään mun, vaan just mun huoltajien ja lastensuojelunyksikön niin kun aikuisten kanssa. Niin se, et ei niin kun jätettäis niitä syitä niin kun sinne piiloon, et sit ne seuraukset vaan nostetaan tai nousee niin kun esille." – Haastateltu nuori

Sijaishuollossa työskenteleviltä toivotaan erityistä päihdeosaamista. Päih-teillä vakavasti oireilleiden nuorten mielestä päihdeosaaminen on lastensuojelussa kokonaisuudessaan hyvin heikkoa ja nuorten päihdekuntoutuspaikkoja on liian vähän. Nuoret itse sanoittavat, että päih-teillä oireilevien kanssa työskentely edellyttää vaativaa erityisosaamista, jota tulisi useammalla lastensuojelun ammattilaisella olla. Päih-teet ovat iso osa monien lasten haasteita, ja nuoret toivoisivatkin, että päih-teistä irti pyrkiessä he voisivat keskustella aikuisten kanssa

päihteistä suoraan ja rehellisesti, mutta laitoksissa, jotka eivät ole erikoistuneita päihdekuntoutukseen, ei nuorten kokemusten ole tarjolla sellaista tukea. Päih-teistä vieroittautuneet nuoret kertovatkin sellaisten ohjaajien, jotka ovat ”en-tisiä käyttäjiä”, olleen suuri tuki kuntoutumisessa. Nuoret ylipäättään toivovat, että päihdekuntoutuksen tarve osattaisiin tunnistaa paremmin, mutta myös syyt päih-teiden käytön takana.

”Mutta sit niinkö mejän isä ja äiti jotenkin tajus, että nyt ne alkaa taisteleen mut päihdekuntoutukseen. Ja sit niin kun pitkän paperitöitten jälkeen mä pääsin [laitoksen nimi]. Sen omisti silloin [laitoksen johtajan nimi], ja se oli niinkö aivan mahtava paikka. Sen jälkeen mulla lähti elämä hyvin. Ja sit mä olinkin 17-vuotiaana jo omassa asunnossa.” – Haastateltu nuori

Sekä vanhemmat että nuoret myös peräänkuuluttavat parempaa osaamista neuropsykiatristen ominaispiirteiden ja niiden aiheuttamien haasteiden tunnis-tamiseen ja käsittelemiseen. Nuoret tunnistavat näiden olevan monien heidän elämässään esiintyvien haasteiden taustalla ja myös sen, kuinka oikean hoidon ja tuen puute ovat johtaneet ongelmien kärjistymiseen, muun muassa sijoitukseen. Ja sijoituksen jälkeen taas sijoituspaikkojen vaihtumiseen, kun riittävä osaami-nen sijaishuoltapaikoista on puuttunut. Vanhemmilla on kokemuksia siitä, että heidän sijoitettujen lastensa vointi on muuttuneet parempaan vasta, kun ovat päässeet neurokirjoon erikoistuneeseen yksikköön.

”Mut toki siellä on paljon, et kun siellä on sitä nepsyosaamista ja muuta, niin he on myös osannu käyttää tavallaan niitä keinoja siellä siihen niihin haasteisiin ja semmosiin, et mitä keinoja vois olla itselläkin... et vaik meillä ei oo mitään terapiaa tällä hetkellä pojalla, niin tietynlaista semmosta työskentelyä siellä on koko ajan, koska he on kuitenkin, siellä on tosi paljon siis tämmösii erilaisii koulutuksii, nepsyvalmentajii ja psykiatrisen puolen osaajia ja sillai, et siellä on tosi koulutettuu se väki. Ja siihen edelliseen laitokseen nähden, niin heillä on tosi vähän mitään työntekijämuutoksii.” – Haastateltu vanhempi

Hämmästyttävän usein toistuva kokemus nuorilla on, että lastensuojelun ja sijaishuollon ammattilaiset keskittyvät heidän kanssaan työskennellessään vää-riin asioihin – oireisiin ja käyttäytymiseen, eivätkä juurisyihin niiden takana. Nuoret kritisoivat, välillä jopa avoimen huvittuneesti, lastensuojelussa esiintyvää ilmiötä pyrkii ratkaisemaan heidän ongelmiaan ainoastaan mielialalääkityksen avulla. Diagnoosilähtöinen työskentely on nuorten mielestä sijaishuollossa vahva, ja sen koettiin sivuuttavan eheyttävän inhimillisen kohtaamisen ja keskustelun.

*"Oletko edes oikeasti ollut sijaishuollossa, jos et ole saanut Ketipinoria?"
– Työpajaan osallistunut nuori*

"Käytöstä ei tarkastella nuorten kokemusten ja tunteiden vaan pelkän diagnoosin kautta. Nuoret toivoivat irti tästä ajattelusta. Diagnoosit koettiin leimaavina, koska silloin kaikki käytös niputettiin sen alle, eikä syitä pahoinvointiin pysähdytty selvittämään tai huomioitu, että nuoren käytös voi johtua tunteista tai kokemuksista." – Näkyvissä!? (2017)

Kokemusasiantuntijat kokevat, että oikeanlaista tukea ja osaamista paikataan lääkkeiden lisäksi kurilla, kontrollilla, rajoilla ja rangaistuksilla.

"Niin, ja sinne jäi sitten ne kaikista pahimmat, jotka sitten vähän niin kun käytti sitä auktoriteettia, että oli sitä raamia oli miehillä esim., että oli noita kaksmetrisiä ja semmosia puoltoista metriä halkaisija, sellanen, kun ovesta tulee, niin mitä? Poikittain mennä. Ennen siellä oli, sillon kun mä menin sinne, niin enemmän naisia, mutta sitten kun mulla niin kun vuosia meni siellä, niin enemmän pääasiassa miehiä alko tulemaan. Ja ne oli varmaan semmosia, mä sanoin yhdelle kaverille, että toi on varmaan ollu vankilassa töissä, kun se on semmonen vanginvartija tyylinen, että ei hymyä eikä mitään. Mä olin silleen, mä sanoin, niin kun kaveri sano, että se on kun terminaattori. Ei mitään tunteita eikä mitään ja tollain. Kyllähän siellä aika paljon oli semmosta." – Haastateltu nuori

Nuoret ihmettelevät sitä, kuinka sijaishuollossa ei osattu ottaa huomioon eikä myöskään missään kohtaa tartuttu ylisukupolvistuneisiin haasteisiin. Nuorten itse katsoessa taaksepäin he ymmärtävät, että heidän ongelmiansa korjaaminen vaatii paljon työtä, jos heidän omat vanhempansa kamppailevat samaan aikaan samojen haasteiden kanssa. He myös itse tunnistavat, että sijaishuollon aikana nimenomaan näitä syvälle juurtuneita opittuja vääränlaisia toiminta- ja ajatusmalleja olisi pitänyt pyrkiä muuttamaan tietoisemmin, eli opettaa heitä toimimaan eri tavalla kuin vanhempansa. Mutta kokemus on, että lukuisten vaihtuvien paikkojen ja ihmisten sekä kapeakatseisten, vain omaa lakisääteistä tehtäväänsä hoitavien palveluiden ja ammattilaisten parissa ei koskaan päästy sellaiselle tasolle, jossa tällainen korjaava työskentely olisi mahdollistunut.

Myös vanhemmat ovat nähneet ja kokeneet sijaishuollon kyvyttömyyden vastata joidenkin lasten tarpeisiin. Vanhemmat esimerkiksi kertovat tiedustelleensa sijaishuoltopaikassa heillä käytössä olevista menetelmistä ja työtä ohjaavista periaatteista tai viitekehyksistä saamatta vakuuttavia vastauksia. Tämä on herättänyt epäilyksiä niiden olemassaolosta. Kasper ry:n vanhempien kokemuksia käsittelevässä julkaisussa (2019) eräs vanhempi kiteyttääkin kokemuksensa ylisukupolvistuneiden haasteiden aiheuttamista lastensuojeluasiakkuuksista useammassa sukupolvessa, ja siitä heränneet pohdintansa:

"Huostaan viedään. Vaan ei hoideta. Jätetään rämpimään yksin. Miten on niin vaikeaa käyttää satatuhatta euroa terapian, kuntoutuksen ja koulutuksen sekä kotona asumisen tukemiseen? Nyt se maksaa kotihoidon palveluina, terveyskeskuskäynteinä, työttömyyskorvauksina... Mitä meni pieleen?"

Toisaalta vanhemmat kertoivat, että heillä oli hyviä kokemuksia lapsen erityisen huolenpidon (eho) jaksoista, koska siellä prosessiin kuuluu automaattisesti jakson alusta lähtien vahva moniammatillinen tiimityöskentely, jonka koettiin mahdollistavan lapselle kokonaisvaltainen tuki. Tämä korostaa erityisosaamisen ja monipuolisen osaamisen merkitystä vakavasti oireilevien lasten hoidossa.

Kollektiivinen kokemus ja mielipide näyttää olevan se, että lastensuojelulla ja sijoituksella ylipäätään liian usein paikataan mielenterveyspalveluiden puutteita, mutta huonoin tuloksin. Sijoitukseen on päädytty sen vuoksi, että ei ole saanut muunlaista apua tai niin, että mielen hyvinvointiin ei saa riittävästi tukea tai tarvittavaa hoitoa sijoituksen aikana, vaan ajatellaan, että sijoitus itsessään korjaa tilannetta. Nuorille tämä asetelma näyttää hyvin selkeältä ja he ihmettelevät, miksi mielenterveyden tukeminen ja hoitaminen tarpeeksi ajoissa tai jo ongelmien synnyttyä on suomalaiselle yhteiskunnalle niin kovin vaikeaa.

Pahoinvointi kärjistyy

Erityisesti haastattelutilanteissa nuorten kanssa piirretyt elämänjanat ja niihin merkatut heille merkitykselliset tapahtumat tekevät näkyväksi sen, että edellä käsitellyt pahoinvointia tuottavat seikat kärjistyvät usein nuorelle erittäin haitallisilla tavoilla. "Se oli kauhea paikka" -kokemusta seuraa usein elämäntarinassa tarina siitä, kuinka "aloin hatkaamaan". Hatkaamisesta ja hatkaamiseen liittyvistä kokemuksista puhuttiin aineistossa muihin sijaishuollon tunnettuihin ilmiöihin verrattuna vähän, lähinnä siihen viitattiin sijaishuollon epäkohtien, siellä tapahtuvan pahoinvoinnin tai vaille jäämisen kokemuksen yhteydessä tai sen seurauksena. Aineistossa (Osallisuus lastensuojelussa 2022a) painotetaan, että hatkaaminen on joko pakenemista jostain tai pyrkimistä johonkin, mitä ei sijaishuollossa ole. Ajateltiin esimerkiksi, että hatkaaminen on hallinnan tunteen saamista omaan elämään, mikä kertoo reaktiosta vahvaan osattomuuden ja hallitsemattomuuden kokemukseen. Pahimmillaan hatkaaminen liittyi tarpeeseen tai haluun käyttää päihteitä pahaan oloon.

"Jos mä en edes tiedä miks mä oon toisella puolella Suomea, niin tottakai mä lähden sieltä menee" – Nuori (Osallisuus lastensuojelussa 2022a)

"Et oli niin kun sellasta, ettei tarvinnu enää hatkata. Että sain olla just omissa oloissani, ja ei ollu niitä muita ns. laitosnuoria niin kun pääse mun huoneeseen, tai ei oo niitä yhteisiä tiloja, et oli se oma koti." – Haastateltu nuori

Erityisesti hoitamattomat mielenterveyden haasteet ja se, että nuoren paha oloa ei oteta todesta sijaishuollossa, saattavat nuorten kertomuksissa kärjistyä varsin usein sijaishuoltopaikan vaihtumiseen, mutta monesti myös itsetuhoiseen käyttäytymiseen, osastojaksoihin ja eho-jaksoihin. Avun saamattomuus tässäkin

suhteessa johtaa ongelmien syvenemiseen. Huomionarvoista aineistossa on se, että läpikäydyssä kokemusakasineistoissa ei juurikaan käsitelty eho-kokemuksia, eikä monellakaan haastatteluihin osallistuneella ollut kokemusta erityisen huolenpidon jaksosta tai kokemuksia siitä ei ainakaan tullut ilmi. Syitä tähän voidaan pohtia; ovatko nuorten tilanteet kärjistyessään niin kaoottisia, että on hankalaa jälkikäteen tunnistaa, millaisella osastolla ja minkälaisista hoitoa on saanut osakseen? Ovatko kokemukset ehkä näistä osastoista olleet positiivisia, joten lastensuojelun kehittämispuheessa ne eivät saa huomiota samalla tavalla kuin esimerkiksi lastensuojelulaitokset? Eivätkö erityistä huolenpitoa vaativat nuoret pääse kiinnittymään yhteiskuntaan niin, että he myöhemmin osallistuisivat lastensuojelun kokemusakasiantuntijatoimintaan?

Läheissuhteiden tukeminen

Ihmissuhteiden merkitystä kasvavalle ja kehittyvälle nuorelle ei voi tarpeeksi korostaa. Lapsi ja nuori kasvaa ja kehittyy suhteessa toisiin. Aineistossa kerrotaan erityisellä lämmöllä sellaisista suhteista laitoksen ohjaajiin, jotka säilyvät sijaishuollon jälkeen ja kantavat pitkälle aikuisuuteen, jopa oman lapsen kummiksi.

Aineiston valossa on kuitenkin selvää, että jatkuva vaihtuvuus sijaishuollon aikana rikkoo nuorten ihmis- ja kaverisuhteita. Työntekijät vaihtuvat, ja uusi sijoituspaikka voi löytyä toiselta puolelta Suomea, mitä voi tapahtua monta kertaa elämän aikana. Yksinjäätminen on aina musertavaa, ja uusien sosiaalisten suhteiden muodostaminen voi olla hidasta ja esimerkiksi uuteen kouluun siirtyminen hyvin kuormittavaa.

Nuoret myös kertovat kantaneensa paljon huolta kotiin jääneistä sisarusistaan esimerkiksi siinä tilanteessa, kun lapsi joutuu pohtimaan vanhemman kykyä huolehtia heistä. Myös huoli vanhemman voinnista voi olla hyvin kuormittavaa, minkä vuoksi yhteydenpidolla on välitön vaikutus lapsen hyvinvointiin. Tämän vuoksi nuorten mielestä olisi hyvin tärkeää, että myös vanhemmat saisivat enemmän apua ja tukea sijoituksen aikana.

"Mut nyt näin niin kun jälkeenpäin, niin oon jopa katkera siitä, että sitä apua ei kotiin saatu. Ja ihan niin kun mun vanhempien ja isoäidin, ketä sit on ollu oheishuoltajana, niin hänen tuekseen olis myös tarvinu paljon enemmän." – Haastateltu nuori

Aineiston valossa näyttää siltä, että sijaishuollon aikuisilla eli perhehoitajien ja laitoksen työntekijöillä sekä sosiaalityöntekijöillä on paljon valtaa siihen, millaiseksi lasten ja nuorten suhteet omaan vanhempaan, biologisiin sisarusiin tai sukulaisiin muodostuvat. Mitä nuorempi lapsi on, sitä enemmän lapsi tarvitsee aikuista mahdollistamaan tai tukemaan yhteydenpitoa. Sijaishuollossa lapselta on toki mahdollisuus estää yhteydenpito läheisiin, mitä räikeimmissä kertomuksissa on käytetty laittomasti tai muulla tavoin eettisesti väärin. Myöskään mahdollisuudet ylläpitää ystävyyssuhteita sijaishuollon aikana eivät aineiston valossa näyttäytyä itsestäänselvyyksinä.

"Ja äitin kanssa siinä kohtaa, kun tuli tämä sijoitus, niin äiti ei pitänyt muhun mitään yhteyttä. Ja jälkepäin mulle on selvinnyt, että hän on soittanu sinne perhekotiin, missä mä olin, niin joka viikko. Mutta ne on väittänyt siellä, että mä olen ollu aina jossakin menossa, tekemässä jotakin. Mä en saanu äitin kortteja, en joulu- eikä synttärikortteja. Se oli, se oli vähän semmosta vaikeeta." – Haastateltu nuori

Aineisto myös osoittaa, etteivät lastensuojelun prosessit tai resurssit välttämättä mahdollista läheisten ja turvallisten suhteiden syntymistä asiakkaiden ja työntekijöiden välillä, eivätkä lastensuojelussa työskentelevät ole osa lapsen ja nuoren elämää kuin hetken verran. Nuoret korostavatkin, että läheissuhteiden tukeminen lastensuojelussa ja sijoituksen aikana on äärimmäisen tärkeää myös tulevaisuuden kannalta – on tärkeää, että sijoitetun nuoren suhteet esimerkiksi omiin sukulaisiin säilyvät niin, että niihin voi tarvittaessa nojata myöhemmässä elämässä. Suhteet läheisiin ihmisiin, niin biologisiin kuin sijaishuollossa syntyneisiin, edustavat lapsille ja nuorille jatkuvuutta, pysyvyyttä ja turvallisuutta, eli sellaisia elementtejä, jotka eivät aineiston valossa sijaishuollossa kasvaville muutenkaan näyttäydy itsestään selvyyksinä.

Hyvä, paha rajoitustoimenpide

Nuoret lähtökohtaisesti kokevat, että mahdollisuus käyttää rajoitustoimenpiteitä on tärkeä nuoren turvallisuuden takaamiseksi. Laitoksessa työskentelevillä tulee nuorten mielestä olla valta tehdä tarvittavat toimet. Nuoret eivät kuitenkaan näytä koskaan puhuvan rajoitustoimenpiteistä ottamatta huomioon niiden nurjaa puolta, eli "vääränlaista vallankäyttöä", josta monilla lastensuojelulaitoksissa kasvaneilla oli kokemusta.

Taaksepäin omaa tarinaa katsoessaan nuoret jopa käyvät keskustelua siitä, tulisiko ammattilaisilla olla mahdollisuuksia käyttää rajoituksia nykyistä laajemmin. Nuorten kokemuspuheessa esiintyy rajoitustoimenpiteisiin liittyen puhe "nykyisistä" ja "entisistä" tavoista ja toimintakulttuureista. Ajatellaan, että tänä päivänä ammattilaisten ei ole mahdollista tai sallittua käyttää samanlaisia keinoja tai käyttää niitä yhtä vapaasti nuorten rajoittamiseksi kuin joskus aiemmin. Toisaalta nuorilla on huolta esimerkiksi huumeiden leviämisestä laitoksissa, minkä estämiseksi he ajattelevat nykyisten rajoittamiskäytäntöjen olevan riittämättömiä. Toisaalta he kokevat, että "aiempi" lainsäädäntö ja asenteet rajoittamista kohtaan altistavat nuoret rajoitusten väärinkäytöksille ja mielivaltaiselle kohtelulle, joista myös on paljon kokemusta.

Aineistossa kuvataan kokemuksia rajoitustoimenpiteiden käyttämisestä rangaistuksena, ja rajoitustoimenpiteiden kohdistamisesta kaikkiin laitoksen asukaisiin yhden nuoren vuoksi. Nuorilla oli myös kokemuksia perusteettomista kiinnipidoista sekä nuorten provosoimisesta kiinnipitojen oikeuttamiseksi. Jotkut nuoret olivat sitä mieltä, että jos he voisivat varmasti luottaa siihen, että ammattilaiset käyttävät rajoitustoimenpiteitä asian- ja oikeudenmukaisesti ja ennen kaikkea hyvántahtoisesti nuoren eduksi, he jälkikäteen tarkasteltuna sallisivat ammattilaisille laajemmatkin oikeudet käyttää rajoitustoimenpiteitä nuorten turvaamiseksi ja ongelmien ehkäisemiseksi. Tämä kuitenkin aineiston valossa edellyttäisi tehokkaampaa ja laadukkaampaa sijaishuollon valvontaa, jotta voitaisiin varmistua, että rajoitustoimenpiteitä käytetään lapsen eduksi eivätkä ne riko lapsen oikeuksia.

"Sit se lastensuojelulaki päätti, että näin ei saa nuorta rajata, miten siellä rajattiin, että nuorella ei ollu omaa puhelinta, ja se oli todella hyvä ratkasu siinä, että päihdenuorella, joka tulee kuntoutumaan, niin sille ei anneta sitä puhelinta. Ja se toimi, koska kukaan ei ees niinkö yrittäny saaha puhelinta, tai yrittäny niinkö saada ees kontaktia siihen omaan kenttälämäään. Mä puhun siitä monesti noissa kehittäjäjutuissa tosi paljon, että se ei oo, se ei oo aina se lapsen oikeus, tai nuoren oikeus hyväksi. Sehän tilaa hatkakyydit sillä, tai se tilaa huumeet sinne." – Haastateltu nuori

Puhuessaan laitosajastaan ja kokemuksistaan eri laitoksissa he kuitenkin erottavat selvästi toisistaan ne, joissa rajoitustoimenpiteitä käytettiin rangaistuksina, ja ne positiivisessa valossa kuvataan laitokset, joissa oltiin "inhimillisiä ja erimielisyyksistä keskusteltiin, eikä käytetty rajoitustoimenpiteitä rangaistuksina tai kostona". Useasti nuoret verratessaan kokemuksiaan eri laitoksissa asettavat vastakkain nimenomaan rajoitustoimenpiteet ja keskustelun. Aineiston valossa voi tehdä tulkinnan, että mitä enemmän dialogiin nojaavia keinoja ammattilaisilla on ratkoa nuorten kanssa syntyviä haastavia tilanteita, sitä vähemmän rajoitustoimenpiteisiin joudutaan turvautumaan.

Mielenkiintoinen havainto nuorten kokemuksista olikin se, että siirryttäessä perustason laitoksesta sellaiseen laitokseen, joka oli erikoistunut esimerkiksi päihdekuntoutukseen, rajoitustoimenpiteiden ja kiinnipitojen kerrottiin usein vähentyneen. Tämän voi tulkita niin, että erikoistuneempi osaaminen todellakin tarjoaa lapsen edun mukaisempia keinoja pitää hänet turvassa tai vaikuttaa positiivisesti hänen käyttökseen, jotta tarvetta rajoitustoimenpiteille ei edes synny.

Nuorten kokemuksista siis kuvastuu, että rajoitustoimenpiteisiin liittyy todella paljon riskejä suhteessa heidän oikeuksiinsa, ja riskit johtuvat pääosin juuri laitoksen resursseista, työhyvinvoinnista ja osaamisesta. Mitä vähemmän rajoitustoimenpiteitä käytetään, sitä vähemmän lapsille ja nuorille syntyy epäoikeudenmukaisuuden, väärinkäytösten ja luottamuksen menettämisen kokemuksia suhteessa aikuisiin ja ammattilaisiin.

Vanhemmat puhuvat rajoitustoimenpiteistä useimmiten yhteydessä huoleensa siitä, onko sijaishuoltopaikalla mahdollisuutta pitää lapsi turvassa. Eräs äiti kuvaa kokemustaan Kasper ry:n julkaisussa (2019, s. 34) näin:

"Olen pettynyt siihen, että nuorisokodin toiminta on niin lepsua. Sinun annetaan ilmoitella puhelimitse, että nyt jäätkin yöksi tuntemattomaan paikkaan. Me saamme tekstareita laitokselta keskellä yötä, että et malttanutkaan nyt tulla yöksi takaisin tai että päätit jäädä ja paikkaan, joka on sanojesi mukaan turvallinen. Seulojen tuloksista lohdutellaan: Onneksi vain kannabista."

Sekä nuoret että vanhemmat ovat huolissaan siitä, että sijaishuollon työntekijöiltä puuttuvat vanhemmalle kuuluvat kasvatukselliset keinot hallita lapsia ja nuoria. Tähän viitattiin leikkimielisesti "uhkailu, lahjonta ja kiristys" -keinoilla. Pohdittiin myös, että sijaishuollossa on melko vähän keinoja opettaa tekojen seurauksia ja nuoria kantamaan vastuuta, koska monet rangaistukset voidaan tarvittaessa lain nojalla kumota. Yhtenä esimerkkinä nuoret (Osallisuus

lastensuojelussa 2022b) nostivat sen, ettei perhehoidossa oleville nuorille saa määrätä liikkumisvapauden rajoittamista, jolloin myöskin nuorten ”kotiaarestiin” laittaminen ei ole mahdollista. Toinen puheissa toistuva asia oli mahdollisuus lapsen kiinnipitoon. Useat vanhemmat kokevat, että keinon käytölle lastensuojelulain 68§:ssä asetut ehdot käytännössä usein estävät lapsen turvallisuuden varmistamisen sijoituksen aikana.

”Niin jotenkin se tuntuu hölmöltä, että sellaset kodinomaiset rangaistuskeinotkin on kiellettyjä.” – Haastateltu nuori

”Ja sitten sen toisen kerran jälkeen, niin sit tää niin kun oli juossu siis ympäri asuinalueetta, kun poika oli häntä juoksuttanu. No, hänellä ei ollu minkäänäköstä hallintaa, ei auktoriteettii ei mitään, eikä tietysti niin kun ees lupa koskee esim. siihen lapseen muut, kun siis jos se nyt ois auton alle juossu, niin kylhän hän sit ois voinu, mut tämmönen, et jos hän juoksee turvallisesti siellä pitkin poikin asuinalueen metsiä, niin hänellä ei oo mitään muuta vaihtoehtoo kun käytännössä juosta perässä tyyppisesti.” – Haastateltu vanhempi

Omat oikeudet

Koska kokemusasiantuntijoilla on kokemuksia oikeuksiensa rikkomisesta tai toteutumatta jäämisestä, puhututtavat sijaishuollon valvonta sekä lasten ja nuorten oikeusturva kokemusasiantuntijatoiminnan kentällä jatkuvasti. Ensinnäkin nuoret kritisoivat sitä, ettei nuorille useinkaan sijaishuollossa kerrota heidän oikeuksistaan tai ylipäättään kannusteta pitämään niistä kiinni. Vaikuttaa siltä, että kokemusasiantuntijoiden kokemuksissa nämä seikat saavat erityistä huomiota siksi, että lastensuojelujärjestelmän tavoite on nimenomaan varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen. Usein tämä oivallus ja sitä seuraava katkeruus syntyvät nimenomaan kokemusasiantuntijatoiminnan myötä, kun ymmärrys ja tieto lastensuojelusta ja sitä koskevasta lainsäädännöstä lisääntyvät.

*”Nuoria kyllä rangaistaan, mutta huonosti käyttäytyviä aikuisia ei.”
– Nuori (Näkyvissä!? 2017)*

Nuorilla on kokemuksia siitä, ettei heillä ensinnäkään ole ollut tietoa siitä, millaisia oikeuksia heillä ylipäättään on. Kokemusasiantuntijat painottavat, että lapsi ei synny tietoisena omista oikeuksistaan, vaan näistä kertominen on aina aikuisen tehtävä. On myös huomionarvoista, että lastensuojeluasiakkaiden rajoja ja oikeuksia on usein lapsuudessa rikottu, minkä vuoksi ymmärrys omista oikeuksista voi lähtökohtaisestikin olla vääristynyt. Puhe oikeuksista voi lapsesta myös tuntua hyvin abstraktilta, jonka vuoksi konkretiaan ja ikätasoisuuteen on puheessa kiinnitettävä erityistä huomiota.

"Lapsena sitä ajattelee, että vanhemmat hoitavat kaiken. Jos on koulussa ongelmaa, ei hätää, vanhemmat hoitavat. Mutta kun sinut otetaan huostaan, vanhemmat eivät enää pystykään hoitamaan. Ajattelin, että kun olen valtion hoidossa, totta kai kaikki, mitä siellä tapahtui, oli laillista ja sallittua. Ei sitä osannut kyseenalaistaa." – Vilma Vähämaa (Siljamäki 2020)

Nuorilla ei myöskään ole ollut tietoa siitä, kuinka he voisivat puolustaa omia oikeuksiaan tai kuinka toimia, jos he kokivat oikeuksiensa tulleen rikotuksi. Usein kerrotaan myös, että vaikka heillä olisi ollut tieto oikeudestaan saada neuvontaa tai apua oikeudellisiin seikkoihin, oli avun saaminen käytännössä hankalaa tai mahdotonta. Joko sijaishuollon työntekijät eivät siihen suostuneet tai auttaneet pyynnöissä, sosiaalityöntekijä ei ottanut lapsen kokemuksia todesta tai heillä ei ollut edes keinoja kertoa kokemuksistaan sosiaalityöntekijälle, tai nuorilla oli pelko siitä, että heitä jollain tavalla rangaistaisiin, jos he yrittäisivät puolustaa oikeuksiaan.

"Ja se oli vähän hankalaa, kun mä harvemmin näin mun sossua kahden kesken. Sit mulla ei ollu, no, ensimmäisen puhelimen mä sain varmaan niin kun [ikävuosi]-vuotiaana. Ja multa kaikin keinoin ne sijaisvanhemmat salas sen sosiaalityöntekijän puhelinnumeron, et mulla oli ihan mahoton saaha yhteyttä siihen mitenkään. Ja sit, kun oli sossun kanssa palavereita, niin me ei ikinä saatu oikein jutella kahen kesken. Mut sit yläasteikäsenä, kun mä tiesin, missä sen toimisto on, niin sit mä just yritin keksiä sijaisperheeseen jonkun ihan randomnessyn, että miks mä en mee sinne heti koulun jälkeen. Ja sit menin tapaan sitä mun sossua." – Haastateltu nuori

Nuorilla on myös kokemuksia siitä, että valvontaa suorittavat viranomaiset karttavat nuorten kuulemista "valitustuokioiden" pelossa. Eräs kokemusasiantuntija toi Kokemus tiedoksi -hankkeen järjestämässä Erätaukokeskustelussa osuvasti ilmi asiaan liittyvän paradoksin; nuori saa kokemusasiantuntijana toimiessaan palkkaa kertoessaan kokemuksiaan oikeuksiensa rikkomisesta, kun taas laitoksen asiakkaana ollessaan samoista asioista puhuessaan hänet leimataan niskoittelijaksi.

"Kyl mä nyt sit joskus, no, 10-vuotiaasta asti yritin sieltä päästä niin kun kuus vuotta pois. Enhän mä toki voinu hirveesti kertoa asioita, koska pelkäs sitä, että mitä se sijaisäiti tekee mulle, koska se kävi välillä käsiks ja näin. Sit siinä piti jotenkin yrittää saaha se, kyl mä niin yritin sanoo sille sosiaalityöntekijälle, et siellä on tosi huono olla. Ja jonkun kuus vuotta yritin sanoo sitä. En mä niin kun fyysisestä väkivallasta uskaltanu sanoo mitään, henkisestä joo. Ja sit vähän jostain muustakin, mut ilmeisesti en sit tarpeeks kertonu semmosia asioita, että oisin päässy pois." – Haastateltu nuori

Lasten ja nuorten oikeuksien valvonnassa on aineiston valossa selvästi paljon parannettavaa. Liian usein nuoret kokevat, että sosiaalityöntekijä ei usko, häntä ei saa kiinni, tai hänen toimintaansa tai arviotaan lapsen tai nuoren esiintuomista asioista värittävät asiakkaaseen kohdistuvat ennakkoluulot tai mahdollinen huono yhteistyösuhde. Pahimmassa tapauksessa lapsi ei tiedä, kuka hänen sosiaalityöntekijänsä on. Nuoret ehdottavat, että lapsille ja nuorille järjestettäisiin säännönmukaisesti yksilölliset, luottamukselliset ja säännölliset kuulemiset osana valvontatoimenpiteitä. Se madaltaisi kynnystä, mutta joskus myös ainoan mahdollisuuden tuoda esiin koettuja epäkohtia. Nuoret ehdottavat, että valvontaa toteuttavan elimen tulisi olla ulkopuolinen ja riippumaton toimija. Nuorilla täytyy myös olla tieto siitä, kuka valvontaa toteuttaa ja millä tavoin. Valvontaa pitäisi heidän mielestään toteuttaa ”pistokokeina” eli poistaa laitoksilta mahdollisuus valmistautua valvontakäynteihin.

Nuoret tunnistavat, että niin oikeusturvan kuin valvonnan puutteet johtuvat pitkälti järjestelmän kuormituksesta ja niukoista resursseista. Mutta tämän lisäksi erityisesti viimeisimpinä vuosina on alkanut lisääntyä nuorten kokemusasiantuntijoiden puhe tarpeesta kehittää lastensuojelun arviointia. Myös nuoret tunnistavat, että kentältä puuttuvat selkeät mittarit, joiden avulla arvioimme palveluiden onnistumista, ja toisaalta myös yhteinen ymmärrys siitä, mitä pidämme onnistuneena lastensuojeluna. Aineistosta maalautuu kuva siitä, että onnistumisen mittarit näyttävät joka tapauksessa asiakkaiden ja ammattilaisten silmissä erilaisilta; ammattilaisten arviointijänne on pisimmilläänkin asiakassuhteen pituinen, asiakkaan hänen koko elämänsä mittainen.

3.4. Lapseni ei asu kotona

Toisin kuin nuorten kokemuksissa, vanhempien kokemuksissa suhtautuminen lapsen kodin ulkopuolelle sijoittamiseen ja huostaanottoon on aineiston valossa huomattavasti vaihtelevampaa. Sijoituksen hetkellä jotkut vanhemmat eivät nähneet tarvetta siihen sosiaalityöntekijän kanssa samalla tavoin, jotkut taas kokivat sen lapsen kannalta parhaimpana ratkaisuna ja olivat itse edesauttaneet päätöksentekoa. Useimmiten vanhemmat kuvasivat tällaista sosiaalityöntekijöiden kanssa yhteisymmärryksessä tehtyä päätöstä edeltänyttä pitkää, jopa vuosia kestänyttä ”taistelua” lapsen oireiden kanssa: päihteitä, rikoksia, rajattomuutta, valtavaa huolta ja pelkoa, jotka olivat johtaneet omien voimien ehtymiseen. Jotkut kertoivat itse jopa pyytäneensä sijoittamista, jotta lapsi saisi apua ongelmiinsa.

Ristiriitaisemmissa sijoitustilanteissa vanhemmat useimmiten kokivat tulensa väärin ymmärretyiksi vanhempina. Heillä oli kokemus, että heitä rangaistaan siitä, etteivät he sovi yhteiskunnan tiukkoihin vanhemmille asettamiin normeihin ja raameihin. Tai että heitä kohtuuttomalla tavalla rangaistaan inhimillisistä haasteista.

Joillakin vanhemmilla oli kokemus, että he olivat tulleet ”huijatuiksi” sijoituspäätökseen. He olivat suostuneet päätökseen uskoen vakuutteluihin siitä, että hetken päästä lapsi palaisi kotiin hyvinvoivana tai siihen, että huostaanotto on ainoa vaihtoehto perheen tilanteessa. Jotkut kuvasivat sosiaalityöntekijän käyttäneen valta-asemaansa, jopa painostaneen tai kiristäneen, päätökseen.

"Tai se on niin kun laissa kirjattu, että jos on mahdollisuus oheishuoltajuuteen, niin se on ensisijaisesti mieluummin, koska huostaanotonhan pitäisi olla ihan viimesijainen, mitä lapselle tehään. Mut sitä ei koskaan mulle ees, ei sitä kerrottu, että huostaanotto sitten oli ainut vaihtoehto. Ja sit mä muistan vielä, kun se paperi mulle laitetaan eteen ja sanotaan, että tää on nyt oikeestaan pakko kirjottaa. Ja mä vielä sanoin, että kun en mä haluaisi siitä mun omasta huoltajuudesta luopua, et mun mielestä tää ei mee oikein. Niin sitten ne vaan kuittas sen silleen, että tää menee sitten käräjille ja sä häviät sen siellä, että ei kun vaan nyt vaan se on pakko, että se lopputulos on ihan sama. Ja niinhän se siis todennäköisesti olis ollutkin, mutta mun mielestä tää koko systeemi on todella raju." – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat kokivat, että lapsen sijoituksen myötä lastensuojelupalveluiden ja niissä työskentelevien ammattilaisten huomio kääntyy välittömästi pois vanhemmasta. Vanhemmat kokevat jäävänsä työskentelyn ulkokehälle; ikäänkuin lapsen entiseen elämään. Vanhempien osalta aineistosta maalautuvaa kuvaa vanhempien asemasta sijoituksen aikana kuvastaa hyvin Kasper ry:n raportin (2022) kiteytys "Yhteen koottuna vanhempien ääni on moninainen, mutta samalla yhtenäinen kertomus osattomuudesta."

"Epäelämää"

Kokemusasiantuntijavanhempien tuottamat aineistot maalaavat valtavan elämänmakuisen ja yksityiskohtaisen kuvauksen vanhempien yksinjäamisestä, avuttomuudesta, tiedon puutteesta, näköalattomuudesta, epätoivosta ja surusta – kaikista raskaista tunteista, joiden kanssa vanhemmat lapsen sijoituksen jälkeen kuvaavat elävänsä. Kyse on inhimillistä tunteista, joita omasta lapsesta erossa eläminen – lapsen menettäminen – aiheuttaa. Kyse on myös jälleen yhdestä järjestelmän murtumasta; siitä, että ihminen ei saa edes pyytäessään tukea ja apua valtavan henkilökohtaisen kriisin aikana.

"Odottaminen on pahinta. Epätietoisuus. Joku muu päättää, mutta et tiedä mitä. Tai koska. Joten odotat, elämä pausella. Epäelämää." – Vanhempi (Kasper ry 2019, s. 12)

"Ja sitten mitä mä tohon pistin ylös, niin se, että mitä mä koen, että jälkikäteen ajateltuna, niin aina on esim. kaikissa asiakassuunnitelmapalavereissa nyt sijoituksenkin jälkeen todettu, että ei oo, et niin kun mulla ei oo mitään ongelmia, joten asiakassuunnitelmalle ei ole tarvetta. Ja mä ajattelen, että varsinkin silloin alkuaikoina sen sijoituksen alkaessa, niin olis ollu tarvetta. Se, että mä jään täysin yksin sen surun, epätoivon, toiveikkuuden, pelon, siis niin kun epäonnistumisen, mä jäin kaikkien niitten kans yksin." – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat kuvaavat koskettavin tavoin sitä, kuinka kuluttavaa ja voimia vievää yksinäisenä, avuttomana ja epätoivoisena eläminen on. Kyse on menettamisestä ja suruprosessista, joka täytyy valtavan häpeän vuoksi salata muilta. Elämää kuvataan esimerkiksi itkun aikatauluttamiseksi, koska töihin ei voi viikko toisensa jälkeen mennä itkun turvottamalla silmillä. Kaikesta huolimatta monet vanhemmat kertoivat tekevänsä kaikkensa toimiakseen lapsensa parhaaksi vähäisistä voimavaroistaan huolimatta. He esimerkiksi kuvaavat pinnistelevänsä viimeisillä voimillaan tarjotakseen lapselleen ihanan kotiloman, ottaakseen selkän suorana vastaan lapsen syytökset hylkäämisestä ja palauttaakseen lapsen laitokseen lapsen väkivaltaisesta vastustelusta huolimatta.

Ulossulkeminen

Vanhemmilla on paljon kokemuksia siitä, että heidät ulossuljetaan lapsen verkostosta huostaanoton jälkeen. Jos huostaanotto ei ole tapahtunut yhteisymmärryksessä, vaikuttaa ulossulkemisen kokemus olevan vahvempi.

"Mulla on niin vahva kokemus siitä, että mua ei kuunnella, mua ei nähdä, mua ei hyväksytä, mua ei ymmärretä, millään mitä mä teen tai sanon, sillä ei oo mitään merkitystä siihen, missä se lapsi on, miten paljon se mulla on." – Haastateltu vanhempi

Vanhemman ja ammattilaisen välillä olevat ristiriidat eivät kuitenkaan saisi vanhemman mielestä estää vanhempaa saamasta osakseen ymmärrystä tai tukea ja apua, johon hän on oikeutettu. Ollaan sitä mieltä, että on kuitenkin ammattilaisen tehtävä ammattimaisesti kantaa vastuunsa ristiriidoista huolimatta, mikä todennäköisesti ajan saatossa on myös lapsen kannalta paras ratkaisu.

"Jotenkin mä aattelen, et siinä on yks sellanen, mikä pitäis ymmärtää ja nimenomaan varata sitä aikaa sitten asioiden käsittelemiseen pikkusen, kun tilanne on rauhoittunu. Vaikka puhuttais siis jostain sellasestakin, vaikka ihan, että otetaan huostaan lapsi ja vanhempi vastustaa sitä, niin siinäkin kohtaa se käytös ei varmastikaan ole parasta mahdollista. Mutta kun aikaa kuluu, sille annetaan mahdollisuus johonkin keskusteluapuihin ja muihin, niin kun myöhemmin sen ihmisen kanssa sama sosiaalityöntekijä kävis sitä keskustelua kaikessa rauhassa, niin todennäköisesti päästäis paljon pidemmälle. Siis saattaa olla edelleen erilaisii vihatunteita ja näin, mut se molemminpuolinen ymmärrys ehkä toista kohtaan olis parempi siinä kohtaa, kun se suurin tunnemylläkkä on siitä päästy yli." – Haastateltu vanhempi

Kokemuksia on myös siitä, että ajan myötä biologisen vanhemman olemassaolo alkaa ikään kuin unohtua kaikilta lapsen asioita hoitavilta. Erityisesti perhehoitossa olevien lasten vanhemmat kokivat tulleen sivuutetuksi lastensa asioissa.

"Niin mua ei esim. aina kutsuttu sinne lasten psykokäynneille, eikä koulupalaveriiniin. Mä en tietysti pysty sanomaan, et niin kun mikä on se syy, mutta semmonen niin kun ajatus siitä vaan tulee, että koska lapsi on huostaan otettu, niin sen vanhempia ei kiinnosta tai niitä ei ees haluta sinne paikalle. Vaikka siis sehän on ihan velvollisuus järjestää. Mut et ne on niin kun, ne on tosi siis sillai, et sit yhtäkkiä, että pääseksä sinne ens viikon palaveriin? Sit mä oon, että mihin? Että ei mulle oo kukaan mitään ilmottanu. Niin ne on aika semmosii yllättävii ja sit kun niihin ei sit kauheesti oo enää aikaa varautuu ja järjestää itseäsi pääsemään myöskään sinne, kun ei niistä oo tullu kutsuja." – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat, joiden lapsi oli perhehoidossa, kokivat joskus jopa vieraannuttamiseen verrattavissa olevia tilanteita. Joillakin vanhemmilla oli kokemuksia siitä, että perhehoitajat esimerkiksi käytännön toimillaan onnistuivat rajoittamaan lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa tai syyttivät vanhempaa ja tapauksia hänen kanssaan, jos lapsi jollakin tavalla oireili. He myös kokivat, että sosiaalityöntekijät suojelivat perhehoitajia ja edesauttoivat muurin rakentamista vanhemman ja perhehoitajan välille.

"Mä koen jopa, että [sijaisvanhempien nimet] on niin kun vieraannuttanu [lapsen nimi] minusta ihan, varmaan ehkä alitajuntaisesti, mutta ihan tahalleen, että heidän mielestä mä olen huono äiti ja paha ihminen jollain tavalla. Ja sit se vieraannuttamispyrkimys on sitä käyttäytymistä sit ajanu siihen, että he ei oo edes halunnu enää, että [lapsen nimi] tulee takasin kotiin. Ja sit se on totta kai, koska sosiaalityöntekijät taas on päättäny, että se sijaisperhe on se tiedon lähde, että he tietää parhaiten sen lapsen voinnin ja niin, sit he on vaan kuunnellu niitä. Ei ammattilaisia, eivät oo halunnu multa mitään lääkärintlausuntoja tai mitään, että miten mun sitä vointia ois oikeesti kartotettu, niin mitään ei oo tehty sen eteen, että se tiedon lähde on sit ollu tää sijaisperhe. Mä luulen, et se kulminoituu aika lailla siihen, et mut on vaan päätetty jättää sitten tän perhekuvion ulkopuolelle." – Haastateltu vanhempi

Joillakin vanhemmilla oli kokemuksia haasteista yhteydenpidossa laitoksen kanssa. Vanhemmat tunnistivat, että joissakin laitoksissa yhteydenpidon tukemista pidettiin tärkeämpänä kuin toisissa. Henkilökunnan vaihtuvuuden koettiin olevan kiivasta, ja tämänkin vuoksi yhteydenpidon tavat ja aktiivisuus vaihtelivat paljon. Joistakin vanhemmista tuntui, ettei laitosten ja sosiaalityöntekijöidenkään yhteistyö ja tiedonvaihto toimi sujuvasti.

Sijaishuollon laatu ja valvonta

Vanhemmilla on huolia sijaishuollon laatuun ja erityisesti sen valvontaan liittyen. Jotkut vanhemmat olivat joutuneet pettymään laitosten osaamiseen – vakuutteleista huolimatta yksiköstä ei löytynytäkään erityisosaamista esimerkiksi lapsen neuropsykiatriisiin pulmiin. Tämä johti useimmiten siihen, että lapsi jouduttiin ajan myötä siirtämään toiseen paikkaan, jonka useimmiten koettiin vain vaikeut-tavan lapsen tilannetta. Myös ohjaajissa ja omaohjaaja-käytännöissä havaittiin huomattavaa vaihtelua.

Jotkut vanhemmat kokevat, etteivät sijaishuollossa käytössä olevat rajoitta-miskeinot ole aina riittäviä katkaisemaan lapsen suhteita esimerkiksi päihdepii-reihin. Useat vanhemmat kokevat epäkohtana sen, ettei viranomaisilla ole riittä-västi resursseja tai konkreettisia keinoja tai toimivaa yhteistyötä lapsen turvassa pitämiseksi. Vanhemmat kertoivat joutuneensa elämään jatkuvan huolen kanssa lapsen hatkaillessa, ja joskus myöskin konkreettisesti itse joutuneensa toistuvasti etsimään lastaan hatkareissuilla. Jotkut olivat myöskin joutuneet itse vaaraan näissä tilanteissa. Toisaalta jotkut vanhemmat olivat myöskin jopa itse todista-neet epäinhimillistä rajoitustoimenpiteiden käyttöä, jonka koettiin aiheuttaneen lapselle traumoja. Tämän vuoksi lapsen haasteisiin liittyvän osaamisen ja ym-märryksen ajateltiin olevan keskiössä.

"Minun teki niin paha poikani puolesta, että en pystynyt sanomaan hänelle sanaakaan. Vieläkin sielua repii, kun muistan miltä poikani näytti kun hän kertoi mitä laitoksen henkilökunta oli tehnyt hänelle. Se näky ei katoa koskaan silmistä eikä sielusta. Mietin miten raskaita kokemuksia lapseni kantaa sisällään. Mitä lääkkeitä hänelle syötettiin väkisin? Neurologiset lääkkeet poika otti kotona aina itse, kun ne hänelle annoin." – Vanhempi (Kasper ry 2019, s. 21)

Perhehoitajien osaamiseen, motivaatioon ja soveltuvuuteen liittyen vanhem-mat esittivät huolia. Toisaalta myöskään laitosten käytännöt ja toiminta eivät aina näyttäytyneet vanhemmille lapsen kuntoutumista ja laitokseen kotoutumista tukevina. Näin ollen vanhemmat ilmaisivat huoliaan liittyen sijaishuollon valvon-taan ja arviointiin. Pohdittiin muun muassa onko sosiaalityöntekijöillä ylipäättään resursseja hoitaa valvontatehtävänsä vai ovatko heidän lapsensa sijoituksessa täysin oman onnensa nojassa vieraiden ihmisten armoilla.

Jotkut vanhemmat kokevat, ettei lapsen sijaishuoltoon liittyvien huolten ilmaisemiselle ole olemassa väylää, jos suhde sosiaalityöntekijään on huono tai koska häntä ei yksinkertaisesti saa kiinni. Vanhemmat toivovatkin, että he voisivat ilmoittaa epäkohdista jollekin muulle kuin lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. He myös toivoivat nuorten tapaan enemmän ennalta ilmoit-tamatta tehtäviä valvontakäyntejä sijaishuoltopaikkoihin ja lasten kuulemisen lisäämistä valvonnassa.

Tavoitteena perheen jälleenyhdistäminen?

Kokemusasiantuntijavanhemmille perheen jälleenyhdistämiseen liittyvät toimet näyttäytyvät usein epäselvinä, toisinaan hyvin epäreiluina ja joskus myöskin mielivaltaisina. Vanhemmat kertovat, että heille perheen jälleenyhdistämisen kri-terit eivät olleet missään vaiheessa selviä, tai ne saattoivat muuttua jatkuvasti.

Useimmiten selkeää suunnitelmaa jälleenyhdistämiseksi ei oltu tehty. Vanhemmille ei ollut selvää millaisia tavoitteita oli asetettu tai miten niitä seurattiin.

Vanhemmilla oli myös muun muassa epäilyksiä siitä, että viivyttivätkö sosiaalityöntekijät prosessia tahallaan niin kauan, kunnes lapsen palauttaminen kotiin ei olisi enää lapsen edun mukaista ajan kulumisen vuoksi. Aineistossa kuuluu hämmennys siitä, kuinka vanhemman tulisi toimia tai mitä tulisi tapahtua, jotta lapsi voisi palata kotiin. Monet vanhemmat olivat tehneet suuriakin muutoksia elämässään, esimerkiksi muuttaneet lähemmäs lapsen sijaishuoltopaikkaa siinä toivossa, että se edesauttaisi lapsen kotiinpaluuta. Toisaalta saatettiin myös kokea, että epätietoisuus tulevaisuudesta sammuttaa toivon ja näin ollen myös vanhemman sitoutumisen työskentelyyn.

"Ja oli lääkityskokeilua ja kaikkee, että yritin ihan tosissaan kaiken, että kaikki mitä ehotetaan, niin haluan, että jos se lapsi nyt tulisi takasin kotiin. No, ei se vaan sitten tuu, että katotaan että mä oon liian huonokuntoinen. Ja no, siinä katellaan, menee vuosi, siinä katellaan, menee toinen. – Ja aina se oli sitä, että nyt kun meet [haastatellun nimi] kouluun, niin sit sä todistat sillä, että sä jaksat jotain tehdä ja katotaan sit niitä huoltajusasioita. No, [vuosiluku] me pyydettiin [lapsen nimi] sit jopa niin kun lastenpsykiatrian puolen, koska hän oireili siellä kotona aika paljon välillä ja kiukutteli munikin luona. – Mä löysin sen lastenpsykiatrian, joka oli tosi mielenkiintoinen, mä sen loppulausunnon löysin tässä ihan pari kuukautta sitten tuolta papereista. Siellä sanotaan, että ikätasoisesti normaalisti kehittynyt lapsi, heillä ei oo mitään huolta. Ja sit siellä lukee, että kiintynyt sekä sijaisäitiin että äitiin, et kiintymyssuhde on muodostunut sekä sijaisäitiin että äitiin, eli tää on virallinen lääkärinlausunto ollu ihan siitä, että mitä he on tutkinu meitä kaikkia siellä. Ja ne on sitten sellasta haastattelua tehny näille sijaisvanhemmille, minä en oo ollu siinä voinnissa, että mä oisin pystynyt siihen osallistumaan, mut mä oon kuitenkin sitä siis lastenpsykiatrian perhepalvelua jaksanu ottaa vastaan ja siihen oon ihan suunnitelmallisesti osallistunu ja he on käynyt meillä, eivät oo huomannu mitään ongelmaa. Ollaan käyty niitä vanhemmuuden juttuja läpi, ja se on ollu tosi hyvä, että kaikki lukee siellä papereissa. Ollaan puhuttu ja käyty läpi ja apua on tarjottu. No, lastenpsykiatrian jakso loppuu ja sossut on silleen, että ok, eipä tässä mitään, no tää oli tällanen. Sit on silleen, että niin, että no millonkas se lapsi tulee kotiin? Ei sä oot vieläkin niin huonovointinen, että eiköhän tässä vielä niin kun katella. Sitten mä, että niin, että mä käyn koulua ja terapiaa, että mitä mun pitää niin kun tehdä, että lapsi tulee takasin kotiin. Niin sit ne keksi sen, siis tää sijaisäiti ja sossut keksi, että kun kiintymyssuhde ei ole muodostunu, niin lapsi ei voi tulla kotiin ennen kun se kiintymyssuhde muodostetaan. Ja sit on silleen, että ok, no mitenäs mä sen nyt muodostan, että kun te ette anna mun nähdä sitä lasta enempää, kun mä sitä pyydän. – Ja siis, mä oon, anteeks kun mä taas hypin, mä oon [vuosiluku] alottanu [ammatti] opinnot ammattikorkeakoulussa, eli oon sellaseenkin päässy, mutta sossuillehan ei mikään riitä, niin ei sillä ollu mitään merkitystä, että mitä mä opiskelen ja miten korkealla ammattitasolla, kun ei niitä kiinnosta paskaakaan, että kuntoudunko mä vai enkö mä kuntoudu" – Haastateltu vanhempi

Ne, vanhemmat, jotka kokevat tulleen epärealistisesti, jopa laittomasti, kohdelluksi jälleenyhdistämisen prosessin suhteen, kertoivat turhautuneensa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimintaan välillä kovastikin ja menettäneensä luottamuksen heihin täysin. Tämän vuoksi he jälkikäteen reflektoivat joskus käyttäytyneensä epätoivoissaan tavoilla, joiden he ymmärsivät vain heikentävän omaa tilannetta sosiaalityöntekijöiden silmissä. Näissä tilanteissa viranomaisen vallankäyttö näyttäytyi vanhemmille välinpitämättömänä ja mielivaltaisena.

Vanhemmat toivovatkin avoimuutta niin huostaanoton alkuvaiheeseen, mutta myöskin koko prosessin ajan liittyen mahdollisuuksiin perheen jälleenyhdistämiseen. He ajattelevat, että olisi parempi, vaikka saada kuulla heti huostaanoton jälkeen, että lapsi ei tule palaamaan enää kotiin, kuin viettää vuosia ylläpitäen elämästään ylläpitäen turhaa toivoa ja tehden epätoivoisia ”sirkustemppeja” lapsen kotiin saamiseksi.

Tuen saamisen haasteet

Usein koetaan, että sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa tukea vanhempia sijoituksen jälkeen, vaikka yhteistyösuhte olisikin aiemmin ollut toimiva. Joitakin kiitollisia mainintoja sai lapsen sijaishuoltolaitoksesta annettu perhetyö, mutta senkin toimintaa saattoivat haastaa käytännön seikat; lapsi saattoi olla sijoitettuna toiselle puolen Suomea ja laitoksessa oli krooninen henkilöstövaje. Aineistossa kuului vahvasti jaettu kokemus siitä, ettei vanhempiin kohdistu juurikaan sosiaalityön tukitoimia lapsen huostaanoton jälkeen.

”Mulle ei oo tarjottu sossusta mitään apua. Eli mä oon hoitanu omat terapiat, mä oon hoitanu niin kun nää vertaistukiryhmät. Sen perheneuvolan oon joutunu itelleni hommaamaan. Niin, onhan siinä aika iso aukko taas siinä, että miks mulle ei oo tarjottu vaikka perhetyötä kotiin. Se on ihan mahdollista kuitenkin, vaikka lapsi on sijoitettu, niin olisivat nyt saatana käyny edes joskus kattomassa, että minkälaista meillä on. Eivät käyneet, ei ne käyny koskaan.” – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat myös ajattelevat, että vaikka lapsen sijoitus tai huostaanotto johtuisikin lähtökohtaisesti vanhemman haasteista, olisi vanhempien tukeminen siinäkin tapauksessa moraalisesti oikein ja pitkällä tähtäällä lapsen edun mukaisesti, vaikka työ ei olisikaan helppoa.

”Ja sit justiiinsa, että jos ei se vanhempi sitä nää, niin sillontan tulee tää ulkopuolinen ja asettaa ne rajat ja laittaa sen lapsen turvaan. Mutta siinäkin kohtaa pitäis tehdä aktiivisesti työtä, että autetaan sitä vanhempaa ymmärtämään se tilanne, eikä vaan silleen, että no niin, nyt tää on täällä ja oopa itsekses siellä. Joillakin varmasti on se, että se vaatii sen kunnan rautalangan, mistä se väännetään. Se on tosi varmasti henkisesti raskasta työtä kyllä, että ei siinä mielessä käy kateeks.” – Haastateltu vanhempi

Toisaalta vanhemmilla oli myös kokemuksia siitä, että haastavasti käyttäytyviä lapsia olisi haluttu palauttaa laitoksesta kotiin, vaikka vanhemmat kokivat lapsen haasteiden edelleen olevan liian suuria. Vanhemmat myös siis korostavat

sekä vanhemman mutta myös viranomaisen vastuuta siinä, että kuntouttava työ tehdään kunnolla. Lasta ei voi palauttaa kotiin, jos ei olla varmoja, että tilanteeseen johtaneet haasteet on selätetty. Sen vuoksi vanhemman avutta ja tuetta jääminen omissa pulmissaan lapsen siirtyessä asumaan kodin ulkopuolellauntuu moraalisesti, inhimillisesti sekä erityisesti lapsen edun kannalta väärältä.

"Tavallaan jotenkin tuntuu, että mä en pysty vaan silottelemaan mitään nätiksi ja oleen silleen, että tsadam, vaan jotenkin konkretia tuli, että mun pitää tehdä se työ. Mun pitää, että jotta mä saan, jotta se on ylipäättään mahdollista, mun pitää tehdä myös se, että entä, jos oliskin tullu tässä varhasemmassa vaiheessa, sehän ois ollu vähän katastrofi, koska ei ne voimavarat ois ollu kunnossa. Vaikka kuinka se oma halu on, mutta jos ei ne voimavarat oo kunnossa edelleenkään. Kyllä se on vähän, vastuu, vastuu, vastuu." – Haastateltu vanhempi

Jotkut vanhemmat, jotka kertovat olleensa terveitä ennen lapsen sijoitusta, kertovat sairastuneensa sijoituksen jälkeen. Kaoottista ja hallitsematonta tilannetta on pyritty hallitsemaan esimerkiksi syömisestä kontrolloimisella, mikä on johtanut syömishäiriöön. Moni vanhempi kertoo sijoituksen jälkeen alkaneesta masennuksesta ja mielialalääkityksestä. Mikäli lapsen kotoa poissijoittamisen syynä ovat olleet vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat, voi vanhempi silloinkin jäädä sijoituksen jälkeen täysin yksin haasteidensa kanssa. Jaettu kokemus on, että tällaisissa tilanteissa järjestelmä ei toimi lapsen sijoitukseen johtaneen ongelman korjaamiseksi. Vanhempaa ei välttämättä ohjata kuntoutukseen tai tueta tai seurata häntä kuntoutumisen tiellä.

"Joo, tätä mä oon siellä toittottanu koko ajan, että vanhemmuus tarvii sitä resurssii, et lapsi voi paremmin. Ja sitten mä oon sitä tuolla lastensuojelussakin ihmetelly, et miten yksinään vanhemmat oikeestaan jätetään siinä prosessissa. Kun siellä tulis ottaa se systeeminen työmalli käyttöön, koska siellä on juurisyytä, jotka ei parane sillä, että lapsi otetaan vaan huostaan, ja lapsella on vaan asiakkuus. Vaan siellä pitäis ottaa aikuinen ongelmien myös huomioon ja perheen sisäiset suhteet ja vuorovaikutussuhteet ja muut. Se pitäis olla tavallaan semmonen terapeutisempi se koko prosessi mun mielestä, jotta siellä päästäis turhista huostaanotoista ja näin. Ei se vaan voi olla aina ratkasu, et lapsi vaan otetaan huostaan. Tai sen ei tarvii olla ainoa ratkasu." – Haastateltu vanhempi

Räikeäksi epäkohdaksi avun saamattomuus muodostuu nimenomaan suhteissa perheen jälleenyhdistämisen pyrkimyksiin. Jaettu kysymys kuuluu: Jos tavoitteena on hyvinvoiva, yhdessä asuva perhe, kuinka vanhempien annetaan sairastua tai olemassa olevien ongelmien entisestään syventyä? Monet vanhemmat ovatkin sitä mieltä, että erityisesti tässä kohtaa lastensuojelujärjestelmä toimii lainvastaisesti. He eivät esimerkiksi ole saaneet omaa asiakassuunnitelmaa vanhemmuutensa tukemiseksi, vaikka heillä lain mukaan olisi siihen oikeus. Vanhempien mielestä tuetta jääminen lapsen kasvaessa kodin ulkopuolella on

osaltaan seurausta jälleen kerran siitä, ettei palveluiden yhteistyö toimi varsinkaan silloin, kun perheiden haasteet ovat lähtökohtaisesti olleet monimutkaisia.

"Vanhemman asiakassuunnitelma on vitsi." – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat kokevat, että sosiaalityöntekijät eivät myöskään tiedä tai osaa neuvoa, mistä apua voisi itselle hakea. Vanhemmat myös ajattelevat, että osaltaan syynä siihen, että apua ja tukea ei saa, on lastensuojeluasiakkaiden vanhempiin kohdistuva stigma. Myös ne vanhemmat, jotka kertoivat itse ja perheensä olevan täysin "normaaleja", kokivat, etteivät saaneet tilanteeseensa apua. He kertoivat, että palveluissa heille kerrottiin, että koska heillä oli niin paljon resursseja käsitellä tilannetta kypsästi ja järkevästi, eivät he tarvitsisi tukea enempää. Vanhemmat itse tulkitisivat, että keskiluokkaisuudesta, työssä käymisestä ja itsereflektio- ja sanoittamiskyvystään huolimatta heidät leimattiin epäonnistuneiksi vanhemmiksi, joiden oli syytäkin kärsiä tapahtuneesta.

Vanhemmat kuvaavat elämää muuttaneen tuen löytyneen vertaisryhmätoiminnasta. He kuvaavat vertaisryhmän tuen merkitystä nimenomaan lapsen kannalta: kuinka oman hyvinvoinnin lisääntyminen on heijastunut myös perheen ja sijoitetun lapsen hyvinvointiin ja johtanut esimerkiksi parantamaan yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Eräs Kasper ry:n julkaisuun (2019, s. 40) kirjoittanut kirjoittanut vanhempi kuvaa tuen saamisen merkitystä näin:

"Ensimmäinen kertani ryhmässä meni itkiessä pelkämästä helpotuksesta, että löysin heidät. Ryhmässä kävimme läpi kriisin ja suruprosessin eri vaiheita. Niitä pohtiessani aloin ymmärtää miksi ajatukseni junnasivat yhtä ja samaa rataa. Toisten kanssa keskustellessa sain uutta näkökulmaa tilanteeseemme ja pikkuhiljaa pääsin etenemään omassa suruprosessissani. Voimaantuminen näkyi puheluissa ja tapaamisissa sinun kanssasi, kannustin ja tsemppasin sinua eteenpäin omassa kriisissäsi. Se näkyi myös avoimempana yhteistyönä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Ryhmässä sain tietoa lapsen sijoitukseen liittyvistä asioista ja sitä kautta rohkeutta ottaa mieltä painavia asioita esille perhekodin työntekijöiden kanssa, ja tuoda niitä myös sosiaalityöntekijöiden tietoon."

Koko perheen kannalta on usein merkityksellisenä näyttäytynyt myös se, että vanhempi on päässyt kuntoutuspsykoterapiaan ja saanut tätä kautta hoitoa omiin mielenterveyden haasteisiinsa, jotka alun perin ovat vaikuttaneet perheen tilanteen kriisiytymiseen.

3.6. Sijaishuollon jälkeen

Täysi-ikäistyminen on merkittävä siirtymä ihmisen elämänkulussa. Siihen si-
joittuu valtavasti merkittäviä päätöksiä, jotka tilastojenkin valossa ennustavat
ihmisen elämänkulkua. Sijaishuollosta itsenäistymisen aikaan tehdään päätöksiä
kouluttautumisesta, tavoitellusta urasta ja mahdollisesti myös perheestä. Koke-
musaineiston valossa on kuitenkin selvää, että sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret
ovat monella tapaa erilaisessa asemassa ponnistamassa aikuisuuteen ja itsenäi-
seen elämään kuin ikätoverinsa. Eriarvoisuuden kokemus on käsin kosketelta-
va. Se vaikuttaa merkittävästi siihen, minkä koetaan olevan itselle mahdollista
tai tavoittelemisen arvoista. Tämän vuoksi lastensuojelun jälkihuolto nähdään
erittäin tarpeellisena palveluna.

*"Periaatteessa, kun mä sanon suoraan sen, että jos mut olis heitetty suoraan tuosta
jonnekin, niin mäkin oisin varmaan jossakin katuojassa varmaan huumeporukoissa." –
Haastateltu nuori*

Tarvitaan kokonaisvaltaista aikuistumisen tukea

Taloudelliset, sosiaaliset ja psyykkiset lähtökohdat opiskella ja integroitua työ-
elämään ovat monella sijaishuollosta itsenäistyvällä nuorella vähintäänkin hute-
rat. Jälkihuolto on tarjonnut kokemusasiantuntijoille korvaamatonta käytännön
tukea, esimerkiksi lukiokirjojen rahoittamista tai korkeakouluopintojen aikaisen
toimeentulon turvaamista. Ennen kaikkea se on kuitenkin tarjonnut erityisesti
laitosolosuhteissa kasvaneille aikuisen ohjausta sekä sosiaalista tukea ja kan-
nustusta, joita monet kotona kasvaneet lapset saavat vanhemmiltaan ja muulta
läheisverkostolta. Jälkihuolto auttaa haavoittuneita nuoria pysymään kiinni yh-
teiskunnassa – löytämään oman paikkansa ja juurtumaan siihen.

*"Ihan sataprosenttisesti siis ei olis sitä ensimmäistäkään sitä merkonomin paperia kyllä
ilman sitä niin kun tukee ja patistusta, mitä sieltä on saanu. Mulla meni siinä neljä vuotta,
että mä sain sen paperin sinänsä ulos, mutta siitä on ollu kyllä tosi paljon hyötyä, et on
niin kun uskaltanu sitten haaveilla jatkosta ja opiskella ammattitutkinnon ja yliopisto on
haaveissa." – Haastateltu nuori*

Myös vanhemmat toivovat sijaishuollolta sitä, että jälkihuollon työntekijät
olisivat itsenäistä elämää opettelevien nuorten aikuisten tukena mahdollisim-
man kokonaisvaltaisesti; tukien ja erityisesti kannustaen heitä kaikilla elämän
osa-alueilla. Joidenkin vanhempien kokemus sijaishuollosta oli kuitenkin se, että
"ne vain opettaa täyttämään Kelan lappuja", mikä ei juurikaan kannusta nuorta
löytämään omaa potentiaaliaan. Sekä nuoret että vanhemmat painottavat, että
jälkihuollon tukea ja apua tarvitaan myös nuorten siirtyessä aikuisten terveyden-
huoltopalveluihin, usein erityisesti mielenterveyspalveluiden osalta. Lastensuo-
jelusta itsenäistyvät nuoret myös perheellistyvät tilastojen valossa muita nuoria
aikuisia nuorempina, ja jotkut haastatellut olivatkin saaneet tärkeäksi kokemaansa

vanhemmuuden tukea omilta jälkihuollon työntekijöiltään. Vanhemmuuden tukeminen sijaishuollon jälkeen onkin yleisesti nuorten mielestä erittäin tärkeää erityisesti ylisukupolvisen kierteen katkaisemisen kannalta.

Kokemusasiantuntijanuoret kokevat jälkihuollon paikkaavan sijaishuollon puutteita – jälkihuollossa opetellaan elämän perustaitoja, jotka joko nuoren voinnin tai sijaishuollossa esiintyvien haasteiden vuoksi ovat jääneet oppimatta. Voi myös olla, että sijaishuollosta itsenäistymisen jälkeen omaa sosiaalista turvaverkkoa ei ole, jolloin jälkihuolto on korvaamaton tuki nuorelle ja nuorelle aikuiselle. Se luo mahdollisuuksia muodostaa sosiaalisia suhteita esimerkiksi harrastuksia ja muuta sosiaalista elämää mahdollistamalla ja tukemalla. Jälkihuolto koetaan erityisen tärkeänä palveluna etenkin silloin, kun lastensuojelusta ja sijaishuollosta elämään saadut eväät ovat heikot.

"Jos ei ole koskaan kokenut mitään paikkaa kodikseen, tai on ollut sellaisessa paikassa lyhyen aikaan, niin voi se voi tuottaa vaikeuksia siinä, että pystyy luomaan sen kodin tunnun sinne uuteen kotiin" – Nuori (Osallisuus lastensuojelussa 2021)

Jälkihuoltoon liittyy nuorten kokemuksissa kuitenkin aivan vastaavanlaisia haasteita kuin muihinkin lastensuojelun palveluihin. Käytettävissä olevat resurssit, asiakkaiden määrä, vaihtuva henkilökunta ja haasteet palveluiden välisessä yhteistyössä hankaloittavat jälkihuollon tekemistä suunnitelmallisesti ja kokonaisvaltaisesti. Nuoret myös kokivat, että alueelliset erot jälkihuollon järjestämisessä ja sen käytänteissä ovat suuria esimerkiksi itsenäistymisvarojen suhteen. Taas kerran kokemusasiantuntijoiden mielestä on väärin, että sattuma eli se, millä paikkakunnalla nuori sattuu täysi-ikäistyttyään asumaan, saattaa määrittää hyvin paljonkin nuoren aikuisen valintoja ja elämäntulkua.

"Siinähan mulla oli aluks nimetty jälkihuollon työntekijä. Sit mulle oli sovittu se tietty tuntimäärä. Sit sosiaalityöntekijä ei niin kun valvonut mitenkään sitä. Se kysy mun jälkihuoltotyöntekijältä, että ootteko te nähny, ei niin kun kysynyt tuntimäärää tai mitään. Sitten mun jälkihuoltotyöntekijä on ilmeisesti sanonu, että ollaan nähty, koska mun sossu ei oo ikinä kysynyt multa asiasta. Ja niin. Se oli muutenkin tosi mielenkiintonen se jälkihuollon alku, koska kukaan ei niin kun ikinä kertonu mulle, et mitä se tarkoittaa, et mun ois pitänyt ite osata kysyä asiasta, mistä mä en tiiä yhtään mitään. Ois ollu hyvä, että ois käynyt jonkin sosiaalityöntekijän ja jälkihuollon työntekijän kanssa. Oli meillä niin kun palaveri, mut ei siellä nyt puhuttu muuta, kun miten mulla menee, miten koulu, miten mun unioingelmat, masennus. Ei niin kun mitään puhetta jälkihuollosta. Mut sit, kun se sano se jälkihuollon se nimetty työntekijä, et joo, ollaan nähty, mut ei paljon, niin se loppu kokonaan, koska mun sossu ilmeisesti päätteli, että mulla ei ole tarvetta jälkihuollolle, tai se soitti, ja sano, että mulla ei oo niin kun tarvetta. Kyllä mulla sosiaalityöntekijä jälkihuolto jatku, mutta ei sen nimetyn työntekijän. Ja, niin no, se oli vähän mielenkiintonen se." – Haastateltu nuori

Valmistautuminen on tärkeää

Nuoret muistuttavat, että silloin, jos järjestelmän koetaan pettäneen sijaishuollon kohdalla, on motivaatio vastaanottaa jälkihuollon palvelua alhainen. On hankala luottaa siihen, että järjestelmä auttaisi, jos se ei ole tehnyt sitä aiemminkaan. Nuoret nostavatkin merkittävänä kehittämiskohteena sen, kuinka nuorta valmistetaan jälkihuollon palveluihin. Kokemusasiantuntijoiden mielestä on tärkeää, että sijaishuollosta aletaan puhumaan nuorille jo vuosia ennen itsenäistymistä.

"Ja se oikeestaan meneekin tosi silleen, et oikeestaan lähes siitä hetkestä, kun sä täytät 17, niin joka toinen lause on, että no, kohta sä täytät 18 ja kohta sä täytät 18, niin kyllä siinä mietitään aika, aika tarkkaan ainakin meillä niin kun, että mitä tapahtuu sitten, tai miten yritetään valmistautua siihen, ja mietitään, että, että mihin muutat ja muutat sitten laitoksesta, ja millon. Tietysti puhutaan, että otatko jälkihuollon vastaan. Ja käydään semmosia itsenäistymiseen liittyviä asioita. Meillä tais olla jotain niin kun, jotain tavotelappujakin, joita oli valmiiks tulostettu, että opetellaan, opetellaan vaikka siivoomista ja ruuan laittoa. Ja tietysti ne katottiin kyllä meillä aika yksilöllisesti niin kun nuoren tarpeen ja osaamisen mukaan, mut oli tämmösiä niin kun tarkkaan mietittyjä harjoituksia sun muita. – – No, mun mielestä sitä tuli kyllä aika paljon ihan vaan pelkästään just semmosta niin kun asian toistelu. Sitä ois voinu olla vähemmänkin, kun se oli kuitenkin kaikilla tiedossa. Mutta muuten mä koen, että se oli hirvittävän hyvä, että siihen itsenäistymiseen oikeesti valmennettiin ja valmistauduttiin ajoissa. Koska se on tosi iso pudotus monella tapaa. Ja se on aika kauheeta oikeestaan, että se onkin näin, että sillä kellon lyömällä, kun sä täytät 18, niin sun koko elämäsi periaatteessa muuttuu. Ja se voi siitä lähtee ihan, se voi lähtee ihan mihin suuntaan vaan. Niin kyllä se, että siihen oikeesti yritetään valmistaa ja valmistautua ja valmentaa ja (mietti) ja tavallaan tukea silloin kun sitä tukea on vielä saatavilla noin niin kun paljon, niin se on tosi hyvä."

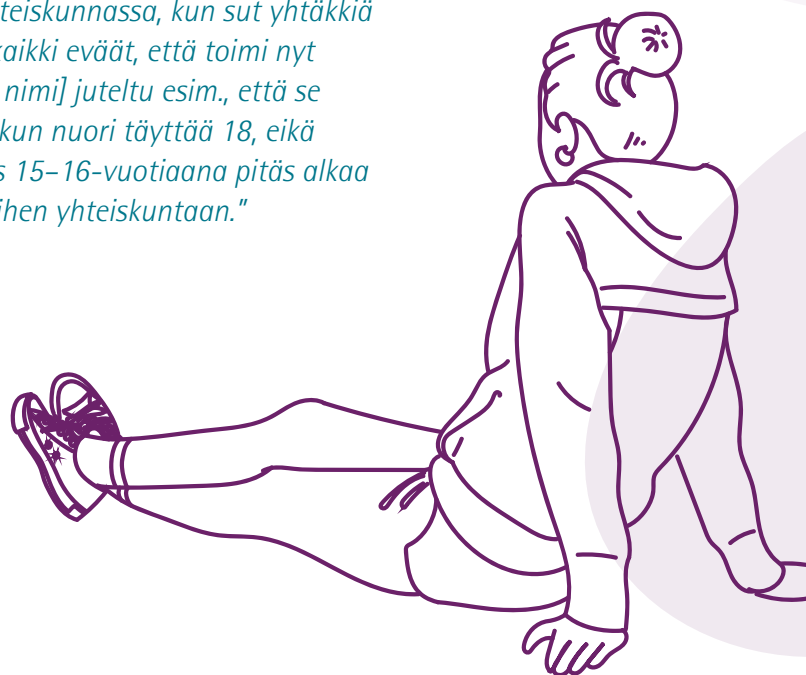
– Haastateltu nuori

Monilla kokemusasiantuntijoilla oli kuitenkin kokemuksia siitä, että heille ei sijaishuollon aikana annettu riittävästi tietoa siitä, mitä jälkihuolto on, millaista tukea se voi tarjota ja millaista hyötyä siitä voisi olla. Monet nuoret peräänkuuluttavatkin aikuisten vastuuta tässäkin; aikuisten odotetaan näkevän enemmän vaivaa nuoren kannustamiseksi ja kiinnittämiseksi jälkihuoltoon. Aineistossa kuvattiin "kylmä suihku" -tilanteita, joissa nuori koki jäävänsä aivan yksin tyhjän päälle täytettyään 18 vuotta. Nuoret ovat yksiselitteisesti sitä mieltä, että laitoksesta tai perhesijoituksesta itsenäistyvällä on oltava myös mahdollisuus tehdä itsenäistymisen aina omassa tahdissa. Itsenäistymisasunnot ja muut asteittaisen itsenäistymisen tavat koettiin hyvinä.

"Sit kun mä täytin 18, niin mulla nyt oli sinänsä hyvä tilanne, koska mullehan luvattiin, että mä saan asua siinä perhekodin itsenäistymisasunnossa puol vuotta pidempään. Toki mä olin kerennyt asua siinä kaks kuukautta sen jälkeen, kun mä täytin 18. Yhtäkkiä ne tuli vaan ilmoittaa mulle, et sä muutat viikon päästä, että heille on tulossa uusia nuoria, että pitäis lähteä. Mä sanoin, että aha. Toki heillä oli mulle jo vuokra-asunto valmiina. Se nyt oli siis silleen hyvä, et oli sentään se valmiina. Mut vähän tolleen, et tulee silleen pari viikkoo ennen viimesen lukiovuoden alkuu sanoo, et no niin, nyt sun pitää muuttaa, kun oli luvattu se puol vuotta ekstra siinä itsenäistymisasunnossa. Niin no, toki mitä muita perhekodin nuorii tietää, niin heidän piti muuttaa sinä päivänä, kun he täytti 18 pois. Mutta en mä tiijä miksi mulle luvattiin se puol vuotta, jos sit yhtäkkiä tullaan vaan ilmoittaa, että et saakaan asua." – Haastateltu nuori

Nuoret jälkikäteen katsottuna kokevat "laitostumisen" uhkana. Turvalliselta tuntuvan itsenäistymisen kannalta heidän mielestään on tärkeää, että laitosolosuhteissakin opetetaan normaaleja itsenäisen elämän taitoja jo hyvissä ajoin ennen varsinaista muuttoa. Heidän mielestään on tärkeää, että nuori oppii tavanomaisia aikuisen vastuuta ja velvollisuuksia jo sijaishuollon aikana. On tärkeää, että myös sijaishuollossa kasvaville lapsille ja nuorille annettaisiin pikkuhiljaa vastuuta, ja tarjottaisiin näin mahdollisuuksia saada onnistumisen kokemuksia, jotka vahvistavat luottoa omillaan pärjäämiseen.

"Totta kai, kun sä olet ollu auktoriteetin alla kuus vuotta ja siellä on tavallaan säännöt ja rajat ja kaikki, niin yhtäkkiä ne rajat katoaa ja sulla on kaikki valta tehdä kaikkea. Niin sehän on myös. Niin kun esim. mä oon kattonu sen, mikä se on se kohta 18, niin mä oon muistanu sen, kun moni, mä oon kuullu, että ne kritisoi niitä nuoria, että ne on ite aiheuttanu sen. Niin mä sanon monesti suoraan, että ei kuule oo siitä kiinni, että ne on ite aiheuttanu tuota, että ne ei sopeudu yhteiskuntaan. Vaan se, että kun ne monta vuotta on siellä laitostumassa, niin totta kai se aiheuttaa sen, että sä et osaa toimia yhteiskunnassa, kun sut yhtäkkiä siitä vaan potkastaan, että tossa on sulle kaikki eväät, että toimi nyt yksin. Sitähän me ollaan [kehittäjäryhmän nimi] juteltu esim., että se itsenäistymissysteemi pitäis alottaa ennen kun nuori täyttää 18, eikä vaan sillon, kun se täyttää 18. Elikä joskus 15–16-vuotiaana pitäis alkaa opettelemaan sitä, että se olis valmis sit siihen yhteiskuntaan." – Haastateltu nuori

4.

Lastensuojelu asiakkaiden silmin – Osa II

Tässä toisessa kokemuksia kuvaavassa osiossa kootaan yhteen teemoja, jotka eivät erityisesti kiinnity mihinkään asiakasprosessin tiettyyn vaiheeseen, vaan koskevat yleisesti kohtaamisia palvelujärjestelmän kanssa. Tässä osiossa kuvataan kokemuksia ja näkemyksiä asiakkaan ja ammattilaisten suhteesta ja yhteistyöstä, mutta myös ammattilaisten ja palveluiden välisestä yhteistyöstä. Osion kokemukset kertovat myös siitä millaiselta tuntuu olla lastensuojelun asiakas suomalaisessa yhteiskunnassa.

4.1 Kohtaamisia ammattilaisten kanssa

Kun sosiaalipalvelut tai lastensuojelu ovat astuneet perheen elämään, alkaa vanhemmille ja aikuisille kertyä kokemuksia sosiaalityöntekijöiden ja muiden lasten suojelun ammattilaisten kanssa. Kokemusasiantuntijatoiminnan kestoaiheena ovat aina olleet ammattilaisen ja asiakkaan väliseen suhteeseen liittyvät asiat. Lastensuojelutyön vaikuttavuus näyttää aineiston valossa syntyvän ensisijaisesti kahden yksilön välisessä vuorovaikutuksessa ja ihmisten välille muodostuvissa suhteissa. Positiivisia käännteitä lastensuojelupolulla saavat kertomusten valossa aikaan ensisijaisesti juuri ihmiskohtaukset. Aineistossa puhutaan asiakkaan ja ammattilaisten välisen suhteen muodostumisesta samanlaisena vaikeasti selitettävänä asiana kuin kenen tahansa kahden ihmisen ”kemioiden kohtaamista”. Kokemusasiantuntijat kuitenkin pitävät tätä seikkaa tuloksekkaan työskentelyn kannalta hyvin keskeisenä, ja sen vuoksi he toivovatkin, että asiakkailla olisi enemmän vaikuttamismahdollisuuksia siihen, kenen ja millaisen ihmisen kanssa työskentely tapahtuu.

On selvää, että ammattilaiset näyttäytyvät oman elämän kannalta merkittävänä tekijänä – sosiaalityöntekijällä on virkavaltansa vuoksi valta vaikuttaa ihmisen elämänsä elämään ja sijaishuollon työntekijöillä on merkittävä rooli siinä, millaiseksi lapsen arki muodostuu. Ihmisen elämään vaikuttaminen kuitenkin tapahtuu päätösten lisäksi kahden ihmisen välisessä kohtaamisessa – sanoissa, eleissä ja asenteissa.

Viranomaisen valta ja aikuisen vastuu

Nuoret eivät lähtökohtaisesti kritisoi viranomaisten valtaa, vaan kokevat sen lasten suojelemisen edellytyksenä. Kriittistä on kuitenkin ymmärtää, millaisen vastuun tuo valta tuo mukanaan; valtaa on uskallettava käyttää aina silloin, kun se on tarpeen. Nuoret puhuvat paljon ylipäättään aikuisten vastuusta suojella lapsia. On viranomaisen ja aikuisen vastuulla esimerkiksi rohkeasti ja objektiivisesti arvioida, ovatko lapsen elinolosuhteet turvalliset, ja toteuttaa tahdonvastaisiakin toimenpiteitä niiden korjaamiseksi. Tilanteiden arvioinneissa nuoret peräänkuuluttavat viranomaisilta myös ihan ”tervettä järkeä” – ihmetystä herättää esimerkiksi tilanne, jossa perheen neljäs lapsi kotiutetaan avohuollon sijoituksesta, kun perheen kaikki kolme muuta lasta on huostaanotettu vanhemmuuden haasteiden vuoksi.

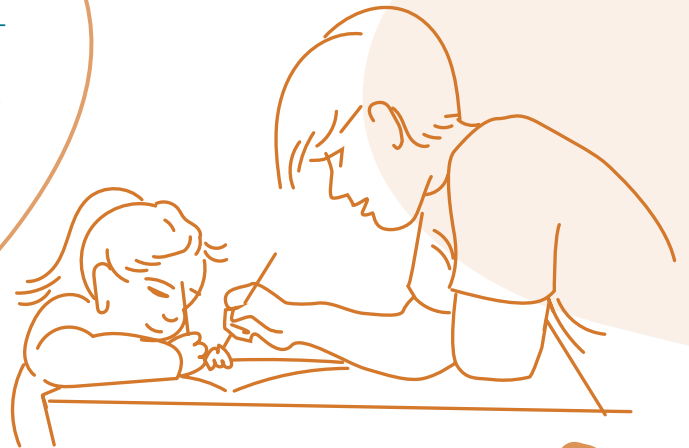
Lapset ja nuoret ovat riippuvaisia aikuisista ja heidän päätöksistään, ja vaikka monen lastensuojelun asiakkaan luottamus ihmisiin on koetuksella, kaikkua aineistosta kuitenkin harras toive siitä, että aikuiset olisivat heidän luottamuksensa arvoisia. Aineistossa painotetaan, että viranomaisten tulee aina käyttää valtaansa lapsen edun mukaisesti, koska kokemusten valossa se ei aina vaikuta nuorille itsestäänselvyydeltä. Nuorilla on kokemuksia ja sen vuoksi myös realistinen pelko

siitä, että vanhempien etu menee lastensuojelussa tehtävissä päätöksissä lapsen edun ja toiveiden edelle. Nuoret painottavat, että lasten elämään ja tulevaisuuteen vaikuttavissa päätöksissä tulee aina huomioida lapsen mielipide.

*"Älä anna vanhemmille uusia mahdollisuuksia nuoren kustannuksella."
– Nuori (#Mun perheet? 2018)*

Vanhempien suhde viranomaisten valtaan näyttäytyy aineiston perusteella huomattavasti ristiriitaisempana. Vanhemmilla oli erittäin hyviäkin kokemuksia viranomaisten vallasta tehdä pakottavia toimia lapsen suojelemiseksi, mutta vallankäyttöön kohdistuu yleisesti vanhempien näkemyksissä enemmän ehtoja ja havaittuja epäkohtia kuin nuorten mielestä. Viranomaisen valta näyttäytyy vanhemmille aineiston perusteella joskus mielivaltaisempana ja arvaamattomampana kuin nuorille. Vanhemmille sosiaalityöntekijöiden kanssa työskenteleminen näyttäytyi monesti "tuulimyllyjä vastaan taistelemisena". Vanhemmat kokivat enemmän voimattomuutta ja toivottomuutta viranomaisvallankäytön edessä, ja valta-asetelman koettiin joskus heijastuvan vahvasti työskentelyn laatuun.

*"Siis kyl lastensuojelulla olis paljon opittavaa tuolta perhepalveluista. Siellä se asiakkaan ja työntekijän välinen valta-asema on ihan eri. Tai sitä ei, mutta varmaan asiakas eikä työntekijäkään koe sellaseks niin kun alisteiseks tai näin."
– Haastateltu vanhempi*

Jotkut kokemusasiantuntijavanhemmat reflektoivat suhdettaan sosiaalityöntekijöihin hyvin kypsällä tavalla, ja tunnistavat valta-asetelman vaikutuksen omiin mielipiteisiinsä. Esimerkiksi eräs vanhempi sanoi Kasper ry:n julkaisussa (2019), että "Onneksemme sosiaalityöntekijä oli hieno ja sympaattinen ihminen. Vaikkakin hän oli minulle kaiken pahan alku ja juuri." Erityisesti haastatteluissa puhuttiin siitä, että usein asenne sosiaalityöntekijöitä kohtaan riippuu paljon siitä, kuinka valmis vanhempi on kohtaamaan oman vastuunsa perheen haasteista, joka luonnollisesti vaikuttaa työskentelyn laatuun.

"Jotenkin se, mulla on jotenkin vaan se, että, no, mä en oo ite henkilökohtasesti semmonen, et mä syyttelisin muita mun virheistä, että mä mä ennemmin otan vastuun niistä mitkä on mun tontilla. Toki sitten, jos on asioita, mihin mä koen, että mulla ei oo mitään osaa eikä arpaa, niin en mä nyt tietenkään niistä sitten, en mä ala marttyyriks heittäytyä. Mutta se, että kannan vastuun niistä, mitä mä oon tehnyt. Ja tietysti toivois, et jokainen pystyis tekeen silleen, niin ne ongelmatkin ratkeis paljon nopeammin." – Haastateltu vanhempi

Toisaalta jotkut vanhemmat toivovat sosiaalityöntekijöiltä ja muilta ammatillisilta rehellisyyttä ja rohkeutta, suoraa puhetta ja toimintaa. Ajatellaan, että perhetilanteiden ollessa niin kriisiytyneitä, että vanhempien oma jaksaminen ja arviointikyky on koetuksella, tulisi viranomaisten olla vastuullinen järjen ääni, koska heillä on valta tehdä niin.

Vanhemmat kertovat tilanteista, joissa lastensuojelun työntekijöiden olisi heidän mielestään tullut toimia ja kantaa vastuuta kokonaisvaltaisemmin ja toimia rohkeammin. Koetaan, että aina lastensuojelussa ei ole tehty tarpeeksi lasten suojelemiseksi selkeästä näytöstä huolimatta, eikä myöskään tehty tarpeeksi mahdollisten tulevien ongelmien estämiseksi esimerkiksi ottamalla huomioon haasteellisesti käyttäytyvien lasten sisarukset ja tukemalla heitä ehkäisevästi.

"Joo, siis ehottomasti oisin halunnu sitä, että he ois ottanu, että lapsia ois suojeltu näitä kahta nuorempaa enemmän. – – Joo, mutta ehkä tää meni jo ihan alusta asti ehkä vähän pieleen, että lastensuojelu ois voinu ottaa pikkusen järeämmät keinot käyttöön, ja antaa vaikka mulle ja lapsille oman asunnon heti siinä kohti. – – Koska mä nykyään ajattelen sillai, että jos on väkivaltaa, niin kaikkien tehtävä on tavallaan puolustaa niitä lapsia, että niitä ei sais tavallaan jättää heitteille. Ja heitteillähän ne on vähän ollu, koska mä en oo pystynyt niitä itte siinä kohti puolustaa. Jotenkin rohkeammin tavallaan lastensuojelusta. – – Semmosia mä oon pohtinu, että eikö ne uskalla tehdä tavallaan kovempia päätöksiä." – Haastateltu vanhempi

Kun valta puuttua ja kontrolloida on olemassa, on se kokemusasiantuntijoiden mielestä tehtävä näkyväksi ja siitä on kommunikoitava avoimesti. Parhaassa tapauksessa sekin tehdään kumppanuuden ja toivon kautta. Muuten vallankäyttö tai sen esiintuominen voi tuntua uhkailulta, joka ei vahvista luottamusta. Jotkut vanhemmat jälkikäteen kuitenkin kokevat positiivisena käänteentekijänä avoimen konfrontaation, kuten eräs haastateltu äiti kuvasi: "Kun ymmärsin vaihtoehtoni, oli pakko tehdä valinta."

Oma auttaja – kuka olet?

Lapsen ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän suhde näyttäytyy aineiston valossa vähintäänkin ristiriitaisena. Aineistosta kuvastuu se, kuinka merkittävässä roolissa lasten asioista vastaavan sosiaalityöntekijän koetaan lapsen elämässä olevan. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire kuitenkin puhututtavat kokemusasiantuntijoita paljon, ja aineiston valossa ne näyttäytyvät eräinä kriittisinä tekijöinä lastensuojelupolulla. Aineiston valossa näyttää siltä, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden ja tavoitettavuuden haasteet rapauttavat erityisesti lasten ja nuorten luottamusta koko auttamisjärjestelmään, mutta myös kokemukseen omasta arvostaan. Nuoret toteavatkin aineistossa (SOScast 2021a) kuinka tärkeää on “se tunne siitä, että sä olet jollekkin merkityksellinen”.

”Siis silleen välillä miettii, et jos menee kaks viikkoo vastata yhteen viestiin, joo, tai asia ok, niin kyllä se nyt tuntuu aika liialta. Jos ei ees ole, kyl mä ymmärrän, että jos on loma, niin joo. Kun mun sossulla ei oo välillä lomaa, ja sillä menee silti kaks tai kolme viikkoo vastata viestiin. Jos se ei oo vastannu parin viikon sisään, niin sit se on jo unohtanu. Sille pitää laittaa uus viesti ja se ei vastaa siihenkään.” – Haastateltu nuori

Aineiston valossa on hämmentävän yleistä, ettei lapsi koe tuntevansa omista asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää, eikä välttämättä edes tiedä, kuka hän on. Varsinkaan ne nuoret, joiden sosiaalityöntekijät ovat vaihtuneet asiakkuuden aikana jatkuvasti. Aineiston valossa voi tehdä tulkinnan, että erityisesti näitä nuoria voi jopa lakata kiinnostamasta kuka oma sosiaalityöntekijä on tai pyrki- mykset luoda suhdetta hänen kanssaan.

”Ainakaan mulla ei ollu hänen kaa mitään henkilökohtasta yhteyttä, et jos mä hänet tapasin, niin mä tapasin niissä varmaan sillon, kun mä olin vastaanotto-osastolla. Ja sit myöhemmin, niin kun mä en koskaan niin kun rekisteröiny, ketä hän on.” – Haastateltu nuori

Lähtökohtaisesti kokemusasiantuntijat ymmärtävät, että kyse on liiallisesta asiakkaiden ja töiden määrästä, mutta se ei poista kokemusta siitä, etteivät he saa tärkeitä käytännön asioitakaan hoidettua sosiaalityöntekijän kiireen vuoksi. Tästä syystä monessa kohtaa aineistoa ehdotetaan, että joihinkin asioihin liittyvä päätöksenteko tulisi siirtää ihmiselle, joka on mukana nuoren arjessa, laitoksessa työskentelevälle ohjaajalle tai perhehoitajalle. Harva nuori myöskään koki saavansa elämänsä kannalta merkityksellistä tukea, koska sosiaalityöntekijöillä ei ole aikaa tavata ja oikeasti tutustua nuoreen. Sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollisuuksia oppia oikeasti kuulemaan, näkemään ja ymmärtämään nuorta, jolloin hänen tekemänsä päätökset eivät myöskään välttämättä ole oikeita.

”Kyllä sen tyyppin pitäis tuntea mut, joka kaikista mun elämän päätöksistä päättää” – Nuori (SOScast 2019)

Nuoret ja vanhemmat jakavat kokemuksen siitä, että asiakassuhteet eivät myöskään yleensä kestä työntekijöiden vaihtuvuuden, sijaishuoltopaikkojen vaihdosten tai palvelusta toiseen siirtymisen vuoksi niin pitkään, että aidosti vaikuttavalla suhteella olisi mahdollista muodostua. Koetaan, että niin sanottu hiljainen tieto ja syvempi ymmärrys perheen tarpeista ja toisaalta taas asiakkuuteen liittyvien päätösten perusteista ja vaikutuksista jäävät vaihdoksissa siirtymättä seuraavalle työntekijälle, mikä aina hidastaa positiivisten vaikutusten aikaansaamista. Erityisesti nuorille olisi kokemusasiantuntijoiden mielestä siirtymävaiheissa tärkeää turvata tutut ja turvalliset ihmissuhteet.

"Täytyy sanoa, että meillä vaihtu sitten aika tiuhaan, tai meillä on vaihtunu tosi tiuhaan. – En nyt osaa sillai niin kun, se ei oo mulla se tieto muistissa, että suunnilleen kuin tiuhaan, mutta paljon niitä on ollu. Oisko ainakin kymmenen, jos enemmänkin niin kun näitten vuosien varrella." – Haastateltu vanhempi

"Ja, ja aika lailla siksakia edestakasin, et just nää kaikki lastenkotien vaihdot ja sijoituspaikkojen vaihdot, ja sosiaalityöntekijöiden vaihdot. Se, et ensin oli kiva sossutäti, ja sit oli ihan kamala sossutäti ja sit oli taas kiva sossutäti, ja se semmonen niin kun katkeileva yhteistyö on vaikuttanu tosi paljon." – Haastateltu vanhempi

Kokemusasiantuntijat kritisoivat paljon sitä, että työntekijöiden vaihtuvuus on usein ikään kuin sisäänkirjoitettu lastensuojelun palvelupolkuun. Monilla alueilla lastensuojelu järjestetään eriytettynä, eli avohuollon, sijaishuollon ja jälkihuollon palveluissa työskentelevät eri henkilöt. Kokemusasiantuntijoiden mielestä ensimmäinen askel pysyvyyden mahdollistamiseen olisikin purkaa tällaiset vaihtuvuutta aiheuttavat hallinnolliset rakenteet.

"Se oli hyvä sossu!"

Koko aineistosta syntyy vaikeasti ennustettavista "kemioista" huolimatta kuitenkin hyvin selkeä ja kollektiivinen kuvaus siitä, millainen on "ihana sossu". Vaikuttaa siltä, että on olemassa yleisiä periaatteita siitä, millainen on hyvä lastensuojeluntyöntekijä. Huomionarvoista on, että kokemusasiantuntijat osaavat myös kokemuksen syvällä rintaäänellä kertoa kollektiivisesti millainen on "huono sossu". Kokemusasiantuntijoiden mukaan merkittävää on kohtaamisen toistuvuus, tyyli ja sisältö. Suhteen rakentumiselle olennaista on siis siihen käytettävä aika, tapa olla vuorovaikutuksessa mutta myös se, että vuorovaikutus käsittelee oikeita asioita. Hyvä ammattilainen osaa kohdata, mutta myös osaa tehdä työnsä – ymmärtää asiakkaan haasteita, osaa etsiä ratkaisuja ja tuntee palvelujärjestelmää eli osaa myös järjestää apua asiakkaalle.

"Meillä on ihana sossu, joka ymmärtää. Ja sille voi soittaa oikeestaan tilanteessa kun tilanteessa. Oli se joku turha juttu, tai vähän vähemmän turha juttu, niin se kyllä niin kun auttaa ja neuvo." – Haastateltu nuori

"Ja sit on tää niin kun huono sossu, niin siitä on semmonen mielikuva ja niin kun jälkeinpäin ja niinä aikoinakin, et kun ollaan kuitenkin pieneltä pitäjältä oltu, niin se, et ollaan tiedetty, tai kaikilla on ollu yleisessä tiedossa se, että on niin kun jo vähän ehkä työhönsä kyllästynyt ollu. Ja se, että ollaan menty niitten niin kun vanhojen kaavojen mukaan ja kangistuttu niihin vanhoihin toimintatapoihin. Ja sit se on ollu sellasta niin kun, et sosiaalityöntekijä on itse päättänyt, että ei oo kysynyt sit vanhemmilta enempää mielipidettä." – Haastateltu vanhempi

On myös huomioitava, että samoilla asiakkailla ja asiakkaan vanhemmilla on hyvin usein kokemusta molemmista – tällöin ei kyse todennäköisesti ole asiakkaan omista asenteista tai ennakkoluuloista vaan siitä, että luottamuksellinen ja hedelmällinen asiakassuhde syntyy tietynlaisen työskentelyotteen johdosta, kun taas toisenlainen tyyli tehdä lastensuojelutyötä tuottaa erilaisia kokemuksia kohtaamisen ja työskentelyn onnistumisesta. Aineisto kertoo huomattavan paljon tarinoita, joissa sosiaalityöntekijän vaihtuminen on radikaalisti muuttanut työskentelyn suuntaa.

"Vanha sossu vastas aina tosi nopeesti viesteihin ja pystyin sille kertoo kaikkea, mitä en muille kertois. Nykyinen sossu ei välillä vastaa kahteen kuukauteen, mutta sijaisäitille se vastaa." – Haastateltu nuori

Jotkut vanhemmat kertovat joutuneensa tekemään kohtelustaan valituksia, jotka ovat johtaneet siihen, että sosiaalityöntekijä on saanut huomautuksen. Enemmän aineistossa on kuitenkin niin nuorilla kuin vanhemmillakin kokemuksia siitä, ettei sosiaalityöntekijän vaihtaminen ole täysin toimimattomissaakaan suhteissa onnistunut toistuvista pyynnöistä huolimatta. Tätä pidetään kokemusasiantuntijoiden keskuudessa merkittävänä epäkohtana, koska toimivalla suhteella on heidän mielestään valtava merkitys palvelun vaikuttavuuteen.

"Ja mimmosta se kohtelu siellä on ollu, niin niistä. Ja, no, se on tietysti siis mä sain puolitoista vuotta myöhemmin sen päätöksen niistä. Sinänsä se ei meidän tilannetta käytännössä muuttanu mihinkään suuntaan. Ainoa tietysti se, että he sai siitä huomautuksia ja oli aika niin kun tiukkaakin tekstii siellä päätöksessä. Ja sit tavallaan se, että sainhan mä siinä tietynlaisen semmosen mielenrauhan siitä, että mä en vaan kokenut, että mua kohdellaan väärin, vaan siis mua on oikeesti, minua tai meitä on kohdeltu väärin. Mut et ei se nyt sinänsä, sehän ei muuta yhtään mitään sitten, kun se on niin pitkä prosessi siinä." – Haastateltu vanhempi

Kahden ihmisen välinen kohtaaminen

Kokemusasiantuntijat puhuvat paljon ”kohtaamisesta”. Kun kyse on tavoitteellisesta työskentelystä äärimmäisen herkkien aiheiden parissa, on kahden ihmisen välinen kohtaaminen ja sen kautta rakentuva suhde perusta työn tuloksellisuudelle. Aineiston valossa syntyy kuva, että kohtaaminen on enemmän kuin selittämättömät kemiat; kohtaaminen on jotain mitä ammattilainen voi tietoisesti tehdä ja muokata.

Suhteessa on ensinnäkin kyse luottamuksen rakentamisesta. Luottamuksen sisältö näyttää kokemusaineiston valossa kiteytyvän ensisijaisesti asiakkaan uskomukseen siitä, haluaako ammattilainen hänelle aidosti hyvää, onko kahdenväliseen suhteeseen aidosti asetettu pyrkien samaan lopputulokseen ja vaikuttaako siltä, että toinen on valmis ja kykeneväinen aidosti tekemään töitä ja näkemään vaivaa työn tavoitteen eteen. Aineistosta syntyy kuva, että luottamuksessa on kyse myös ennakkoluulottomuudesta, aidosta välittämisestä ja toisen kunnioituksesta.

”– ja sit, että tuli nähdyks ja kuulluks niin sillä oli iso merkitys siihen, että tuns olevansa turvassa sillon, kun on rehellinen ja avautu. Se on kakssuuntanen tie tietenkin. Mut ykkösenähän siinä se kohtaaminen tavallaan on, että tulee luottamuksen tunne.” – Haastateltu vanhempi

”No, varmaan ehkä, ehkä ymmärtää, että se semmonen luottamus ja asioista puhuminen myös niin kun vaatii, vaatii aikaa ja tietynlaista turvallisuuden kokemusta. Niin mun ois ehkä pitäny saada, tai jos mulla olis ollu sellasta, niin sekin ois ehkä vaikuttanu asiaan.” – Haastateltu nuori

Epäluottamus suhteessa näyttää aineiston valossa rakentuvan ristiriitaisista tavoitteista, epäluulosta ja pelosta toisen tavoitteita kohtaan ja pyrkimyksiä kohtaan. Näitä voidaan hälventää avoimella, rehellisellä ja kunnioittavalla vuorovaikutuksella. Työntekijän asenteella on valtava merkitys siihen, millainen positio asiakkaalle suhteessa muodostuu – kokeeko hän, että häntä ja hänen mielipidettään arvostetaan ja luotetaanko siihen – mikä taas vaikuttaa siihen, millä tavoin asiakas ammatillaiseen suhtautuu. Sekä nuorten että vanhempien aineistot kertovat ”työhönsä ja elämäänsä kyllästyneistä” sossuista, jotka pitävät heitä ”menetettyinä tapauksina” ja ”vähä-älyisinä, rasitteina ja taloudellisesti kalliina menoerinä” (Nuoruus – Haittaks se? 2012). Kokemukset kertovat, että ainoastaan luottamuksellinen suhde mahdollistaa niiden kaikkein kipeimpien, eli juuri niiden kaikkien merkityksellisempien haasteiden, kanssa esiin tulemisen ja niiden asettamisen muutostyöskentelyn kohteeksi. Ilman tällaista suhdetta työskentely on asiakkaan, sekä nuoren että vanhemman, puolelta kertomusten mukaan joko asioiden salaamista, peittelyä tai jopa avointa vihamielisyyttä ja vastustamista.

Luottamuksellisessa suhteessa on tilaa tunteille, myös negatiivisille, kuin myös inhimillisille harha-askelille ja taaksepäin horjahduksille. Hyvä sosiaalityöntekijä osaa kohdata asiakkaansa ”kriisin ja trauman takana”. Avoimuus kohtaamisissa ja suhteessa rakentaa asiakkaan luottamusta työntekijään, työntekijän osoittama

luottamus asiakkaaseen taas lisää asiakkaan avoimuutta. Vuorovaikutuksessa ja inhimillisessä suhteessa tehtävässä työssä luottamus on vaikuttavan työskenteelyn edellytys, kuten erään haastatellun kokemus osoittaa:

"No, mä en oikeestaan edes pelänny. Mä halusin vaan hetken levätä. Ja sitten mulla oli hyvä suhde. Mulla oli tää ihana sosiaalityöntekijä turvana, ja oli nää tukihenkilöt tullu, niin meillä tavallaan oli siinä semmosta luotettavaa viranomaista jo ympärillä, että se ei tuntunu pelottavalta sen takia, että oli jo ollu tällasta viranomaisyhteistyötä ja kontakti sinne sosiaalitoimeen. Ja oma työntekijä oli tuttu naama ja ne työntekijät oli tuttuja, keille sitten kerto. Se vaikutti siihen kyllä paljon." – Haastateltu vanhempi

Vanhemmat toistuvasti toivovat ammattilaisilta enemmän ymmärrystä ja tilaa tunteille. Lastensuojeluasiakkuus ja erityisesti pelko omasta lapsesta luopumisesta sekä pelko lapsen hyvinvoinnista, terveydestä, jopa henkiinjäämisestä, ovat valtavia tunteita herättäviä asioita, joita ei heidän mielestään tasapainoisinkaan ihminen pysty käsittelemään hillitysti. Häätä, pelko ja paniikki ovat inhimillisiä reaktioita, jotka voivat purkautua muiden ihmisten näkökulmasta negatiivisella tavalla, vaikka tunteet eivät kohdistuisikaan ammattilaisiin. Samalla tavoin kuin nuoret toivovat, että ammattilaiset näkisivät heidän oirehdintansa taakse, myös vanhemmat toivovat, että ammattilaisilla olisi ymmärrystä "nähdä pintaa syvemmälle". Ylipäätään ammattilaisilta toivotaan haastavissa tilanteissa kykyä asettua asiakkaan asemaan.

"Tavallaan se semmonen, se ymmärrys siitä, et se on, tai jos mä olen ollu tosi itkunen, niin siellä jossakin luki sit, kun ne kaikki paperit, et vähän kysymysmerkillä, että olisiko tarvetta psykiatrin arvioon. Niin ei se, et tavallaan, et en mä ollu sillä tavalla psyykkisesti sairas, mut mä olin tosi vahvasti tunteiden vallassa ja koin, että kun mua ei kuunneltu, niin silloin sieltä tulee se itku ja viha ja turhautuminen ja pettymys ja ne kaikki purkautuu niin kun niihin työntekijöihin. Se, että sitä ei ehkä osattu ymmärtää, miksi mä toimin näin. Jos ois jotenkin, että jos siitä ois pikkusen ymmärretty ottaa sitä tunnepuolta poijes, vähentää sieltä mun reaktioista, niin se ois ehkä ollu, et he ois ymmärtäneet, et se on oikeesti tästä johtuvaa ja muuten tuo on nyt ihan ok asiallinen nainen, että sillä on vaan suuri hätä siitä pojasta." – Haastateltu vanhempi

Arvokkaaksi koetaan se, kun asiakas voi luottaa siihen, että ammattilainen seisoo rinnalla ja kannattelee myös heikkona hetkinä, kun voimat eivät riitä kulkemaan yhteisen tavoitteen suuntaan. Asiakkaaseen uskomisen, toivon ylläpitäminen ja vahvuuksien osoittaminen silloinkin, kun ne itsellä ovat hukassa, rakentavat asiakkaalle siltää parempaan huomiseen. Sekä nuoret että vanhemmat toivovat, että ammattilaiset osaisivat käytännössäkkin ottaa huomioon kriisitilanteissa heräävien voimakkaiden tunnereaktioiden vaikutuksen. Kokemusasi-
antuntijat tuovat usein esiin esimerkiksi sen, etteivät he valtavan järkytyksen vallassa toimiessaan tai kommunikoidessaan pysty ymmärtämään tai painamaan mieleen kaikkea sanottua tai annettua tietoa, minkä vuoksi tällaisiin tilanteisiin tulisi asiakkaan kanssa palata aina jälkikäteen.

"On paljon helpompi luottaa aitoon ihmiseen kuin robottiin"

Aineistosta kaikuu toive tulla kohdatuksi, arvostetuksi ja välitetyksi yksilönä. Henkilökohtaisuus on tärkeää, koska yksikään ihminen ei halua olla itselleen merkittävälle ihmisille yksi muiden joukossa. Aineistosta kuvastuu ajatus siitä, ettei lapsi haluaisi olla omalle sosiaalityöntekijälleen vain yksi asiakkaista tai vanhempi vain yksi kaikista asiakasperheistä. Varsinkaan niissä tilanteissa, joissa tuntee kamppailevansa omasta terveydestään tai jopa hengestään. Nuoret sanoittavat, että lämpimän ja välittävän kohtaamisen lisäksi sosiaalityöntekijä tai muut ammatillaiset voivat osoittaa lapsen merkityksellisyyttä myös konkreettisesti – vaikkapa muistamalla merkkipäivinä ja antamalla lahjoja tai olemalla vahvasti läsnä myös elämän hyvissä hetkissä. Aivan kuten läheisillä ihmisillä on tapana tehdä toisilleen ja olla toistensa elämässä.

Henkilökohtaista suhdetta ei myöskään voi muodostaa yksipuolisesti. Kokemusasiantuntijat (Osallisuus lastensuojelussa 2021b) esittävätkin lastensuojelun työntekijöille toistuvasti otsikon mukaisesti toiveen siitä, että hekin kertoisivat asiakkaalle jotain itsestään ja ikään kuin "laittaisivat itsensäkin likoon" suhteessa. Aineiston valossa voi tulkita, että tämäkin kertoo ihmisten halusta kohdata toinen ihminen, ei järjestelmää. Hyvää kohtaamista on sanoitettu muun muassa niin, että työntekijä on kohdannut nuoren kuin oman perheenjäsenensä, ilman "työntekijätatusta" tai "ammattiroolia". Myös silloin, kun sosiaalityöntekijän on huomattu taistelevan lapsen puolesta esimerkiksi järjestelmän asettamia rajoja vastaan tai muilla tavoin koettu erityisesti ponnistelevan lapsen hyväksi, on se koettu aidon välittämisen osoitukseksi ja työntekijä lapsen luottamuksen arvoiseksi. Kokemusasiantuntijat myös usein kehottavat ammatillaisia ratkaisuja tehdesään pohtimaan, kuinka he toimisivat tilanteessa, mikäli kyseessä olisi oma lapsi.

"Se on varmaankin ollu semmonen, et on ollu niin kun empaattinen ja välittävä aikuinen. Ja se, et on myös jakanu niin kun omasta elämästään. Ja se, et ei oo niin kun pelkkä työminä, vaan on omana itsenään on töissä lastensuojelulaitoksissa. Ja se, et on ollu sellasta niin kun huomattavaa auttamisen halua, että se ei oo vaan sitä töiden takia pakollista, vaan sellasta niin kun, no, niin kun rehellistä auttamisen halua."
– Haastateltu nuori

Sekä nuoret että vanhemmat kiinnittävät paljon huomiota vuorovaikutuksessa käytettävään kieleen. Tasavertainen ja kunnioittava kohtaaminen tarkoittaa voimavaralähtöistä puhetta ongelmalähtöisen kielenkäytön sijaan. Liian usein ammatillaisen kielenkäyttö koetaan loukkaavaksi ja sortavia rakenteita ylläpitäväksi. Nämä valtaan liittyvät ilmiöt tulevat ilmi viranomais-asiakas-asetelmassa, mutta korostetusti silloin, kun keskustellaan asiakkaiden yhdenvertaisuudesta – mahdollisesta vähemmistöön kuulumisesta tai ylipäätään erityisen haavoittuvassa asemassa olemisesta tai erityisten haasteiden, esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmien, kanssa kamppailemisesta.

Nähdyksi ja kuulluksi tuleminen

Kumppanuuteen pohjautuva suhde perustuu kokemusten valossa tasavertaiseen asetelmaan, joka vaatii työntekijältä ratkaisuja etsittäessä asettumista niin sanotun paremmin tietämisen position ulkopuolelle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita viranomaisen vallasta tai vastuusta luopumista vaan yhdessä sen pohtimista, kuinka valtaa parhaiten lapsen hyväksi voitaisiin käyttää. Tähän kiteytyy toinen hyvän asiakassuhteen keskeinen elementti, jota kokemukseksi yleensä kuvataan nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksena. Ammattilaistieteessä tästä puhutaan usein osallisuuden käsitteellä.

"Mm... No, siis varmaan ihan konkreettisesti se, että mun annetaan puhua niissä neuvotteluissa, mun annetaan kertoa, miltä musta tuntuu, ja mitä mieltä mä oon. Ja mitä mä ajattelen. Ja otetaan se ihan, ihan sellasena, että parhaassa tapauksessa ei niin kun lähetä mitenkään enää kyseenalaistamaan mitään, mitä mä oon sanonu, vaan otetaan se vastaan yhtenä mielipiteenä kaikkien muiden siinä palaverissa olevien mielipiteiden joukossa, ettei se, mitä mä sanon, oo yhtään vähäpätöisempää kun se, mitä sosiaalityöntekijä sanoo, tai ohjaaja sanoo. Se on ihan niin kun parhaassa tilanteessa." – Haastateltu nuori

Mahdollisuus vaikuttaa omaa elämää koskeviin päätöksiin ja ohjata omaa elämää toivottuun suuntaan, rakentaa kokemusaineiston valossa käsitystä omasta itsestä – omasta arvosta ja muidenkin tunnustamista kyvyistä tehdä oikeanlaisia ratkaisuja oman elämän kannalta. Parhaassa tapauksessa osallisuus näyttäytyy voimaannuttavana ja tulevaisuuden uskoa lisäävänä kokemuksena. Erityisesti nuorille osallisuus näyttäytyy ensiarvoisen tärkeänä kokemuksena. Kokemus siitä, että voi vaikuttaa omaan elämäänsä ja kokemus siitä, että on kuulluksi tulemisen arvoinen yksilö, vaikuttavat olevan aineiston valossa valtavan tärkeitä kokemuksia pitkällä jännteellä sekä nuorten että vanhempien kannalta. Osallisuuden ja osallistumisen kerrottiin kehittävän välttämättömiä taitoja kuunnella itseä, omia tunteita, reflektoida mennyttä ja katsoa tulevaisuuteen sekä tehdä tarvittavia konkreettisia päätöksiä, toimia ja ponnistuksia hyvän huomisen eteen.

"Et tehtäis sitä työtä yhdessä, että se nuori kokis, että mä oon tässä mukana, eikä semmoi, että mä meen nyt tänne palaveriin, ja mä katon, että mitä aikuiset päättää mun puolesta ja et mihin kohtalo mua nyt vie, vaan et oikeesti semmonen olo, että mullakin ja mun mielipiteellä ois jotain merkitystä." – Nuori (Osallisuus lastensuojelussa 2021b)

Vahvimmin osallisuuden kokemusta ovat heikentäneet kokemukset siitä, että "ei uskota eikä oteta todesta". Sekä nuorilla että vanhemmilla oli valtavasti kokemuksia sekä ajalta ennen viranomaiskontakteja että koko lastensuojeluasiakkuuden ajalta siitä, että ei tule kuulluksi ja autetuksi omassa hädässään. Nuorilla hätä on voinut kohdistua omaan mielenterveyden oireiluun, muiden kohdistamaan väkivaltaan tai kaltoinkohteluun tai viranomaisten ja ammattilaisten väärinkäytöksiin. Vanhemmilla hätä on kohdistunut lapsen vointiin ja hänen

turvallisuuteensa, mutta myös omaan jaksamiseen. Molemmilla on kokemuksia siitä, etteivät tule uskotuksi merkittäviin päätöksiin liittyvissä asioissa, jotka ovat sitten johtaneetkin asiakkaan kannalta täysin vääränlaisiin ratkaisuihin. Erityisesti nuorten haastatteluista käy ilmi, että näillä tilanteilla on ollut merkittävä vaikutus omassa elämänsä elämisessä – edellä kuvatut tilanteet ovat voineet johtaa esimerkiksi masennukseen, itsetuhoisuuteen, sairaalakierteisiin ja päihteidenkäyttöön.

"Meillähän alun perin, kun poika syntyi [syntymävuosi], hän on nyt niin kun yli [lapsen ikä], niin meillähän oli semmonen tilanne, että ensi- ja turvakodille laitettiin meijät [syynä vanhempien omat lastensuojelun jälkihuollon asiakkuudet], siis suoraan laitettiin, eikä ollu sitä, että no, meiltähän ei kysytty, vaan meille suositeltiin. Mut me sanottiin, että me ei haluta sinne, koska meillä on henkilökohtainen syy, miks me ei haluttu sinne. Ja me koko ajan toivotettiin sinne, että onko jotakin muuta paikkaa. Niin nehan sano sillon, että sillä hetkellä ei vaan ollu mitään muuta paikkaa, vaikka ois [paikkakunnan nimi] ja [paikkakunnan nimi] ensi- ja turvakoti. Tavallaan me koettiin se, että meidän oikeutta sanoa mielipide, ja tavallaan se, että me ei haluttu, että kaikki kun me jouduttiin sinne, niin kaikki asiat meni, sanotaanko suoraan päin prinkkalaa, koska me jouduttiin sinne. Ja sit siinä tuli semmonen trauma, mikä laukaisi kaikki tilanteet. Se me ollaan koettu vähän semmosena loukkaavana, että minkä takia meitä ei oo kuunneltu, koska me ollaan sanottu, että me ei haluta sinne. Koska jos me mennään sinne, niin kaikki vaan menee suoraan päin prinkkalaa. Ei ne totellu. Siis mä sanoin sitten niin kun siinä jossakin palaverissa, että mä varotin teitä, että mä puhuin siitä monesti siitä traumasta, mutta te sanoitte, että mitään muuta vaihtoehtoa ei ole. Niin mä sanoin koko ajan, että teidän pitäis kantaa se vastuu siinä hommassa eikä meidän. Me vaan jouduttiin kärsimään semmosista." – Haastateltu vanhempi

Osattomuuden tunnetta kuvailtiin useasti myös niin, että "ne päätökset oli jo tehty ennen sitä palaveria". Vanhemmat kuvasivat tällaista kokemusta usein juuri huostaanottopäätöksen yhteydessä. Vanhemmat kuvaavat paljon ohitetuksi eli kuulluksi ja nähdyksi tulemattomuuden kokemuksia viranomaisten ja ammattilaisten kanssa toimiessaan. Myös kokemusasiantuntijanuorilla on paljon kokemuksia ohitetuksi tulemisesta päätöksissä ja keskusteluissa, jotka koskevat heidän asioitaan. Nuorilla oli myös paljon kokemuksia siitä, että heidän mielipiteensä tai kokemuksensa olivat vähäpätöisempiä kuin aikuisten. Erityisen merkittävänä osattomuuden kokemuksina näyttäytyvät esimerkiksi ne tilanteet, joissa heidän kanssaan ei oltu keskusteltu ennen sijaishuoltopaikan vaihtamista. Huomionarvoista on, että kuulluksi tuleminen ja tulemattomuus näyttäytyivät aineiston valossa vahvasti työntekijäsidonnaisina asioina.

"Mut ei sitä, siis se oli niin kun päätetty asia, siinä ei ollu, meillä ei ollu niin kun mitään kahta sanaa siihen enää. Ja sit se meni niin, että sillon toka kolmas luokka siinä välissä kesällä. Niin sit meillä oli siellä sosiaalitoimessa uudestaan palaveri ja mulle ilmoitettiin, että joko mä niin kun suosiolla annan lapsen isälle asumaan tai sit hänet huostaan otetaan." – Haastateltu vanhempi

"Sit se oli jutellu mun sijaisvanhempien kanssa, niin sen jälkeen oli silleen, et niin kun totta kai se mun sijaisäiti puhuu totta, koska se on aikuinen ja mä oon vaan lapsi, et mä valehtelen." – Haastateltu nuori

Aineiston valossa näyttää siltä, että osattomuus voi erityisesti lastensuojelun asiakkaalla kerrostua elämään monin tavoin; lapsella ei ole ollut mahdollisuuksia estää vanhempien haasteiden negatiivisia vaikutusta omaan elämäänsä, jolloin voimattomuus tämän edessä johtaa toivottomuuteen ja näköalattomuuteen. Näissä tilanteissa voivat viranomaiset joutua toteuttamaan pakottavia keinoja, jotka voivat vahvistaa kokemusta osattomuudesta ja toisten armoilla olemisesta. Osattomuuden kokemus vaikuttaa myös rapauttavan luottamusta järjestelmään ja sen kykyyn auttaa, mikä vaikuttaa kaikkiin tuleviin kohtaamisiin ammattilaisten kanssa. Eräs nuori nainen kuvasikin haastattelussa sellaista äärimmäistä tilannetta, jossa itsetuhoisuus ja itsemurhayritykset voivat muodostua nuoren viimeisiksi keinoiksi vaikuttaa omaan elämään: "Jos en mihinkään muuhun voi vaikuttaa, niin voin ainakin vaikuttaa siihen, että eläkö vai kuolenko."

Mitä täällä oikein tapahtuu?

Aineiston valossa kokemusasiantuntijanuorilla ei aina ollut selkeää kuvaa heidän huostaanottonsa syistä tai tapahtumista, jotka omaan elämäntilanteeseen olivat johtaneet. Joskus myöskään nuorta ei oltu esimerkiksi valmisteltu huostaanottoon, tai esimerkiksi erityisen huolenpidon jakson aloittamisen syyt eivät olleet nuoren tiedossa. Joillekin taas oma tarina ja sen käänteet olivat hyvinkin selkeitä ja kuvaukset seikkaperäisiä, ja he kertoivatkin, että heille päätökset oli aina perusteltu hyvin eivätkä tapahtumien syy- ja seuraussuhteet olleet jääneet epäselviksi. Näin ollen aineistosta muodostuu kuva, että tiedon saaminen tai omaan tilanteeseen liittyvien tapahtumien ymmärtäminen on sattumanvaraista.

"Kun mua alettiin ottaa huostaanotetaan, niin ei mulle sanottu mitään, mulle vaan ilmoitettiin aluks paikka. Mä oisin varmaan ehkä toivonu tälle, nyt kun mä mietin, ehkä semmosta, annettu sitä ymmärrystä silleen, et vika ei oo mussa, tää ei oo mikään rangaistus ja näin." – Haastateltu nuori

Nuoret kokemusasiantuntijat kertovat kokemuksistaan, joissa heillä on ollut vaikeaa ymmärtää, mitä heidän ympärillään on tapahtumassa. He kokivat, että joskus ammattilaiset ovat tietoisesti päättäneet jättää kertomatta heille heitä koskevista asioista tai kommunikoineet niistä ainoastaan vanhempien kanssa. Asiat saattavat tapahtua nopeasti, eikä kukaan ihminen pysähdy kohtaamaan ja puhumaan lapselle niin, että hän saisi kiinni tapahtuvasta tai tapahtuneesta. Suurissa palavereissa puhuttua on vaikeaa ymmärtää, eikä kukaan toimi tulkkina lapselle.

"Varmaan työntekijöitten taholta silleen korostaa sitä, ymmärtää oppii sitä lasta, että onks se lapsi ihan perillä, mitä nyt tapahtuu. Ja sit just näistä sossuistakaan, eihän mulla ollu mitään tietoo, ketkä oli ketäkin aina, kun oli näitä isoja palavereita, en mä pysty nimeen ketään muuta, paitsi ne ohjaajat, jotka oli töissä lastenkodissa." – Haastateltu nuori

"Päihteiden käyttöä oli sen verran, että mä veikkaan, että ne arvioi, että mua ei tarvii informoida asioista, mikä oli väärä ratkaisu, olin mä sitten missä kunnossa vaan."
– Nuori (Osallisuus lastensuojelussa 2022a)

Vanhempien kokemukset omasta, mutta myös lastensa kohtelusta, kertovat samaa tarinaa. Eräs kokemusasiantuntijaäiti kertoi webinaarissa (Kasper ry 2023) kokemuksestaan, jossa hänen neuropsykiatrisilta ominaisuuksiltaan erityinen poikansa jäi aina palaverissa ulos keskusteluista, koska työskentelyssä ei osattu huomioida hänen tarpeitaan. Pojalla oli paitsi vaikeuksia ymmärtää nopeaa keskustelua, myös haasteita lukea papereita ja ymmärtää lukemaansa päätöksistä, joilla oli valtava merkitys hänen elämänsä kannalta. Tilanne ei ollut muuttunut äidin jatkuvasti huomautuksista ja pyynnöistä huolimatta.

Vanhemmat peräänkuuluttavat vahvasti tiedon roolia työskentelyssä ja sen merkitystä osallisuuden kokemuksessa. Vanhemmilla on lukemattomasti kokemuksia siitä, että heillä ei lähtökohtaisesti ole ollut juurikaan tietoa lastensuojelun toiminnasta, sen tavoitteista, periaatteista tai sen lainsäädännöstä, eivätkä viranomaiset myöskään ole tehneet mitään ymmärryksen lisäämiseksi. Tämä koetaan merkittäväksi epäkohdaksi, koska on selvää, että jos asiakkaalla ei ole ymmärrystä kentästä, jolla hänen pitäisi osata navigoida tuloksekkaasti, on se käytännössä mahdotonta. Tiedon puute heikentää sitoutumista ja mahdollisuutta vaikuttaa yhteiseen työskentelyyn.

"Mä jäin ikään kuin kellumaan siinä tilanteessa. Kukaan ei kertonut, mitä tulee tapahtumaan ja mitä pitäisi tapahtua." – Haastateltu vanhempi

Kokemusasiantuntijat painottavat voimakkaasti seikkoja, jotka liittyvät asiakkaan ja työntekijän yhteisen ymmärryksen saavuttamiseen. Vaikka asiakkaalla ei olisi tiedon käsittelyyn tai ymmärtämiseen liittyviä haasteita, luo valta-asetelma työskentelyyn aina riskin kadottaen jaettu ymmärrys tilanteesta. Siihen vaikuttavat asiakkaalle annettava tieto, ja siihen taas tiedon välittäjän käyttämät käsitteet, ilmaukset ja tavat. Kokemusasiantuntijat korostavat, että asiakaslähtöisen työskentelyn lähtökohta on se, että tieto välitetään tavalla, joka vastaa asiakkaan yksilöllisiä tarpeita. Kokemusasiantuntijat korostavat myös, että ammattilaisen on aina muistettava asettua asiakkaan asemaan myös tässä suhteessa – ensimmäistä kertaa lastensuojelun kanssa asioivalle eivät järjestelmän vakiintuneet, työntekijöille itsestään selvät, termit tarkoita yhtään mitään. Kokemusasiantuntijoiden viesti on selkeä: asiakkaan kanssa on aina keskustelevalle ihmisten kielellä ja kyseessä olevan yksilön ymmärtämällä tavalla, ei järjestelmän tavoin ja termein. Aineiston valossa voi todeta, että ammattilaiset eivät voi ikään kuin kuitata asiakkaan osallisuutta sillä, että asiakas on saanut tiedon ja ollut paikalla. Omaan elämään voi vaikuttaa vain, jos aidosti ymmärtää, mitkä ovat omat mahdollisuudet, vaihtoehdot ja niiden seuraukset.

4.2 Kohtaamisia palvelujärjestelmän kanssa

Kokemusasiantuntijat painottavat aktiivisesti sitä, kuinka paljon hukkaan yhteiskunnassa heitetään resursseja sen vuoksi, etteivät lapsi ja perhe pääse oikean avun ja tuen piiriin palvelujärjestelmän toimimattomuuden vuoksi. Kokemusasiantuntijat tunnistavat omasta lastensuojelupolustaan kohtia, joissa palveluprosessit eivät ole toimineet kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisiä tarpeita vastaavasti. Ammattikielellä ilmaistuna järjestelmä ei ole tällöin toiminut asiakaslähtöisesti. He myös tunnistavat tilanteita, jotka erityisesti haastavat palveluprosesseja. Usein on kyse siitä, ettei perhettä osata ottaa huomioon kokonaisuutena ratkaisuja tehdessä, tai ammattilaisten välinen yhteistyö tai tiedonkulku eivät yksinkertaisesti toimi. Joskus kyse on yksinkertaisesti siitä, etteivät laki tai järjestelmän asettamat rajoitteet mahdollista työntekijöiden toimintaa lapsen hyväksi. Oikea-aikaisen tai oikeanlaisen avun estymisen vuoksi syntyneitä vahinkoja korjataan heidän mielestään liian usein lastensuojelussa.

"Niin, en oo sillä lailla tuota aatellu, mutta oon monesti aatellu, että ihan hirveän kalliiksi on meijän perhe tullu perheväkivallan takia, mikä on saanu jatkua, ensinnäkin siellä avioliitossa, mutta edelleen vielä eron jälkeen." – Haastateltu vanhempi

"Kun vois vaan nähdä heti sen, että se maksaa ensi alkuun paljon, et saada perhe jaloilleen, mutta se niin kun kannattaa se sijoitus." – Haastateltu vanhempi

Lakipykälät vai asiakkaan tarpeet?

Oikeanlaista apua arvioitaessa vastakkain aineistossa tuntuu asettuvan vastakkain viranomaistyö ja auttaminen. Sekä nuorten että vanhempien puheesta kuvastuu kokemus siitä, että lastensuojelun työntekijät, erityisesti sosiaalityöntekijät, tekevät työtään joskus järjestelmää varten, eivät lapsia varten. Lainsäädännön ja järjestelmän velvoitteet syövät ajan, energian ja huomion itse asiakkaalta. Aineistosta kuvastuu selkeä yhteinen toive siitä, että ammattilaiset aidosti kuuntelisivat asiakkaitaan ja heidän tarpeitaan, eivätkä "vain lukisi lakipykälää".

Myös eräs vanhempi koskettavalla tavalla kiteyttää kokemuksensa järjestelmää palvelevasta toiminnasta ja sen seurauksista kirjoittamalla Kasper ry:n julkaisussa (2019, s. 63):

"Lapsonen, lapsonen lapseni lutuinen. Kasvoi laskut, kului eurot. Paperiakin tuhlaukseksi asti kirjoitettiin. Onhan pilkut, onhan koodit kohdallaan, ettei vaan jää porsaanreikää, josta lapsonen kotikoloonsa karkaisi. On, on, on dokumentissa rastit kohdallaan, ei pääse tästä paperista läpi. Mitä mieltä lapsonen? Sitä ei tiennyt kukaan."

Usein järjestelmän logiikan ja tavoitteiden sekä lapsen ja nuoren edun koetaan olevan ristiriidassa keskenään. Vanhempien mielestä lainsäädännön tiukat raamit asettavat lapsen ja perheen välillä tilanteisiin, joissa on toimittava tietyllä tavalla vain järjestelmän vuoksi, vaikka se ei olisi käytännössä lapsen tai perheen kannalta pitkällä aikavälillä paras ratkaisu. Vaikka alun perin tarkoitus laissa, määräyksissä tai ammattilaisten toimissa on hyvä, niin loppujen lopuksi niiden seuraukset voivat kääntyä itseään vastaan. Kokemusasiantuntijat kokevat, että päätöksistä puuttuu erityisesti kokonaisvaltainen pitkän aikavälin seurausten arviointi. Usein kokemusasiantuntijat toivovatkin, ettei perheiden tarvitsisi muovautua palveluiden raameihin, vaan palvelut muokkautuisivat ja räätälöityisivät vastaamaan asiakkaiden tarpeita.

"Koska jos mä lähden sen tytön päiväkotipaikan myös, johon hän on just sopeutunu, niin jos mä lähen sen pienen lapsen repimään myös sieltä päiväkodista irti ja isken johonkin toiseen päiväkotiin ja tyyliin puolen vuoden päästä mä isken takasin sen sinne [koska toisen lapsen vuoksi perheelle tarjottavaa laitostuntoutusta ei saada järjestettyä lähemmäksi perheen kotia], niin mä totesin, et mulla on ehkä kohta kaks ongelmalasta. Ja mä kieltäydyin siitä. – – Ja sit mulle sanottiin myös, kun mä silleen koitin, että kun mulla on vuorotyö [joka ei mahdollistaisi tarjotun palvelun vastaanottoa], niin no, mulle sanottiin, että no, sä voit tehdä päivätöitä tai olla menemättä töihin. Sit mä sanoin, että niin, että kun en mä nyt oikein, että mulla on asuntovelat ja kaikki, et mä maksan yksin kaiken. Niin mulla on myös elatusvelvollisuus mun lapsista mun nähdäkseni. Ja kun mä olen [ammatti], niin vaan kysyin, että mihin mä pääsen päivätöihin, ei oo päivätöitä."
– Haastateltu vanhempi

"Ja tälläkin hetkellä, kun mäkin sanoin, että sit [lapsen nimi] täytyy ruveta tekeen jotain puhdetöitä [korvataksaan laitoksessa aiheuttamansa vahingon], mistä saa rahaa siellä, niin näistä korvausasioista, niin mä sanoin, että no, sitten pistätte sen sällin menee puolukkamettään, että ei tarvii kovin pitkään mennä, kun ihan mettän keskellä asutte, ämpäri ja poimuri kouraan ja menee sinne poimimaan. Tai sit se, että pistätte leikkaa nurmikkoo, haravoimaan jotain, mistä normaalisti sais rahaa. Niin nyt sitä selvitetään. Sosiaalityöntekijä selvittää lakimieheltä, onko tämä mahdollista ylipäättänsä, voidaanko niistäkin rahoista ottaa, jos kuukausirahoihin ei voi koskee, niin voidaanko ottaa niin kun jostain muusta. Ja sit mä en koe, kun tavallaan myös sit on vaihtoehto, et sitä ei kukaan maksa ja se jää sinne lapselle maksettavaksi, joka tarkoittaa siis sitä, että se menis nyt ulosottoon ja se kerryttää siellä, niin kun tässäkin tapauksessa se kerryttäis sen 3,5 vuotta, et hän on 18, niin kerryttää korkoo siellä koko ajan eikä lyhene ollenkaan, koska sit mitään rahoja ei saa käyttää siihen. Ja sitten seuraavaks se sällihän ei välttämättä ole sinä päivänä, kun se täyttää 18 niin töissä, elikkä se koron nousu vaan jatkuu, se summa kasvaa siellä vielä ja vielä suuremmaksi, jolloin millonkahan hän sen velan saa maksettua. Niin onks se niin kun mejän lasten suojelua siinä kohtaa enää." – Haastateltu vanhempi

Hyviä kokemuksiakin aineistosta löytyy. Aineistossa oli kuvauksia myös työntekijöistä, jotka ovat onnistuneet yhdistämään lain velvoitteet ja inhimillisen suhtautumisen asiakkaaseen.

"Tavallaan, että mä koen, että on ne asiat, et hän nojautuu niihin tiettyihin pykäliin, mitkä toimintaa ohjaa, mut sit kuitenkin se, että hän ei piiloudu tavallaan niitten taakse, vaan sit myös just kuuntelee ja sitten kertoo, miten asiat on." – Haastateltu vanhempi

Useimmiten kuitenkin vastakkain asiakkaan kokemuksissa asettuvat viranomaisten myöntämät ja ammattilaisten toteuttamat tukitoimet ja inhimillinen läsnäolo. Toimet koetaan pistemäisinä – monesti tukitoimien yhteydessä puhutaan jaksoista eli määrätystä ajasta, ja tukitoimiin liittyy valtava määrä byrokratiaa: neuvotteluja, suunnitelmia, päätöksiä, sääntöjä ja määräyksiä. Viranomaistojen vastapariksi aineistossa ikään kuin asettuu sekä vanhempien että nuorten kaipaama inhimillinen läsnäolo. Inhimillisyys tarkoittaa luottamusta, läheisyyttä, joustavuutta ja sallivuutta sekä pitkäjänteisyyttä. Inhimillisyys ei myöskään kokemusten valossa välttämättä tarkoita ratkaisukeskeisyyttä vaan useimmiten kannattelua ja kuuntelua. Vastinpariksi jäykillä viranomaisten tukitoimille, esimerkiksi perhetyölle, asettuukin usein tukihenkilö- tai tukiperhetoiminta, josta nuorilla ja vanhemmilla on paljon hyviä kokemuksia. Aineiston valossa on selvää, että tämänkaltaista matalan kynnyksen toimintaa kaivattaisiin perheille lisää, myös sijaishuollon ja jälkihuollon aikana. Vanhemmat taas kertovat vertaistuen auttaneen heitä asiakuuden aikana niin, että sillä on ollut merkittävä vaikutus heidän jaksamiseensa ja hyvinvointiinsa, mikä taas on heijastunut koko perheen elämään positiivisella tavalla.

Ketä täällä palvellaan?

Kokemusasiantuntijat tunnistavat monia järjestelmän "järjettömyyksiä", jotka hyvästä aikeista huolimatta loppujen lopuksi voivat toimia itseään vastaan. Niiden ajatellaan olevan tapoja, sääntöjä ja toimintamalleja, jotka palvelevat asiakkaan sijasta ammattilaisia ja järjestelmää. On selvää, että järjestelmän osana toimivat ja järjestelmän ehdoille ehdollistuneet ammattilaiset, päättäjät ja lainsäätäjät eivät tunnista kaikkia jäykkiä raameja, joihin asiakkaat joutuvat mukautumaan.

Kokemusasiantuntijat kritisoivat voimakkaasti esimerkiksi lastensuojelupalveluiden järjestämisen tapaa, jossa päätökset tarjottavista palveluista tehdään heidän näkemyksensä mukaisesti tehokkuuden nimissä asiakasohjausyksikössä, jossa lopullisen päätöksen asiasta tekevät jotkut muut tahot kuin perheen ja heidän tarpeensa tuntevat sosiaalityöntekijät. Aineistossa on kokemuksia esimerkiksi hyväksi ja vaikuttavaksi koetun palvelun lopettamisesta vetoamalla siihen, että perhe on saanut palvelua tarpeeksi kauan. Useilla nuorilla oli kokemuksia esimerkiksi siitä, että heille valtavan merkityksellinen tukihenkilösuhde oli lopetettu yllättäen, vaikka sillä oli hänen mielestään hänen hyvinvointiaan edistävä vaikutus. Tai heitä oli sijaishuollossa kielletty käymästä henkilökohtaisia keskusteluja muiden kuin omaohjaajansa kanssa, vaikka heillä oli luottamuksellisempi suhde toiseen ohjaajaan. Tällaiset järjestelmälähtöiseksi koetut ratkaisut ovat voineet ohjata perheen tai nuoren tilanteen huonompaan suuntaan.

Monesti puheessa nousevat esiin myös sosiaalihuollon palaverikäytännöt, tavat pitää yhteyttä ja muut ammattilaisten ja asiakkaiden yhteistyöhön liittyvät käytännöt, jotka ovat viranomaislähtöisiä tapoja tehdä asioita ja joiden toteuttamiseen löytyisi kokemusasiantuntijoiden mielestä asiakaslähtöisempiäkin tapoja. Järjestelmään liittyviä järjestömyyksiä ovat nuorten mielestä myös koulupäivien aikana tapahtuvat lastensuojelupalveluihin liittyvät tapaamiset ja neuvottelut. Koulunkäynti voi olla lapselle ja nuorelle muutenkin haastavaa, minkä lisäksi lastensuojeluasiakkuus aiheuttaa poissaoloja. Myös sosiaalityöntekijän tavoittaminen ainoastaan virka-aikana tuntuu asiakkaan elämän kannalta tarkasteltuna kokemusasiantuntijoista kummalliselta.

Nuorten foorumin raportista (MindMe - Koulu kuuluu kaikille 2019) löytyy kuvaus asiakaslähtöisyydestä, joka tukee muussa aineistossa esiin tullutta kaipausta inhimilliseen, vuorovaikutukseen ihmisten kanssa kasvattoman järjestelmän hierarkian sijasta: ”Parhaissa palaverissa ei nuorten mukaan ole johtajaa, vaan kaikki ovat keskustelussa samalla tasolla.” Asiakkaiden kannalta vaikuttavaa asiakastyötä tehdään ”kahvittelemalla”, ei tehokkailla palaverikäytännöillä.

Yksilöllisten ratkaisujen mahdollistaminen asiakkaiden tarpeita vastaavasti tulisi olla asiakkaiden mielestä lastensuojelun ytimessä, koska jokaisen perheen tilanne ja haasteet ovat ainutlaatuisia. Erityisesti vanhemmilla on kokemuksia siitä, että perheelle tarjotaan palveluita, joka joko kuormittavat vain tilannetta lisää tai eivät lainkaan vastaa perheen tai perheenjäsenten tarpeita. Useimmiten kyse on siitä, että vanhemmat tarvitsisivat konkreettista ja käytännöllistä apua ja tukea perheensä elämään. Kyse on juuri turvaverkottomuudesta, luonnollisen ja inhimillisen avun puutteesta, jota monet saavat läheisiltään esimerkiksi pikulapsen arjen organisoimiseen ja hoitamiseen. Jos palvelut pystyisivät enemmän mahdollistamaan yksinkertaistakin apua, johon ei liity suurta byrokratiaa tai pitkiä arviointi- ja päätösprosesseja, jäisi heidän mielestään monta suurta ongelmaa muodostumatta. Myös ratkaisut, jotka toisivat perheen elämään pysyvyyttä, korostuisivat näissä keskusteluissa.

”Ja justiin, että siellä palveluissa joku löytää sit joustoa, tai sitä olis rakenteellisestikin, niin olis ensiarvoisen tärkeää tälleen vanhemman näkökulmasta.” – Haasteltu vanhempi

*”Kaikilla on aina hyvät kokemukset siitä, jos on tehty poikkeus esim. työntekijän jatkosta nuoren kanssa. Tästä pitäisi tehdä osa rakennetta eikä aina poikkeus.”
–Nuori (Jahnukainen & Tiili 2022)*

Useat aineistoa tuottaneista vanhemmista kokivat yksityisten palveluntarjoajien perheelle tarjoamien avohuollon palveluiden tuen joustavampana ja enemmän yksilöllisiä tarpeita vastaavana kuin julkisen sektorin tuottamat palvelut. Myös yksityisten terveydenhuoltopalveluiden koettiin auttaneen merkittävästi paremmin perheen kokonaistilannetta kuin julkisen sektorin palveluista saatu tuki.

"Ainoa ehkä sit siellä perhepalveluissa, kun meillä loppu tää terapialähtöinen perhetyöskentely ja tää vaihtu tähän kunnan omaan perhetyöskentelyyn, niin mä koin ehkä hieman vieraaks, että mun piti olla kotona, kun he tulee. Ja sitten monen työpäivän jälkeen, mä olen tässä välillä aina koittanu käydä töissä, niin hyvin väsyny. Ja sitten, jos lapsi ei ollu saanu vaikka läksyjä tehtyä siellä ippessä, kun hänellä oli silloin lyhyempi päivä, kun tää perhetyö tuli, niin mulle ois tietenkin ollu eniten apuu siitä, kun oma toiminnanohjauskyky on siinä iltapäivällä jo aika huono, että perhetyö olis auttanut lasta läksyjen teossa. Mutta se tyssäs siihen, että se ei kuulu heijän toimenkuvaan. Niin siinä tavallaan tuli sitten, että aa, ei tää ookaan kaikkien kanssa niin joustavaa."
 – Haastateltu vanhempi

Suurella osalla aineistoa tuottaneista henkilöistä oli kokemusta kolmannen sektorin palveluista, ainakin kokemusasiantuntijatoiminnan tiimoilta. Järjestöjen palveluita kuvataan aineistossa vaikuttaviksi ja toimiviksi – niiden jopa sanottiin pelastaneen henkiä. Näiden palveluiden vaikuttavuus näyttää rakentuvan ensisijaisesti juuri niiden mahdollistamasta joustavuudesta ja yksilöllisyydestä. Järjestöjen palveluihin verrattuna lakisääteiset sosiaalipalvelut eivät näyttäneet kovinkaan ihmislähtöisenä toimintana, ja nuoret kokemusasiantuntijat kehittivätkin viranomaisia Osallisuuden aika ry:n tapahtumassa (Vallankumous Lastensuojelussa VI 2023) näin: "Astu rohkeasti sektorirajojen päälle ja yli!"

Kokemusasiantuntijavanhemmilla oli kuitenkin kokemuksia siitä, että myös järjestelmä joustaa ja toimii asiakaslähtöisesti silloin, kun ammattilaisella itsellään on resursseja, osaamista ja jaksamista toimia luovasti. Tämä tulee näkyväksi erityisesti tarkastelemalla sitä, millaista apua vanhemmat aineistossa lämpimästi kiittävät. Vanhemmat kertovat "aivan ihmeellisistä" sosiaalityöntekijöistä, jotka järjestivät juuri sellaista yksilöllistä apua, jota vanhempi kuormittuneessa elämäntilanteessa tarvitsi. Näissä yhteyksissä usein epäiltiin, että tällaiset ihmeiden teot vaativat työntekijältä järjestelmän raamien venyttämistä.

"Musta tuntuu, et se mun silloinen työntekijä on kyl erityisen luova ihminen, et hän keksi niin kun keinot, vaikka mä luulen, et niitä keinoja ei välttämättä siellä heidän repertuaarissa oo ilmotettu tai sanottu, mut hän puljas sen luovalla tavalla, mikä usein virkamieheltä puuttuu se luova ajattelu, kokonaisuuden ajattelu." – Haastateltu vanhempi

"Hän hoiti mulle sen muuttohomman jälkeiseen katastrofiin ihan siis jokaisen työparin, kellä vaan oli viikolla vapaatunti jossain välissä, niin hän lähetti meille auttamaan mua huonekalujen siirrossa, et saatiin nää lattiat kuntoon. – – Ja siis tää työntekijä on ihan ihmeellinen, et mä en niin kun, mä en voi niin kun käsittää, et miten hän sumpli sen, mut jumankekkä uskomaton sydämellä työtä tekevä ihminen. Valitettavasti hänestä jouduttiin luopumaan kyl sitten, kun meidän alue vaihtu sen muuton myötä. Mut hän sai senkin puljattuu niin, että hän oli sen syksyn, ja sen palvelutarpeen arvion sen kolmen kuukauden jakson vielä meillä työntekijänä." – Haastateltu vanhempi

Kokonaisaineistoa tarkastellessa tulee selväksi, että tällaiset kokemukset ovat valitettavan harvassa. Useimmiten vanhempien kokemukset kertovat tarinaa siitä, kuinka asiakkaat saavat osakseen palvelua, joiden koetaan noudattavan jotain ennalta asetettua asiakkuuden kaavaa tai hoitopolkua, eivätkä vastaa asiakkaan yksilöllistä tarvetta. Joskus perheille myös kerrottiin annettavan palveluita, joiden vaikutus on aivan päinvastainen kuin on tarkoitettu. Näissä tapauksissa vanhemmat usein kovin sanoin kyseenalaistavat ammattilaisten osaamista ja perehtymistä perheen tilanteeseen ennen päätösten tekoa.

"No, siis näin jälkeenpäin, kun aattelee, niin hehän ohjas meijät pariterapiaan. Niin mä niinkun jälkeenpäin aattelen, ettei ikikuuna päivänä pariterapiaan, jos on väkivaltaa, tai tämmöstä alkoholin suurkulutusta, ongelmaa, että ei pysytä kohtuukäytössä. Niin ajattelen nyt, että se oli iso virhe, että monesti sieltä lähetettiin silleen, että hän oli ihan raivoa täynnä, koska mä puhuin niistä asioista, mitkä mä koin ongelmaksi. Ja siitä väkivallasta." – Haastateltu vanhempi

Asiakkaat kuvaavat tilanteita, joissa he ovat käytännössä kokeneet myös sen, kuinka tiukoilla lastensuojelun resurssit voivat olla. Tilanteet ovat sellaisia, joissa toiminta tai käydyt keskustelut eivät välttämättä perinteisesti kuulu asiakkaan rooliin tai vastuulle.

"Ainakin mä niin kun ite yritän helpottaa mun sosiaalityöntekijän työtä sillä, että jos mä, niin kun esim. nyt, jos mulla on joulukuussa jotain rahallisia menoja, kuten kotilomamatkoi, harrastuksi, jotain [toiminnan kuvaus]leirejä, niin mä laitan hänelle niin kun kerran kuussa listalle kaikki silleen selkeesti ja rahamäärät valmiiksi laskettu. Ja sen, et meneekö niin kun itsenäistymisvaroista olevat jutut erikseen laitan siihen, ja harkinnanvaraisen toimeentulotuen jutut erikseen. Joo, se on kiitelly mua paljon, että se helpottaa hänen työtä tosi paljon. Ne on niin kun niin valmiina siinä, et hänen vaan tarvii tehdä päätös, et joo." – Haastateltu nuori

Palveluiden välinen yhteistyö ja tiedonkulku

Erityisesti viime vuosina nuorten kokemusasiantuntijoiden keskuudessa on yleistynyt puhe lastensuojelusta "muiden palveluiden kaatoluokkana". Aineistossa oli paljon kokemuksia siitä, että perhe ei ole saanut apua oikea-aikaisesti tai sellaisista palveluista, jotka olisivat paremmin vastanneet lapsen, nuoren, vanhemman tai koko perheen tarpeita. Ilmiöstä keskustellaan kokemusasiantuntijoiden parissa aktiivisesti laajana rakenteellisena ongelmana, jonka ytimessä on muiden kuin lastensuojelupalveluiden pettäminen. Aineiston valossa näyttää siltä, että lasten suojeleminen yhteiskunnassamme ei ole kaikkien toimijoiden yhteinen tehtävä, vaan vastuu todellakin on kaatunut vahvasti perheiden sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun sosiaalityön harteille.

"Joo, kyl sen kokee, et se on jonkin tyyppistä virastoväkivaltaa, et on. Ja sit mä oon käyttäny termii ihmisen alasajosysteemi, mutta nyt puhutaan tavallaan tällasista instansseista, mitkä ei tähän aiheeseen liity, kuten lastensuojelu tai perhepalvelut, jotka meillä on toiminu hyvin. Ainoo niin kun heikko lenkki, mikä siinä kombossa on, niin on tää Kela. Ja sitten tää nepsyys, että ei olla tarpeeks vammassii vammaispalveluihin, tai tähän omaishoidon tukeen. Ja sit ollaan liian, tai et ollaan liian toimintakuntosii sinne vammaispalveluihin, mut sitten meillä ei oo myöskään niin kun pitempiaikasta tukee sieltä perhepalveluista tarjolla, et sen takia tehtiin nyt nää vammaispalveluitten palvelutarpeen arviointihakemukset, et jos siellä ois nyt muutaman vuoden aikana ehtiny joku muuttuu. Mut kyl se tavallaan, mihin sitten talous ja jaksaminen kaatuu, niin on Kela ja vammaispalvelut." – Haastateltu vanhempi

Usein vanhemmilla on kokemuksia siitä, etteivät palvelut tee yhteistyötä eikä tieto tarvittavien tahojen välillä kulje. Monet vanhemmat olivat sitä mieltä, että jos yhteistyö viranomaisten ja muiden ammattilaisten välillä olisi toiminut paremmin alusta lähtien, olisi suuremmilta negatiivisilta käännekohtilta perheen elämässä jopa voitu välttyä. Esimerkiksi juuri neuropsykiatriset pulmat tekevät näkyväksi lapsen koulun, psykiatrian, sosiaalipalveluiden ja vammaispalveluiden välisen yhteistyön pulmat.

"Niin kun ei ole mitään moniammatillisuutta tässä koko konseptissa, että se on koettu sellaseksi hyvin isoksi pulmaksi, että kukaan ei tiedä kenenkään asioista. Ja vähän niin kun siinä Vilja Eerikankin tapauksessa, että luulis että se ois jo jotenkin herättäny sitä moniammatillisuutta, mutta ei, kun se on ihan lapsen kengissä edelleen. Kukaan ei tiedä kenestäkään, mikä toimii mitä kautta, mitä apua saa mistäkin. Tai jos ne tietää, niin ne ei halua sitä kertoa, eikä sitä ainakaan sitten ostaa, koska kaikki maksaa." – Haastateltu vanhempi

Myös nuoret enenevissä määrin keskustelevat eri ammattilaisten, toimijoiden ja palveluiden yhteistyöstä ja siinä havaituista haasteista. Jaettu kokemus on turhautuminen tiedonkulun haasteiden vuoksi – "aina joutuu selittämään samat asiat uudelleen ja uudelleen". Nuorten kokemuksissa toistuvat erityisesti nuorten psykiatristen palveluiden ja lastensuojelun yhteistyön erilaiset haasteet. Kokemuksissa kaikuu katkeruus siitä, että nuoren asiat eivät ole niin tärkeitä, että ammattilaiset kantaisivat niistä yhdessä huolta. Osallisuuden aika ry:n vuonna 2021 järjestämässä Vallankumous lastensuojelussa -tilaisuudessa nuoret toivoivat moniammatillisen työskentelyn lisäksi nuoren ja nuoren koko perheen elämään vastuun ottajaa, joka kokoaisi tarvittavan tuen ja avun nuorelle ja tämän perheelle.

"Jatkuvasti vaihtuvat tyypit vaikuttaa siihen, että siihen kertomukseen ei liity enää tunnetta." – Nuori (Oma tiimi 2022)

Joskus monimutkaisemmissa tilanteissa, esimerkiksi lääkärinlausuntoa vaativissa harkinnanvaraisten tukien yhteydessä, vanhemmat ovat kokeneet KELAn ja muiden ammattilaisten yhteistyön olevan perheen avun ja tuen saamisen kannalta se kaikkein ”heikoin lenkki”. Asia koettiin merkittäväksi epäkohdaksi perheen hyvinvoinnin tai sen edistämisen kannalta, koska kuten eräs vanhempi haastattelussaan totesi: ”Mikään pyörä ei pyöri, jos talous ei pyöri”.

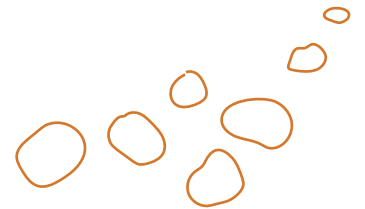
”Ja siihen oon aatellu, että lastensuojelunkin on hyvä hoksauttaa ja antaa sitä taloudellista apua... – Ajattelen, että se on tosi tärkeä tukea taloudellisesti. Me on tosi paljon saatu sitä taloudellista tukea kyllä, mikä on esim. nuo kamerat ja lasten harrastukset, vaatteisiin. Sekin auttaa sitten taas jaksamaan, kun tietää, että se raha riittää, ja lapsilla on mahdollista tehdä asioita.” – Haastateltu vanhempi

Erityisesti silloin, kun lapsi oireilee vakavasti ja monimuotoisesti, on vanhemmilla kokemuksia siitä, että lapsen hoito on hyvin pirstaleista eikä kukaan ota vastuuta lapsen kokonaistilanteesta. Vanhemmat kuvaavat usein omaa rooliaan näissä tilanteissa ”projektipäälliköksi”, joka vajavaisilla tiedoillaan, oikeuksillaan ja konkreettisilla mahdollisuuksillaan pyrkii kantamaan kokonaisvastuun lapsen palvelujen koordinoinnista. Käytännössä he kokevat joutuvansa hoitamaan sosiaalityöntekijöiden vastuulla olevia tehtäviä. Tällaisen pakotetun vastuunottamisen kerrotaan vievän voimia muulta elämältä, hyvin usein vanhemman varsinaiselta työltä ja muilta perheen lapsilta.

”Mut et sit kaikki muu on jääny mun kontolle. Onhan se jotenkin tavallaan se, että mä ajattelen, että kun se vanhempien psyyke on kuitenkin koetuksella, niin ei niitten kuulu joutuu itte ettimään niitä palveluita eikä niin kun varsinkaan olla se ainoa tuki niille, mulla nyt ei oo kun yks lapsi, mutta kun niitä vois olla monta, niin oikeesti niin kun monelle lapselle. Kyllä se vaan, et sä vaan riitä ihan joka paikkaan, etkä kykene, et sit ollaan seuraavaks siinä ongelmassa, että jos sä rupeet niitä hoitamaan, niin sit sä ootkin hetken päästä loppuun palanu siitä syystä. Vaikka se yks taakka sulta helpottaa, niin sä saat kolme tilalle. Nää on mun mielestä semmosia aika isoi epäonnistumisia mun mielestä tässä mejän sijoituksen aikaisissa asioissa.” – Haastateltu vanhempi

Projektipäällikön rooliin kuuluukin vanhempien mukaan yleisesti, mutta erityisesti yllä kuvatuissa järjestelmän toimintaa koettelevissa tilanteissa, esimerkiksi tiedon kulusta huolehtiminen. Vanhempi toimittaa tietoa ammattilaisilta lapsen elämän osa-alueilta, jotka jäävät ammattilaisilta katveeseen, toimittaa tietoa eri palveluiden ja toimijoiden välillä, selvittää perheen ja lapsen taustat sekä nykyhetkisen tilanteen aina uudestaan ja uudestaan verkostoon tulevalle uusille taholle tai jatkuvasti vaihtuville työntekijöille.

Monissa tapauksissa esimerkiksi neuropsykiatrisista haasteista kärsivien lasten vanhemmat ovat joutuneet jäämään pois töistä hoitaakseen lapsensa asioita. Vanhemmat kokevat, että he joutuvat tällaisissa tilanteissa kohtuuttomaan asemaan, joka heikentää koko muun perheen hyvinvointia. Näitä tilanteita seuraa jaksamisen, mielenterveyden, parisuhteen ja toimeentulon ongelmia. Vanhemmat kokevatkin, että yleensä erityisen haastavissa tilanteissa koko perheen tilanteen huomioonottaminen, hoitaminen ja kuntouttaminen on täysin puutteellista. Kokonaiskuva, jossa otettaisiin huomioon vanhempien tilanne ja esimerkiksi kotiin jääneiden sisarusten kuormittuneisuus ja jolla ehkäistäisiin mahdollinen perheen toisen lapsen lastensuojelun asiakkuus, jää palveluissa ja niiden kokonaisuudessa muodostamatta.

"Plus, et siihen samaan syssyyt sit tietysti tulee se, että eihän sitä toista lasta huomioida myöskään millään tavalla. Ei millään tavalla. Ja siis se, että toki meillä on silleen, että siinä kohtaa oikeestaan, no, meni aikaa kyllä ennen kun tajusin, mutta siis kun poika muutti pois kotoa, niin siinä kohtaa meni varmaan semmonen reilu puol vuotta, kun mä tajusin, että eihän mun työllä oo mitään muita tunteita, kun semmonen, kaikki käy... et sehän oli semmonen kameleontti, elikkä se katosi tonne jonnekin seiniin ja nurkkiin ja vaan hävisi kun toinen vei kaiken sen huomion." – Haastateltu vanhempi

Järjestelmää haastavat tilanteet

On erityisiä tilanteita, joissa järjestelmä ei näyttäydy lapsen etua ajavana. Huoltoriidat ovat yksi esimerkiksi sellaisista haastavista tilanteista, jossa järjestelmä ei vanhempien mielestä toimi lapsen hyväksi. Vanhemmat kokevat, ettei lastensuojelun työskentely ulotu kahden perheen välille tai onnistu sovitteluun tavoitteita ja työskentelyä kotien erilaisten käytäntöjen mukaisesti. Usein koetaan, ettei lastensuojelulla ole tietoa toisen kodin olosuhteista tai työntekijät eivät koe edes tarvetta tutustua niihin. Vanhemmat kokevat, ettei työskentely voi tällöin olla lapsilähtöistä tai kokonaisvaltaista, koska lapsi kuitenkin elää arkeaan molemmissa kodeissa.

Myös oikeusprosessit mutkistavat asioita lasten kannalta merkittävällä tavalla, ja asettavat lapset vanhempien mielestä jopa vaaraan. Vanhemmilla on kokemuksia, ettei lastensuojelulla ole mahdollisuuksia työskennellä perheen kanssa oikeudenkäyntien ollessa kesken tai oikeuden määräyksien vastaisesti, vaikka lapset olisivat selkeästi vaarassa, joutuessaan esimerkiksi asumaan väkivaltaisen vanhemman luona. Vaikka sosiaalityöntekijöillä olisi tieto asiasta,

ovat heidän käteensä sidotut oikeuden määräyksen puuttuessa. Oikeudenkäynnit ja muutoksenhakuprosessit oikeuden päätöksiin kestävät pitkiä aikoja, minkä vuoksi asia koetaan hyvin ongelmalliseksi. Vanhemmilla on myös kokemuksia siitä, ettei oikeuskäsittelyyn ole mennyt lastensuojelusta tarpeeksi selkeää tietoa tai lausuntoja perheen tilanteesta, esimerkiksi lapsen turvallisuutta vaarantavista tekijöistä, jolloin oikeus on saattanut tehdä lapsen kannalta huonoja päätöksiä.

"No, siis se, mitä mä ite toivoin eron jälkeen ja pitkään ja sitä, että lastensuojelu ois jämäkämmin puuttunu siihen, että he ois vaikka, no, niitä kirjauksia oli siis ja sitä näyttöä, mutta heiltä ois tullu vielä voimakkaammin se, että... että vanhimmat lapset kertoo asioita ja sanoo, että mitä se elämä on ollu, eikä suostu lähtemään sinne isälle. Niin, että ei laitettas niitä kaikista suojattomimpia [pienempiä lapsia] sitten [isänsä luokse]. Mä niin kun toivoin tosi paljon sitä, että lastensuojelu ois ottanu huomioon niin kun kokonaistilanteen. Mutta toisaalta sitten he aina sitä korosti, että se on oikeus, joka tekee nää päätökset. He ei voi tehdä. Ja musta tuntu, että he paljon pesi käteensä siitä vastuusta. Tosi ihanasti kohtasivat ja ymmärsivät, varsinkin tää viimesin lastensuojelu, mutta he aina sitä korosti, että heillä ei oo valtuuksia. He ei pysty, heillä ei oo valtuuksia puuttua tilanteeseen, kerran on oikeuden päätös, sitä tulee noudattaa ja hae muutoksia, ja aina vastattiin, hae muutoksia. Eikä sitä jaksa niitä muutoksia olla hakemassa ja sitten se ei oo niin varmaa, saako niitä." – Haastateltu vanhempi

Lastensuojelun prosessien kerrotaan takkuavan myös silloin, kun perhe muuttaa toiselle paikkakunnalle. Samanlaisia kokemuksia voi tulla myös silloin, kun muutetaan eri asuinalueelle saman kaupungin sisällä, koska kaupungitkin ovat jaettu palvelualueisiin, joilla on omat sosiaalityöntekijät. Kilometrin päähän muuttaminen voi katkaista vuosien asiakassuhteen ja pyyhkiä pois kaiken yhdessä jaetun ja opitun. Myös nuoret tunnistavat omalta polultaan näitä haasteita.

"Me muutettiin aika paljon, niin sit se prosessi niin kun jäi aina kesken ja kesken ja kesken." – Haastateltu nuori

"Kyllähän nyt niin kun taas kuukausko tästä on, vai kaks kuukautta, niin tuli sossun kanssa puheeks, hän nyt on pahotellu, että hän ei oo tajunnu ensinnäkään [asuinpaikkakunnan nimi] päästä tarjota, kun mä muutin takasin, et hän ei oo tajunnu täältä tarjota jälkihuollon työntekijää mulle. Siinä suhteessa, että mä oon nyt niin kun 22 ja mä oon tässä kuussa vai viime, no, kun tää on nyt jo joulukuu, niin viime kuussa saanu jälkihuollon työntekijän." – Haastateltu nuori

Merkittävältä epäkohdalta vanhemmista tuntuu se, kun palveluiden toimimattomuus, niin yksin kuin yhdessä, johtaa siihen, että lapsi joutuu vaihtamaan paikkaa sen sijaan, että palvelut itse pyrkisivät muuttamaan tai kehittämään omaa toimintaansa. Kokemusasiantuntijaäiti totesi keväällä 2023 Kasper ry:n järjestämässä seminaarissa, että ”Kun haasteet ovat mittavat, pahinta mitä voi tehdä, on siirtää lapsi toiseen paikkaan.” Tähän lauseeseen kiteytyy koko aineistosta nouseva katkeruus siitä, että asiakkaat joutuvat maksamaan hinnan palvelujärjestelmän murtumista. Lapsilähtöistä toimintaa olisi vanhempien mielestä tuoda tarvittavat palvelut lapsen luo, eikä pompotella jo huonovointista ja herkästi kuormittuvaa lasta eri palveluiden välillä.

4.3 Lastensuojelun asiakas suomalaisessa yhteiskunnassa

Lastensuojelun asiakkaat ja heidän vanhempansa kertovat kohtaavansa yhteiskunnassamme monenlaisia ennakkoluuloja. Mielenkiintoista on, että molemmat kokevat yhteiskunnan ajattelevan juuri heidän olevan syypäitä lastensuojelun asiakkuuteen; vanhemmat kokevat, että heidät nähdään automaattisesti huonoina vanhempina ja nuoret taas ongelmanuorina, joiden kanssa vanhemmat eivät ole pärjänneet kotona.

”Mut siis niin kun tavallaan se, et se on kuitenkin semmonen, et niin kun ei sillon ensalkuun ollu kauheen helppo sanoo, että mulla on lapsi huostassa, koska se oli saman tien se leima, tai ajattelin, että mulla on leima otsassa ja osittain kyllä edelleenkin koen niin, että toiset lyö sen leiman, että mikä sun, että ootsä joku alkoholisti, narkki, mikä työtön luuseri sä oot, kun ei oo huolehtinu lapsista ja niin kun tällai, et se mielikuva on vaan sellainen.” -- Haastateltu vanhempi

Erityisesti nuoret kokevat olevansa eriarvoisessa asemassa muihin nuoriin nähden. Erään kokemusasiantuntijanuoren sanoin (SOScast 2019a) lastensuojelun asiakkaita ”elämä potkii kaksin verroin päähän”. Aineisto kertoo kirjavan joukon esimerkkejä tästä – esimerkiksi koulussa heitä ei kannusteta kouluttautumaan tai tavoittelemaan unelmiaan, he ovat saaneet osakseen rajua kiusaamista, ja monet ystävyssuhteet ovat katkenneet, kun ystävän vanhemmat eivät ole antaneet lapsensa viettää aikaa ”lastenkotilapsen” kanssa.

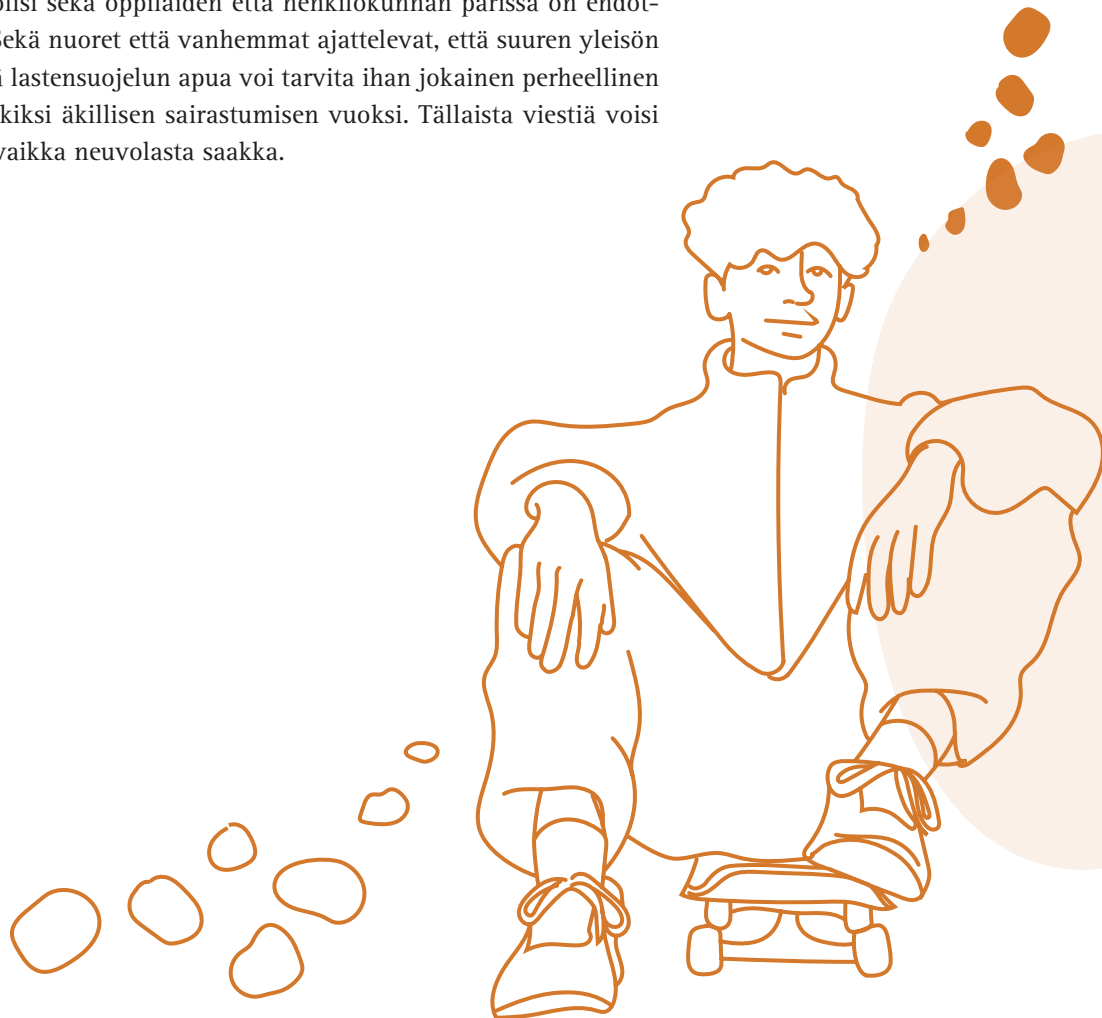
Syrjivän kohtelun kerrotaan tuottavan valtavasti häpeää ja huonoa itsetuntoa, joka erityisesti identiteettiään rakentavalle nuorelle voi olla tuhoisaa. Jotkut kertovatkin elävänsä elämäänsä pakonomaisesti uupumisen partaalla pyrkien todistamaan ihmisten ennako-oletukset vääriksi, toiset taas kertovat ihmisten asenteiden toimineen itseään toteuttavana ennusteena, koska ne olivat ohjanneet oman minäkuvan rakennusta. Häpeä vaikuttaa niin nuorten kuin vanhempienkin ihmissuhteiden muodostamiseen ja sosiaaliseen elämään.

”Tulee hiljainen hetki, kun kertoo olevansa huostaanotettu.” -- Nuori (SOScast 2019a)

Koetaan, että yhteiskunnassamme lastensuojeluun liittyy valtava stigma, joka monin tavoin heikentää sen asiakkaiden hyvinvointia pitkälläkin aikavälillä ja voi ohjata heidän elämänsä negatiivisiin tavoihin. Se heikentää myös muiden haasteita kohtaavien perheiden hyvinvointia, koska stigma ja häpeä myös estävät ihmisiä pyytämästä apua ajoissa. Kokemusasiantuntijat kokevat, että heillä ei myöskään ole mahdollisuutta saada tarvitsemaansa apua ja tukea sen vuoksi, että he "ovat jo lastensuojelun asiakkaita". Lastensuojelun asiakuus siis sulkee heiltä ovia palveluihin, joita he tarvitsisivat terveytensä ja hyvinvointinsa tueksi, ja jotka voisivat vähentää lastensuojelupalveluiden tarvetta.

Syyksi stigmaan esitetään esimerkiksi median toimintaa. Koetaan, että on väärin uutisoida vain räikeimmistä epäonnistumisista ja surullisista tarinoista, joka vääristää lastensuojelun julkikuvaa. Toisaalta ajatellaan, että syy on myös kulttuurinen. Suomessa on totuttu pärjäämään yksin haastavissakin olosuhteissa -- avun pyytäminen on kulttuurissamme heikkoutta, jopa tabu. Lastensuojelua pelätään tänäkin päivänä valtavasti. Osa pelkoa kokemusasiantuntijoiden mielestä on se, että ei tiedetä, mitä avun pyytämisestä voi seurata – vallalla on aivan vääristyneitä käsityksiä "lasten poisviemisestä".

Ratkaisuksi on kokemusasiantuntijatoiminnan alkuhämäristä saakka esitetty lastensuojelun maineen kohottamista. Niin nuorten kuin vanhempienkin mielestä olisi tärkeää, että julkisuudessa keskusteltaisiin myös siitä, mitä lastensuojelu ja sen onnistumiset parhaimmillaan ovat, mitä se ei ole, jotta kynnyks avun ja tuen piiriin hakeutumiseen madaltuisi. Erityisesti nuorten mielestä objektiivisen tiedon lisääminen lastensuojelusta ja lastensuojelua vaativista tilanteista esimerkiksi kouluissa olisi sekä oppilaiden että henkilökunnan parissa on ehdottoman tarpeellista. Sekä nuoret että vanhemmat ajattelevat, että suuren yleisön tulisi ymmärtää, että lastensuojelun apua voi tarvita ihan jokainen perheellinen suomalainen esimerkiksi äkillisen sairastumisen vuoksi. Tällaista viestiä voisi jakaa vanhemmille vaikka neuvolasta saakka.

5.

Johtopäätökset

Tässä selvityksessä lastensuojelun vaikuttavuutta on lähestytty kokemusasiantuntijoiden kokemusten ja näkemysten kautta. Lähtökohtana on tarkastella sitä, kuinka lastensuojelun palvelut kokemusasiantuntijatoiminnassa tuotetun tiedon valossa vastaavat asiakkaiden tavoitteisiin ja tarpeisiin ja kuinka palveluiden on koettu saavan aikana positiivista muutosta. Selvityksessä on koottu aineistossa toistuvat seikat, jotka näyttäytyvät lastensuojelun kokemusasiantuntijoille kriittisinä; millaisilla tekijöillä on ollut erityisen positiivinen tai negatiivinen vaikutus heidän välittömiin asiakaskokemuksiinsa tai mitkä tekijät ovat toimineet pidemmällä aikavälillä merkittävinä käännekohtina heidän elämässään?

Koska selvityksen aineisto koostuu lastensuojelun kokemusasiantuntijatoiminnassa tuotetusta materiaalista, asettuu tuotetun tiedon kehys ”kokemukseen”, jonka voi ajatella itselle tapahtuneiden asioiden takautuvaksi tarkasteluksi. Tällöin mahdollistuu tapahtuneiden arviointi pidemmällä aikajänteellä, eli sen pohtiminen, kuinka lastensuojelun palveluiden puitteissa tapahtuneet asiat ovat vaikuttaneet omaan elämään pidemmällä aikajänteellä. Kaikkea selvityksessä käytettyä materiaalia ei ole tuotettu tällaisesta lähtökohdasta käsin, mutta aineistoa on tarkasteltu tällaisilla linseillä – millaiseen laajempaan elämäntilanteeseen kehykseen toistuvat kokemukset ja seikat asettuvat? Aineistosta on siis etsitty toistuvia teemoja ja käännekohtia, jotka koetaan elämäntilanteissa merkittäviksi.

Tämänhetkisen lastensuojelulain (417/2007) mukaan lastensuojelun tavoitteena on turvata lapsen oikeudet, hyvinvointi ja tasapainoinen kehittyminen. Tavoite pitää sisällään ajatuksen siitä, että kaikki ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille, mutta myös ajatuksen siitä, että lapsilla on oikeus saada edellytykset kehittyä hyvinvoiviksi aikuisiksi ja rakentaa itselleen suotuisaa elämäntilannetta. Kokemusasiantuntijat, joita yleisesti kutsutaan ”nuoriksi kokemusasiantuntijoiksi”, ovat useimmiten täysi-ikäistyneitä lastensuojelun jälkihuollon asiakkaita, ja tekevätkin usein arviointia omista kokemuksistaan tästä näkökulmasta; millaiset resurssit ja mahdollisuudet lastensuojelupalvelut ovat onnistuneet tarjoamaan heille tähän hetkeen, kun ollaan siirtymävaiheessa nuoruudesta aikuiselämään?

Lastensuojelun interventioiden ja niiden tarjoaman tuen ja avun toimivuuden lisäksi merkittävänä lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanteen kannalta näyttäytyy se millaista tarinaa he kertovat itse itsestään. Kuten tämäkin selvitys osoittaa, lastensuojelun kokemusasiantuntijat kokevat lastensuojeluun liittyvän häpeän ja stigman vaikuttavan elämäänsä, niin asiakkuuden aikana kuin myös sen pitkästi sen jälkeen. Vaikutuksia synnyttävät luonnollisesti yhteiskunnan ja muiden ihmisten lastensuojelun asiakkaisiin kohdistama käytös ja reaktiot, mutta vaikutuksia synnyttää myös se, millaisena he näkevät itsensä ja omat mahdollisuutensa (Salenius 2023). Palvelujärjestelmän rakenteelliset ongelmat sekä yksittäisten ammattilaisten toiminta vaikuttavat asiakkaiden kokemuksiin, joilla on merkitystä laajemmassakin mittakaavassa kuin ainoastaan välittömänä tunnekokemuksena. Tämän vuoksi niiden tarkastelu ja huomioonottaminen lastensuojelun kehittämisessä on tärkeää.

5.1 Asiakkaan näkökulmasta vaikuttavan lastensuojelun elementit

Selvityksessä kootussa kokemuspuheessa vaikuttava lastensuojelu ja toimiva palvelujärjestelmän yhdessä tekemä lasten suojeleminen kiteytyvät palvelusta ja toimenpiteestä riippumatta pitkälti samoihin elementteihin. Kriittisiksi nämä elementit asettuvat erityisesti *siirtymissä, joissa tapahtuu arviointia tuen tai*

palveluiden tarpeesta. Käännekohtina asiakkaiden tarinoissa näyttäytyvät tilanteet, joissa on tehty tulkinta ja päätös avun tarpeesta, myönnettävästä palvelusta, palvelun aloittamisesta tai lopettamisesta, sijaishuoltopaikan vaihdosta tai muusta vastaavasta siirtymästä ihmisen elämänkulussa tai palvelupolulla. Lastensuojelutyön keskiössä onkin arviointi (Jaakola 2020). Arviointi on läsnä myös kaikissa muissakin ihmisen hyvinvointiin liittyvissä palveluissa, joissa ihmisen tilannetta ei voida määrittää jonkin objektiivisen mittarin mukaan. Tällöin mittarina toimivat ammattilaisen tulkinnat asiakkaan kertomasta ja sanomasta, ja niiden taustalla olevista syistä. Kriittistä arvioinnissa ja sen pohjalta toteutetuissa toimenpiteissä on selvityksen valossa erityisesti sen *ajoitus*.

Selvityksen valossa *asiakassuhteen laatu* näyttäytyy toisena merkittävänä onnistuneen lastensuojelun ulottuvuutena, joka vaikuttaa arvioinnin onnistumiseen, ja jossa muutosta mahdollistava työ tapahtuu. Kokemusasiantuntijoiden tarinoissa merkittävänä käännekohtana esiintyvät useimmiten uusien ihmis- ja asiakassuhteiden muodostuminen ja vanhojen katkeaminen; esimerkiksi sosiaalityöntekijän vaihtuminen, kohtaaminen jonkun muun ammattilaisen kanssa tai sijaishuoltopaikan ja sen ohjaajien vaihtuminen. Selvityksen valossa voi todeta, että yksittäisellä lastensuojelun ammattilaisella on mahdollisuus vaikuttaa asiakkaan elämänkulkuun merkittävällä tavalla. Asiakkaan kannalta ei ole lainkaan yhdentekevää, kenen ja millaisen ammattilaisen kanssa työskentelee.

Lastensuojelutyössä on paljon tilaa erilaisille tavoille kohdata asiakasta ja tehdä arviointia hänen tilanteestaan, mutta kokemusasiantuntijoiden toistuvista kokemuksista ja näkökulmista nousee esiin kahdeksan elementtiä, joiden läsnä oleminen tai puuttuminen vaikuttaa olevan kriittistä sille, tuottaako kohtaaminen tai arviointi asiakkaalle hyvän kokemuksen tai pidemmällä aikajänteellä tarkasteltuna toivotun tuloksen. Asiakaskokemusten valossa lastensuojelun vaikuttavuus näissä suhteen ja arvioinnin kriittisissä ulottuvuuksissa näyttää syntyvän rakkaudesta, luottamuksesta, osallisuudesta, yksilöllisyydestä, kokonaisvaltaisuudesta, osaamisesta, kuntouttamisesta ja jatkuvuudesta.

Asiakassuhteessa hyväksytyksi ja *rakastetuksi tuleminen* omana itsenään näyttäytyy kriittisenä seikkana. Rakkautta on se, että asiakkaasta välitetään huolimatta siitä, mitä hän on tehnyt. Rakkaus on lähtökohta positiivisen identiteetin rakentumiselle. Nuorille kokemus siitä, onko rakkauden arvoinen, vaikuttaa olevan keskiössä siinä millaiseksi kokemus lastensuojelun palveluista kokonaisudessaan muodostuu ja millaiseksi omat mahdollisuudet rakentaa hyvää elämää, kiinnittyä yhteiskuntaan ja muodostaa ihmissuhteita rakentuvat. Rakkaus näyttäytyi aineistossa ikään kuin eheyttävänä ja korjaavana voimana, jolla on mahdollisuus ohjata ihmisen elämää merkittävällä tavalla. Pyyteetön ja ehdoton rakkaus saa arvostamaan itseään, näkemään itsellään mahdollisuuksia, unelmoimaan ja tavoittelemaan niitä.

Luottamus näyttäytyy aineiston valossa muutosta mahdollistavan asiakassuhteen toisena keskeisenä elementtinä. Luottamus kiteytyy aineistossa kysymykseen siitä, haluaako toinen ihminen itselle aidosti hyvää ja ovatko osapuolten tavoitteet aidosti samansuuntaiset. Luottamus rakentaa avoimuutta ja rehellisyyttä, mutta myös toisinpäin – ainoastaan läpinäkyvä toiminta luo tilaa luottamukselle. Luottamus luo tilaa muutokselle; sen tavoittelussa tulee voida uskaltaa, yrittää ja epäonnistua puolin ja toisin. Luottamus antaa mahdollisuuden kaikkien asiakkaan tilanteeseen vaikuttavien seikkojen tulla esiin ja työskentelyn kohteeksi. Erityisesti vanhempien kannalta luottamus näyttäytyy muutoksen ja palvelun vaikuttavuuden kannalta kriittisenä elementtinä. Luottamus esiintyy toimivan lastensuojelun edellytyksenä myös toisesta näkökulmasta. Lastensuojelu voi

saada positiivista muutosta aikaan vain, jos ihmiset uskaltavat hakea apua lastensuojelusta tai ottaa apua vastaan, kun sitä tarjotaan. Kuten selvitys osoittaa, lastensuojelun maine on kuitenkin huono, ja sen on todettu vaikuttavan ihmisten halukkuuteen hakeutua avun piiriin ja luottaa siihen, että lastensuojelu aidosti toimii heidän parhaakseen (Pölkki ym. 2012).

Lastensuojelun sosiaalityön lähtökohtana on, että ihmisen on itse sitouduttava muutokseen tähtäävään työskentelyyn. Selvityksen valossa tulee selväksi, etteivät asiakkaat aina koe mahdollisuutta osallistua omaa elämää koskevien päätösten tekemiseen, jolloin myös kumppanuuteen asettuminen ammattilaisen kanssa on mahdotonta. On mahdotonta itse toimia asetettujen tavoitteiden eteen, mikäli ei tiedä mitä tavoitteet ovat tai millaisia keinoja niihin pääsemiseksi olisi tarjolla. Selvitys osoittaa, että *osallisuuden kokemuksella* on merkitystä myös nuorten kasvun ja kehityksen kannalta. Osallisuudella on merkitystä identiteetin ja itsetunnon kannalta; se vaikuttaa kehittyvän ihmisen käsitykseen omasta arvostaan ja omien mielipiteidensä arvosta.

Selvitys osoittaa, että asiakkaat eivät aina koe jäykän ja universaalin palvelujärjestelmän vastaavan ihmisten *yksilöllisiin tarpeisiin*. Selvitys kertoo, että asiakkaille palvelut ja niiden kokonaisuus näyttäytyy järjestelmänä, jonka ehtojen mukaisesti asiakkaat muokkaavat omia tarpeitaan ja toimintaansa eikä niin, että palvelut räätälöitäisiin vastaamaan asiakkaan yksilöllisiä tilanteita. Järjestelmän itsessään koetaan olevan huono ottamaan huomioon ihmisten moninaisuutta ja erilaisuutta. Rakenteellisen joustavuuden ja yksilöllisten ratkaisuiden mahdollisuuksien vahvistaminen lastensuojelupalveluissa ja järjestelmän toiminnassa kokonaisuutena mahdollistaisi selvityksen mukaan yksilöllisemmän avun ja näin ollen yksilön kannalta vaikuttavammat palvelut, mistä asiakkailla on myös kokemusta. Yksilöllisten palvelutarpeiden selvittäminen vaatii aikaa, tutustumista ja ihmisen tuntemista, jotta voi nähdä asiakkaan koko elämän kokonaisuuden.

Yksilöllisyyteen liittyä selvityksen mukaan keskeisesti ammattilaisen tekemän arvioinnin ja työskentelyn taustalla oleva *kokonaisvaltainen lähestymistapa*. Yksilöllä voi olla yhtä aikaa monenlaisia haasteita, joita on välttämätöntä hoitaa kokonaisvaltaisesti ja samaan aikaan. Lastensuojelun, päihde- ja mielen-terveyspalveluiden, muiden terveydenhuoltopalveluiden, vammaispalveluiden ja toimeentuloon liittyvien palveluiden tulisi toimia toisiaan tukien ja täydentäen.

Asiakaslähtöiset palvelut mahdollistuvat selvityksen valossa vain, jos asiakasta ja hänen perhettään tarkastellaan palvelutarpeen arvioinnissa ja työskentelyssä kokonaisuutena. Kriittistä on ottaa huomioon myös heidän ympäristönsä, lähipiirinsä ja yhteisönsä, sekä muut elämään vaikuttavat seikat, kuten toimeentulo, ja näiden väliset suhteet. Asiakkaat ovat yksimielisiä siitä, että erityisesti monimutkaisemmissa ongelmissa tällainen kokonaisvaltainen ymmärrys niin yksilön haasteista kuin perheen kokonaistilanteesta vaatii monenlaista osaamista ja yhteistyötä. Ammattilaisten ja eri palveluiden välinen yhteistyö näyttäytyy kuitenkin asiakkaille pääasiallisesti vahvasti eriytyneenä, palvelut pirstaleisina ja tiedonkulku takkuisena. Elävässä elämässä näiden useiden palveluiden vastuulla olevat sosiaaliset, terveydelliset ja taloudelliset haasteet ovat kuitenkin läheisesti kytköksissä lastensuojelun tarpeeseen, joko tarvetta synnyttävänä tekijänä tai sen seurauksena.

Selvityksessä käy ilmi, että asiakkaat kokevat usein, ettei lastensuojelun ammattilaisilla ole tarvittavaa *osaamista* auttaa heitä. Esiin nostetut osaamisen haasteet koskevat tosin laajemminkin lasten, nuorten ja perheiden palveluita.

Yksi keskeinen syy oikea-aikaisen avun saamisen haasteisiin on se, ettei lasten ja nuorten hyvinvoinnin riskitekijöitä osata tunnistaa ja niiden merkitystä ymmärretä, jolloin asiakkaiden tilanteesta tehtyt tulkinnat ovat vääriä. Ongelmien kärjistymistä ei kyetä ehkäisemään, jolloin niiden monimutkaistuminen ja syveneminen vaatii ratkaisemiseen vielä erityisempää osaamista. Huomionarvoista on, että myös ongelmien hoitamiseen vaadittava erityisosaaminen näyttäytyy asiakkaalle usein hankalasti saavutettavana. Ammattilaisten osaamista koetaan haastavan erityisesti asiakkaiden kriisit ja traumat, päihde- ja mielenterveysongelmat, neuropsykologiset erityispiirteet, lähisuhdeväkivaltaan ja eroriitoihin kytkeytyvät ilmiöt.

Kokemusten valossa *kuntouttavan työskentelyn* puutteet lastensuojelun asiakkuuden aikana on merkittäväällä tavalla elämänsuuntaan vaikuttava seikka. Selvitys painottaa ongelmien juurisyiden selvittämistä ja hoitamista. Selvitys osoittaa, ettei asiakkaiden mielestä ainoastaan muutoksen tekeminen riitä, vaan asiakkaan kannalta on keskeistä myös korjata jo aiheutuneet vauriot. Terapeuttiset palvelut näyttäytyvät kokemuksissa positiivisina käänneentekijöinä. Ainoastaan oireiden hoitaminen ei johda asiakkaan ja perheen kannalta kestävään lopputulokseen, vaikka tilanne hetkellisesti lastensuojelun ammattilaisen tai prosessin näkökulmasta vaikuttaisi hoidetulta. Sekä vanhempien että lasten hoitamattomat traumat ja korjaamattomat vahingolliset käyttäytymismallit vaikuttavat pitkällä tähtäimellä yksilöiden ja perheiden elämään negatiivisesti, eikä niiden korjaamatta jättäminen tue myöskään lastensuojelun tavoitetta perheen jälleenyhdistämiseen.

Kokemuksia lastensuojelusta leimaa vaihtuvuus, epävarmuus ja ennakoimattomuus. Selvitys osoittaa, että erityisesti lastensuojelun piirissä ammattilaisten koetaan vaihtuvan usein. Kokemusten valossa esimerkiksi vallalla oleva eriytetty lastensuojelu ei näyttäydy asiakaslähtöisenä ja vaikuttavana palveluna, koska se aiheuttaa katkoksia ja henkilövaihdoksia lastensuojelupalveluista toiseen siirtäessä. Nuorten sijaishuoltoon liittyy ympärillä olevien aikuisten vaihtumisen lisäksi myös fyysisten paikkojen ja ympäristöjen vaihdoksia. Kun lähtökohtaisesti arvio nuoren tilanteesta sekä hoidon ja tuen tarpeesta epäonnistuu, ei pysyvien ratkaisujen tekeminen onnistu. *Jatkuvuus* koetaan kuitenkin vaikuttavaksi kriittiseksi tekijäksi vaikuttavassa palvelussa, koska se mahdollistaa asiakassuhteiden muiden tärkeiden elementtien toteutumisen; luottamuksen, yksilöllisyyden, kokonaisvaltaisuuden ja kahden ihmisen välisen muodostuvan välittävän suhteen, mutta myös palveluiden kannalta kumuloituvan tiedon muodostumisen, millä on merkitystä tilanteen arvioinnissa. Kun selvityksen valossa asiakkaan kannalta vaikuttavaksi palveluksi muodostuu nimenomaan *pitkäjänteinen rinnallakulku*, asettuu lastensuojelupalveluiden rikkonaisuus ikävästi tämän vastakohtaksi.

5.2 Asiakkaalle hyvän lastensuojelun sattumanvaraisuus

Selvityksen mukaan tällä hetkellä on hyvin sattumanvaraista se, toteutuvatko nämä elementit asiakkaan tarpeiden arvioinnissa tai asiakassuhteessa tai missä määrin ne toteutuvat. Niiden toteutuminen näyttää olevan riippuvainen yksittäisistä ammattilaisista, hyvinvointialueesta, sen resursseista, alueella käytössä olevasta palveluiden rakenteesta sekä sen työmalleista ja käytänteistä. Koke-musasantuntijoilla on työntekijöiden vaihtuvuuden vuoksi kokemuksia useista ammattilaisista, ja nämä kokemukset osoittavat, että yksittäisten ammattilaisten toimintatavat vaihtelevat merkittäväällä tavalla samankin alueen sisällä.

Erityisesti haastatteluaineisto osoittaa myös, että alueelliset erot lastensuojelupalveluiden järjestämisessä ja laadussa ovat suuret. Haastateltujen kokemusasiantuntijoiden kotikunnissa oli paljon kirjoja, ja kokemukset oikea-aikaisen ja tarpeisiin vastaavan tuen saamisesta näyttäytyivät hyvin erilaisena kunnasta tai kuntayhtymästä riippuen. Jotkut haastatellut kokemusasiantuntijat olivat myös muuttaneet asiakkuutensa aikana paljon, ja tekivät vertailua kokemuksistaan eri alueiden välillä. Joidenkin alueiden, kuntien tai kuntayhtymien toiminta koettiin huomattavasti paremmaksi kuin toisten. Alueelliset erot käyvät selväksi myös THL:n lastensuojelutilastojen valossa (THL 2023a).

Kokemusasiantuntijat ymmärtävät, että kaikkia haasteita ei ole mahdollista tai tarkoituksaan ratkaista lastensuojelussa, mutta keskeistä on se, että perheiden haasteisiin liittyvän erityisosaamisen integroiminen perheen palveluihin tai lastensuojelun asiakasprosessiin vaikuttaa selvityksen valossa hyvin sattumanvaraiselta. Tulevaisuudessa keskeinen kysymys on, onnistutaanko palvelujärjestelmän asiakaslähtöisyyden vahvistamisessa (Valtioneuvosto 2021a; Valtioneuvosto 2021b). Jo 2000-luvun alusta on lastensuojelussa korostettu ammattiryhmien yhteistyötä, moniammatillisuutta ja monialaisuutta (Hämäläinen 2017), ja varsinkin 2020-luvulla lastensuojelun kentälle on voimallisesti pyrkinyt systeeminen toimintamalli, jonka lähestymistapa vastaa asiakkaiden toivomaa kokonaisvaltaista työskentelyä. Tämän työskentelymallin implementointi on kuitenkin osoittautunut Suomessa haastavaksi muun muassa kansalliseen ohjaukseen, resursseihin ja toimintakulttuureihin liittyvien haasteiden vuoksi (Isokuortti 2023), ja tutkimus- ja selvityskirjallisuus kertoo, että monialaisen yhteistyön tekeminen on Suomessa käytännössä hyvin vaihtelevaa (esim. Holopainen ym. 2023). Moniammatilliset ja systeemiset rakenteet eivät myöskään vielä takaa asiakaslähtöistä palvelua, vaan se, että tiedonmuodostus ja ymmärrys perheen tilanteesta, haasteista ja tarvittavasta tuesta luodaan aidosti yhteistyössä, erilaisia ammatillisia viitekehyksiä yhdistävässä ammattilaisten vuorovaikutuksessa (Mönkkönen ym. 2022).

5.3 Pohdinta

Selvitys kertoo siitä, että lastensuojelu pelastaa henkiä ja kasvattaa yhteiskuntaan kiinnittyviä nuoria ja nuoria aikuisia, joita monet aineistoa tuottaneista kokemusasiantuntijoista ovat. Se kuitenkin tekee myös näkyväksi sen kuinka haavoittuvassa asemassa lapset yhteiskunnassamme ovat. On surullista, ettei hyvinvointiyhteiskuntamme onnistu aina toimimaan lupauksensa mukaisesti ja auttamaan heitä haasteiden hetkellä. Lastensuojelua on kehitetty jo vuosittain vaihteesta vahvasti lapsikeskeiseen ja osallisuutta lisäävään suuntaan ja esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvitys tuli uutena vuoden 2007 lastensuojelulakiin. Nuorten tuottamasta aineistosta rakentuu kuitenkin kollektiivinen tarina, jossa riskinä on, että lasten hyvinvointi on alisteinen aikuisten oikeuksille. Nuoret kokemusasiantuntijat peräänkuuluttavat voimakkaasti sitä, ettei vanhemman oikeus vanhemmuuteensa ja lapseensa koskaan tulisi mennä lapsen turvallisten ja tasapainoisten elämän lähtökohtien ylitse, ja toivovat, että sosiaalityöntekijät tarkastelisivat perheiden tilanteita kokonaisvaltaisemmin ja puolustaisivat rohkeammin lapsen oikeuksia hyvään elämään.

Huomionarvoista selvityksessä on kokemusasiantuntijoiden kokemukset avun saamisen kynnyksestä, ja useammasta sellaisesta. Ensinnäkin koetaan, että peruspalveluista on lähes mahdotonta saada varhaista tukea apua ongelmiin

niiden ilmaantuessa tai syntyessä. Sen jälkeen kynnyksiä kokemuksissa esiintyy useita; tilanteita, joissa hätää tai huolta ei oteta todesta tai joissa joutuu jonoon odottamaan, eli asiakkaan näkökulmasta jäädään odottamaan tilanteen kriisitymistä. Tämä ilmiö näkyykin tilastoissa (THL 2023); lastensuojeluilmoituksen tekemisen kynnystä on madallettu lastensuojelulaissa, ja vuonna 2022 tehtiin lastensuojeluilmoitus jo lähes sadastatuhannesta lapsesta. Silti lastensuojelun avohuollon asiakkuudet ovat laskeneet vuodesta toiseen. Selvitys kertoo myös, että lastensuojelun avohuollon merkitys jää erityisesti lapsen näkökulmasta vähäiseksi. Lastensuojelun periaatteet on kuitenkin kirjattu vahvasti lastensuojelulakiin (417/2007) ja sen 4 §:ään: ”Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi”. Ongelmiin riittävän varhain puuttuminen on siis keskeinen periaate, mutta selvityksen valossa erityisen huonosti toteutuva.

Vaikka lastensuojelujärjestelmä on syntynyt juuri lasten haavoittuvan aseman vuoksi; puolustamaan lasten oikeuksia ja turvaamaan heidän mahdollisuutensa turvalliseen kasvuun ja kehitykseen, selvitys osoittaa, että he ovat haavoittuvassa asemassa myös lastensuojelujärjestelmän sisällä. Lastensuojelujärjestelmä voi luoda vahingoittavat olosuhteet, tuoda ympärille turvattomuutta aiheuttavia ihmisiä tai rakenteellisista haasteista johtuen epäonnistua vähentämään lasten haavoittuvuutta. Selvitys osoittaa, ettei lastensuojelu ole immuuni ihmisten erilaisille tavoille olla vuorovaikutuksessa, kohdella toista ihmistä, noudattaa sääntöjä ja määräyksiä tai käsitellä henkilökohtaista kuormitusta ja stressiä. Lastensuojelu ei myöskään ole aukoton osaamispuutteiden suhteen. Lastensuojelussa on jätettävä tilaa ammattilaisen omalle harkinnalle ja itsenäiselle toiminnalle, jotta asiakkaan kanssa voidaan rakentaa yksilöllinen suhde, joka tämänkin selvityksen valossa on kaikkein keskeisin työväline vaikuttavassa lastensuojelutyössä. Toisaalta se myös tarkoittaa sitä, ettei ihmisten välistä vuorovaikutusta ja suhteen rakentamista voi standardoida, mikä väistämättä jättää tilaa myös epäonnistumisille, jotka voivat olla yksilölle jopa kohtalokkaita.

Selvitys tekee näkyväksi sen, että lastensuojelusta puuttuu yhtenäinen viitekehys, johon päätöksissä ja lain tulkinnassa voidaan asiakkaan kannalta turvallisesti nojata. Myös toiminnan arvioinnin ja seurannan puutteellisuus tulee näkyväksi asiakkaiden kokemuksissa. Lastensuojelu koskettaa usein nuoria, joiden usko yhteiskuntaan ja sen tukeen on usein jo valmiiksi koetuksella, jonka vuoksi selvityksen perusteella lastensuojelun ammattilaisten osaamiseen ja sijaishuollossa työskentelevien henkilöiden soveltuvuuteen tulisi kiinnittää edelleenkin huomiota. Nuorten tuottama aineisto kertoo elävää tarinaa pahoinvoivien nuorten sulkemisesta keskenään laitoksen seinien sisäpuolelle ilman riittävää aikuisten ohjausta ja tarvittavaa osaamista ja soveltuvuutta. Sijaishuollossa tehtävän työn arviointia on kehitettävä, ja kehitettävä kannustimia tuottaa lapsen mielenterveyttä ja hyvinvointia aidosti tukevaa sijaishuoltoa. Lapsen oikeudet ovat jakamattomia ja yleismaailmallisia ja ne kuuluvat ihan jokaiselle lapselle ja nuorelle. Niin kauan kuin lapsen oikeuksia loukataan sijaishuollossa, ei lastensuojelunkaan vaikuttavuuden voida odottaa paranevan. Tämän lisäksi nuoret perustelevat oikeuksien toteutumisen ja valvonnan kehittämisen tärkeyttä hyvin yksinkertaisella tavalla: jos viranomaiset onnistuisivat paremmin varmistamaan, että sijaishuolto on laadukasta ja sijaishuoltopaikka vastaisi lapsen yksilöllisiä tarpeita, voisivat lapset ja nuoret paremmin. Hyvinvointi heijastuisi koulunkäyntiin, terveyteen ja pitkällä tähtäimellä näkyisi myös niitä mittaavissa tilastoissa.

Lastensuojelun työntekijät työskentelevät ihmiselämän herkimmillä ja haavoittuvaisimmilla alueilla, ja erityisesti sen vuoksi on tärkeää, että jokainen lastensuojelussa toteutettu toimenpide on perusteltavissa asiakasta suojaavan lainsäädännön edessä, ja että kaiken toiminnan tarkastelu kestää päivänvalon. Haasteena tämän selvityksen valossa kuitenkin näyttäytyy se, että ne raamit, jotka on sovitettu turvaamaan kaikkia kansalaisia, eivät aina kipeimmissä ja ihmiselämän monimutkaisimmissa tilanteissa parhaalla tavalla palvele yksilöä. Varsinkin silloin, kun universaaleja raameja tilanteisiin sovittelee kuormittunut ja kiireinen lastensuojelun työntekijä, on kaikkein helpointa ja turvallisinta pelata varman päälle, jolloin yksilölliset tarpeet voivat jäädä kohtaamatta ja kaikkein vaikuttavimmat ratkaisut jäädä löytymättä. Aineisto kertoo tarinaa lapsista ja nuorista, jotka kaipaivat rakkautta, välittämistä, aitoa ja pysyvää yhteyttä ihmiseen, joka rakentaisi heidän kanssaan yhdessä siltaa kipeästä menneisyydestä parempaan huomiseen. Myös vanhemmat kaipaavat hyväksytyksi, näkyväksi ja kuulluksi tulemistä luottavaisessa ja kunnioittavassa ihmissuhteessa, jossa molemmat työskentelisivät saman tavoitteen eteen.

Kokemusten mukaan nämä toiveet jäävät liian usein täyttymättä. Asiakkaat kohtaa usein kylmäksi ja kasvottomaksi koettu järjestelmä, jonka aikajänne ylettyy tästä palaverista seuraavaan neuvotteluun. Asiakkaan toiveet ja tarpeet ja järjestelmän logiikka eivät selvityksen valossa kohtaa. Järjestelmän toiminta näyttäytyy asiakkaalle tiettyä hetkeä, yhtä ihmistä ja kapeaa näkökulmaa tarkastelevana, kun taas ihmisen tarpeet muodostuvat menneisyydestä ja ennakoitusta tulevaisuudesta, omista sekä monien muiden ihmisten teoista, kokemuksista ja toiveista. Järjestelmä vaikuttaa toimivan edelleen kapeissa siiloissa, kun taas ihmisellä on vaakakupissa kokonainen oma elämä. Etäinen järjestelmä ei välttämättä kohtaa, rakasta tai välitä, vaan mekaanisesti hoitaa lakisääteisen velvoitteensa. Vastakkain näyttävätkin asettuvan asiakkaan rakkauden kaipuu ja ammattilaisten virkavastuun paine.

Pirstaleisen järjestelmän koordinointi näyttää asiakkaiden näkökulmasta olevan varsinkin monimutkaisissa haasteissa asiakkaan edun mukaisesti sosiaalityön ammattilaisillekin haastavaa. Aineistosta käykin ilmi, että tällaiset tilanteet on parhaiten hoidettu juuri vaativiin tilanteisiin erikoistuneissa moniammatillisissa tiimeissä. Jos tällaista järjestelyä ei ole, voi palveluiden hankkiminen ja koordinointi jäädä asiakkaan vastuulle. Selvitys osoittaa useita palvelujärjestelmän ”murtumia”, eli kohtia, joissa prosessit eivät toimi, tieto ei kulje toimijoiden tai ammattilaisten välillä, eli käytännössä asiakkaat tippuvat avun piiristä pois.

Koko aineiston valossa voi todeta, että asiakkaan kannalta rikkonaisesti toimiva järjestelmä ei nuorten mielestä aina onnistu korvaamaan vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja rakkautta ja sen antamia rakennusaineita oman elämän alkuun. Järjestelmä voi jäädä nuorelle kasvottomaksi koneistoksi, josta ei löydy omaa luotettavaa ja välittävää rinnalla kulkijaa ja opastajaa. Eheän elämäntarinan rakentaminen tuntuu haastavalta; sijoitettujen nuorten on haastavaa muodostaa jatkumoa oman rikkonaisen menneisyytensä ja positiivisen ja toiveikkaan tulevaisuuden välille, eikä näiden kahden tarinan välille syntyvän kuilun yhteen kuomiseen tahdo aina lastensuojelun järjestelmästä löytyä apua. Sijoitettujen lasten elämäntarinat ovat aineiston valossa täynnä muutoksia, katkeamisia, vaihdoksia, käännteitä, siirtoja, vanhaa, uutta, luopumista, tutustumista, totuttelua, pettymystä.

Antti Malinen kumppaneineen (2017) on havainnut, että lastensuojelua

kohtaan esitetty kritiikki on kautta aikain kohdistunut erityisesti riittämättömiin resurssihin. Tämä kritiikki ei ole hävinnyt mihinkään. Onni Westlund on haastattelussaan (MTV-uutiset 2022) kiteyttänyt lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden yhteisen kokemuksen näin: ”Meidän yhteiskunnassamme muut asiat ovat arvokkaampia kuin se, että lapset ja nuoret voisivat paremmin.” Mahdollisuuksia toimia yksilön edun mukaisesti heikentävät kokemusasiantuntijoiden ymmärryksen mukaan ensisijaisesti käytettävissä olevat niukat resurssit, joiden puitteissa heitä auttavat ihmiset pääsääntöisesti kuitenkin pyrkivät tekemään parhaansa. Puutteelliset resurssit vähentävät mahdollisuuksia saada juuri omia tarpeita vastaavaa palvelua ja apua, riittävän ajoissa, riittävän pitkään ja riittävän kokonaisvaltaisesti sellaisilta ihmisiltä, joilla on osaaminen ja muut resurssit tehdä raskasta työtä arvostavalla ja kunnioittavalla tavalla; tarjota näille lapsille heidän kaipaamaansa pyyteetöntä rakkautta.

5.4 Lopuksi

Ajat ja yhteiskunta muuttuvat jatkuvasti, ja vieläkin paremmin onnistuakseen lastensuojelun järjestelmän on pystyttävä muuttumaan sen mukana, ja vastaamaan jatkuvasti uudenlaisiin tarpeisiin. Selvitys kertoo siitä, että yhteiskuntamme polarisoitumisesta ja muista haasteista johtuvia seurauksia ei ratkaista lastensuojelussa. Selvitys tekee näkyväksi sen, että lastensuojelun ongelmat johtuvat suurelta osin kuormituksesta, joka on seurausta muiden palveluiden pettämisestä. Lasten suojelemiseen tarvitaan jokaista lasten, nuorten ja perheiden palvelujärjestelmän osaa peruspalveluista erityisiin palveluihin, jokaisen sivistys-, sosiaali- ja terveydenhuoltosektorin vastuuta ja niiden keskinäistä yhteistyötä. Lasten, nuorten ja perheiden palvelut on pystyttävä rakentamaan yhteistyössä joustavasti, jotta ne vastaavat muuttavassa ajassa erilaisten ihmisten tarpeisiin. Selvitys kertookin erityisesti siitä, kuinka lasten suojeleminen Suomessa tulisi asiakkaiden mielestä tulevaisuudessa järjestää. Asiakkaat itse ovat sitä mieltä, että lapsia ei onnistuta suojelemaan ainoastaan lastensuojelun palveluissa, vaan se on koko yhteiskunnan yhteinen ponnistus, mutta erityisesti koko julkisen sektorin lakisääteinen tehtävä. Jotta se onnistuu, on siihen tarjottava riittävästi resursseja.

Tämänhetkisessä poliittisessa ilmapiirissä on myös olennaista pohtia, millaista identiteettiä lastensuojelun nuori asiakas voi itselleen rakentaa, jos ympärillä olevat ihmiset näyttävät heille peiliä, josta heijastuu vain vähempiarvoinen ja toivoton kansantaloutta rasittava menoerä. On olennaista pohtia myös sitä, kuinka paljon lastensuojelun asiakkaiden heikoista elämänkuluista itseasiassa johtuu itse lastensuojelun murtumista, kuinka paljon yhteiskunnan asenteista ja ennakkoluuloista.

Selvityksen ajankohta ei ole sattuma. Tällä hetkellä Suomessa ollaan uuden hallituskauden alussa, ja hallitus vaativien julkisiin kuluihin liittyvien päätösten edessä. Hallitus muun muassa valmistelee jälkihuollon ikärajan alentamista selvityksen kirjoittamishetkellä voimassa olevasta 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen. Suomessa on juuri saatu aikaan valtava julkisten palveluiden reformi, johon on ladattu paljon toiveita ja odotuksia perheiden hyvinvoinnin kannalta, mutta tällä hetkellä näyttää siltä, ettei näiden odotusten lunastamiseksi hyvinvointialueilla ole riittävästi resursseja. Toivomme, että tämä selvitys tarjoaa tietoa sen tueksi, että saamme tämän uuden aikakautemme rakentamisen lasten ja nuorten hyvinvoinnin kannalta hyvälle polulle.

Lähteet

- Aaltio, E. & Eriksson, P. (2023) Sijaishuollon mustaa laatikkoa ryhdytty avaamaan vaikuttavuuden ja laadun arvioimiseksi. *Yhteiskuntapolitiikka* 88 (3).
- Giele, J. & Elder, G. (1998) *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*, Sage Publications.
- Giorgi, A. & Giorgi, B. (2003) The descriptive phenomenological psychological method. Teoksessa Camic, P., Rhodes, J. & Yardley, L. (toim.) *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design*, s. 243–273.
- Granfelt, R. & Kiuru, H. (2023) Psykososiaalinen käsitteenä ja haavoittuvien elämäntietojen kehiksenä. *Janus* 31 (2).
- Haapala, M., Kaijane, M., Minkinen, M. & Westerlund, O. (2023) Hatkassa Suomessa – kohti kansallista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista. *Pesäpuu ry*.
- Holopainen, E., Nyyssölä, A., Karvonen, S., Aaltonen, S., Hästbacka, N., Lipponen, O. & Pitkänen, T. (2023) Monialainen yhteistyö nuorille suunnatuissa palveluissa on vaihtelevaa: katsaus kirjallisuuteen. *Tutkimuksesta tiiviisti* 23/2023. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL.
- Hytönen, K.-M., Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen, M. & Koivisto, J. (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 2016:22.
- Hämäläinen, J. (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. *Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta*. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Isokuortti, N. (2023) Effectiveness of the Finnish Systemic Practice Model for children's social care. A realist evaluation. *Akateeminen väitöskirja*. Jyväskylän yliopisto.
- Johnson, M., Crosnoe, R., & Elder, G. (2011). Insights on adolescence from a life course perspective. *Journal of Research on Adolescence* 21 (1).
- Kananoja, A. & Ruuskanen, K. (2019) Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi: Loppuraportti. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 2019:4.
- Kääriälä, A. & Hiilamo, H. (2017) Children in out-of-home care as young adults: A systematic review of outcomes in the Nordic countries, *Children and Youth Services Review* 79.
- Kääriälä, A. & Hiilamo, H. (2023) Sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta on parannettava. *Yhteiskuntapolitiikka* 88 (2).
- Kääriälä, A., Berlin, M., Lausten, M., Hiilamo, H. & Ristikari, T. (2018) Early school leaving by children in out-of-home care: A comparative study of three Nordic countries. *Children and Youth Services Review* 93.
- Malinen, A., Hytönen, K.-M., & Oksanen, J. (2017) Lastensuojelun hallinnosta sen tekijöiden, kohteiden ja kokemusten historiaan. *Kasvatus ja aika*, 11 (1).
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative Identity. *Current Directions in Psychological Science* 22 (3).
- MTV-uutiset (2022) 10-vuotiaana huostaanotettu Onni Westlund sai kutsun Linnan juhliin: "Lastensuojelu on yhteiskunnan kuumemittari – näistä asioista ei olla oltu tarpeeksi kiinnostuneita". Verkkouutinen. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/10-vuotiaana-huostaanotettu-onni-westlund-sai-kutsun-linnan-juhliin-lastensuojelu-on-yhteiskunnan-kuumemittari-naista-asioista-ei-olla-oltu-tarpeeksi-kiinnostuneita/8583328#gs.72enk4>
- Mönkkönen, K., Hyvärinen, M.-L., Kekoni, T., Jaakkola, J. & Tiilikainen, E. (2022) Moniammatillinen tiedonmuodostus-neuvottelua välitilassa. *Janus* 30 (3).
- Orri, M., Côté, S., Marttila, M. & Ristikari, T. (2021) Childhood out-of-home placement and pathways to adult socioeconomic outcomes, *Children and Youth Services Review* 129.
- Pekkarinen, E. (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. *Verkkajulkaisu* 51. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Pohjola, A. (2012) Moniulotteinen vaikuttavuus. Teoksessa Pohjola, A., Kemppainen, T. & Väyrynen, S. (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, s. 9–15.
- Salenius, P. (2023) Koulukotisijoitus ja miehen identiteetin rakentuminen: tutkimus 1950–60-luvuilla Järvilinnan vastaanottokotiin ja Pernasaaren koulukotiin sijoitettujen miesten elämäkerrallisista narratiiveista. *Akateeminen väitöskirja*. Jyväskylän yliopisto.
- Jaakola, A.-M. (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. *Akateeminen väitöskirja*. Itä-Suomen yliopisto.
- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M. & Riikonen, M. (2012) Children's participation in child-protection processes as experienced by foster children and social workers. *Child Care in Practice* 18.
- THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2023) *Systeeminen toimintamalli lastensuojelussa*. Verkkosivut. <https://thl.fi/fi/web/lapset-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/systeeminen-toimintamalli-lastensuojelussa>
- THL Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2023a) Lastensuojelu 2022: Yhä useammasta lapsesta tehdään lastensuojeluilmoitus. *Tilastoraportti* 24/2023.
- Valtioneuvosto (2021a) *Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen järjestämisen uudistaminen*. Sote-

uudistuksen yleisesittelydiat.

Valtioneuvosto (2021b) Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisu 2021:8. Yliruka, L., Alho, S., & Petrelius, P. (2023) Systemisen lastensuojelun toimintamallin vaikuttavuutta etsimässä. Yhteiskuntapolitiikka 88 (1).

AINEISTONA KÄYTETYT LÄHTEET:

- SOScast (2019) Jakso 7: Kehittäjänuoret Eve ja Joonas: Sijoitettujen nuorten elämä on jatkuvaa todistelua. 23.4.2019. Podcast. SOS-Lapsikylä.
- SOScast (2019a) Jakso 4: Lastensuojelun kokemusasiantuntijat Eve ja Joonas SOScastissa: Huostaanotto oli meille pelastus 5.3.2019. Podcast. SOS-Lapsikylä.
- SOScast (2021) Jakso 44: "Avun hakeminen on fresh" – Lastensuojelun asiakkaat puhuvat avusta. 2.6.2021. Podcast. SOS-Lapsikylä.
- SOScast (2021a) Jakso 48: Hyvä kohtelu, mitä se on? SOS-kehittäjänuoret keskustelevat lapsen oikeuksista. 16.11.2021. Podcast. SOS-Lapsikylä.
- SOScast (2022) Jakso 55: SOS-kehittäjänuoret ja Mikael Gabriel osa 1: "Hyvät omaohjaajat on niinku fajoi". 9.3.2022. SOS-Lapsikylä.
- Siljamäki, T. (2020) Kun lapsi joutuu lastensuojelulaitokseen, mitkä ovat hänen oikeutensa? Lapsen Maailma, 2/2020.
- Sijaishuollon tabut, todellisuus ja tulevaisuus (2012) Nuorten Foorumin raportti 14.11.2012 Jyväskylä. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/jkl_141112_nf.pdf
- Pesäpuu ry (2022) "Pysytään vaan tässä normaalissa" – nuorten kokemuksia yhdenvertaisuudesta sijaishuollossa –webinaarin 9.12.2022 materiaali. Powerpoint-esitys. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2022/12/Kopio-Tyoskentelyversio-Mita-seksuaalikasvatus-on-ja-miten-sita-voisi-toteuttaa-sijaishuollon-arjessa-Esitys-169.pdf>
- Osallisuuden aika ry (2021) Vallankumous lastensuojelussa IV. 16.2.2021. Webinaari.
- Osallisuuden aika ry (2023) Vallankumous lastensuojelussa VI. 9.5.2023. Keskustelutilaisuus. Helsinki.
- Osallisuus lastensuojelussa (2021) Itsenäistyminen. 17.5.2021. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Osallisuus lastensuojelussa (2021a) Mielenterveys. 24.5.2021. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Osallisuus lastensuojelussa (2021b) Hyvä kohtaaminen. 31.5.2021. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Osallisuus lastensuojelussa (2022) Ehkäisevä lastensuojelu. 20.10.2022. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Osallisuus lastensuojelussa (2022a) Sijoitukset ja huostaanotot. 17.11.2022. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Osallisuus lastensuojelussa (2022b) Sijaisperheet ja perhekodit. 24.11.2022. Podcast. Osallisuuden aika ry.
- Oma Tiimi (2022) Nuorten Foorumi 8.10.2022. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2022/11/Oma-Tiimi-nuorten-foorumi-2022.pdf>
- Näkyvissä!? (2017) Nuorten Foorumin raportti 18.3.2017 Tampere. Kooste sijaishuollossa asuvien nuorten viesteistä. Pesäpuu ry. Powerpoint-esitys. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/N%C3%84KYVISS%C3%84-nuorten-foorumi-Tampere-18032017.pdf>
- Nuoruus – haitsaks se? (2012) Nuorten Foorumin raportti 17.3.2012 Tampere. Pesäpuu ry. Powerpoint-esitys. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/tre_170312_nf.pdf
- Nopeat, hitaat, dissot, deelit – nuorten ajatuksia päihteistä (2018) Päihteet? – Foorumien raportti. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/09/Nopeat-hitaat-dissot-deelit-nuorten-ajatuksia-p%C3%A4ihteist%C3%A4.-P%C3%A4ihteet-foorumien-raportti.2.pdf>
- MindMe – Koulu kuuluu kaikille (2019) Nuorten Foorumien raportti. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/04/MindMe-nuorten-foorumi-2019.pdf>
- Mielen hyvinvointi (2020) Nuorten etätyöpajan raportti 9.5.2020. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/04/Mieli-et%C3%A4ty%C3%B6paja-raportti-2020.pdf>
- Lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten koulutus- ja työllisyyspolut (2022) #Kiinniveti-esiselvityshankkeen loppuraportti. Pesäpuu ry. Jussila, J., Kaijane, M., Nokireki, K. & Westlund, O. (toim.) Verkkojulkaisu. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2022/03/Kiinniveti_loppuraportti.pdf
- Kasper – Kasvatus ja perheneuvonta ry (2023) Vanhempien väliarvio lastensuojelun nykytilasta hyvinvointialueilla 30.8.2023. Webinaari.
- Kasper – Kasvatus ja perheneuvonta ry (2022) "Kun apu ei tunnu avulta" – lastensuojelun asiakasvanhempien kokemuksia lastensuojelusta. Verkkojulkaisu. https://suomenkasper.fi/wp-content/uploads/2022/03/kun-apu-ei-tunnu-avulta_kasper_ry_290322.pdf
- Kasper – Kasvatus ja perheneuvonta ry (2019) "Kun joka makaroniin pitää mahtua pöytätavat" – Hetkiä ja tarinoita huostaanotettujen lasten vanhempien elämästä (toim. Svensson, Kristina).
- Jälkihuolto – Mikä jälki jää? (2014) Nuorten Foorumin raportti 15.8.2014 Vaasa. Pesäpuu ry. Powerpoint-esitys. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/nf2014_vaasa_raportti.pdf
- Jahnukainen, J. & Tiili, A. (2022) Ei taikatemppuja vaan tukea – Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 1/2022. <https://www.lsk.fi/julkaisut/ei-taikatemppuja-vaan-tukea/>

- Yhteydenpito sijaishuollossa (2020) Nuorten etätyöpajan raportti 4.4.2020. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/04/YhteydenpitoSijaishuollossa.pdf>
- "Tuli fiilis, että joku välittää ja kuuntelee" (2021) Nuorten Foorumin raportti 30.10.2021 Tampere. Pesäpuu ry. Verkkojulkaisu. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/Pirkanmaan-Nuorten-foorumin-raportti.pdf>
- #Munperheet? Ketä kuuluu sun perheeseen? Nuorten Foorumin raportti 27.6.2018. Pesäpuu ry. Powerpoint-esitys. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/09/NF_munperheet_koonti-Virrat-pdf.pdf

